

821.161.2

П264

ЛЕОНІД
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

3

ДЕРЖЛІТВИДАВ УКРАЇНИ

1950

ALLEN BRONSTEIN
MANTON CO. TX. MN.

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

ТОМ

3

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ - 1950

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

1941~1950

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ—1950

ВІДЗ КНИГИ ВІД
"СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ"

В БІЙ!

Де є земля, яку б отак любили,
Як нашу землю любить наш народ?
Де є народ такої повний сили,
Такої волі і таких чеспот?

В священному труді, в запеклім бої
Ми батьківщину нашу здобули.
Ні армії навали світової,
Ні підступи лихі підлоти злої
Нас у боях здолати не могли.

На слово Сталіна, готовий до звитяги,
Вставав народ — боротись до кінця,
І піднімались переможні стяги,
В однім битті зливалися серця.

Народ! Над нашим неозорим полем
Простер хижак війни отруйний чад.
Уславлений своїм розбоем голим,
Сп'янілий перемогою над кволим,
Він мислить подолать країну Рад.

Кривавий блазню! Марні сподіванки!
Почуєш, як гудуть в досвітній млі

Червоні самолёти, грізні танки,
І гуркотять гармати на землі.

На клич встають нездоланні народи:
Узбек, грузин, українець і таджик, —
Сини одної долі і свободи,
В єднанні непорушнім волі й згоди, —
Тобі не подолати їх вовік.

І вірний син Москви і воїн Ленінграда —
На морі, в небесах, на схилах гір
В такому штурмі піднялись за Ради,
Якого світ не бачив до цих пір.

Горить земля під чоботом фашиста.
Французький селянин, бельгійський робітник,
Коли непереможна і вогниста
Настане мить повстання урочиста —
В криваве горло ката всадять штик!

Горять кремлівські зорі над Москвою!
На ворога в зімкнутих лавах чот,
Одним поривом піднятий до бою,
По слову Сталіна встає народ!

22 червня 1941

Я зростав на оцій неспокійній веселій землі.
Ці сади над Дніпром навесні проквітали для мене.
Ці тополі, мов шогли на зоряному кораблі,
Пропливали крізь небо, неначе крізь море зелене.
Од похилих горбів лісових до масної ріллі,
До прозорих озер, де горять золоті черноклени,
Я проходив в досвітній співучій і теплій імлі, —
Наді мною у небі підводилось сонце черлене.

Тут я жив і любив. На осінніх стрімких берегах
Зустрічалися ми при далекій забутій могилі.
В барвінковому небі кружляв над безоднею птах,
Під дощами хилились кущі і дерева похилі.
Через міст у заплавні луги ми проходили шлях,
Зачудовані шумом спокійним досвітньої хвилі.
Я бував по світах, по далеких незнаних містах,
Та для серця мого найдорожчі краї твої милі.

Тут я жив і любив. Кожний камінь в цих вулицях —
мій.

Я садив ці сади, мурував ці палаци й заводи.
На риштовання сходив я в тиші врочисто-німій,

Як володар труда під знаменами злагоди й згоди.
Тут будив мене світом ясным вогняний буревій
І сліпучим вогнем осявали осінні негоди.
Звідси вийшов я, взявши гвинтівку, щоб рушити в бій,
Коли грізно зависли над містом моїм небозводи.

На оцій неспокійній щасливій землі я зростав.
Тут я жив і творив. Тут я втілювався в дивні будови.
Огняний закипів і під бурею вихрилося став,
Наче щогли струнки, нахилились тополі чудові.
Пропливай же крізь шторм до ясних берегів, пароплав!
Хай полощуться в небі серпневому стяги багрові!
Тут я жив і творив — тут я жити і вмерти поклав
І скріпити присягу я кров'ю своєю готовий.

1941

* *
*

В осінньому полі між кіп почорнілого жита,
В лісах партизанських під вітру пронизливий свист,
На битих шляхах, де у слід бойового копита
Лягає повільно холодний знебарвлений лист,
Під воєм гармат, що звелися жерлом до zenіту,
Під хмарою диму, що в небо свинцеве сплива, —
Я мислю про тебе, безсонну, в тривогу повиту,
Я думаю плекаю про тебе, далека Москва!

Над нами у полі ночами гудуть самолёти,
Свій згубний вогонь кулемет розсіває в п'їтмі,
І чути на флангах розгонистий тупіт кінноти,
І в сталі клинків одбиваються зорі німі.
Ми вдосвіта боем стрічаємо танки ворожі,
Під нами чорніє холодна земля степова,
І наші обличчя з землею холодною схожі —
Та ми стоїмо тут для тебе, ти чуєш, Москва?

Ще вчора я площу Червону в мовчанні проходив,
І зорі пливли наді мною в ясній вишині.
Вставав понад вежами відсвіт казкових походів,
Днедавнього бою твого блискавичні вогні.

І все, чим я жив, що творилося мною й тобою, —
І доля вчорашня, і слава твоя вікова, —
У серці лунало, як поклик до смертного бою,
До битви за справу твою невмирущу, Москва!

У зоряній тиші спинявся я при мавзолеї —
Віки, мов потоки, спливали у даль світову
Мовчазними свідками зваги і клятви моєї
На вірність тобі і на відданість, поки живу.
Я все пам'ятаю, — ні неба твого не забуто,
Ні дружби, що тут процвітала, правдива й жива.
На сталь наші ніжні серця тут було перекуто,
Безсмертям своїм ти і нас окрилила, Москва!

О, друзі мої з Ленінграда, Баку і Тбілісі!
Я чую, як ваші лунають серця огневі.
На цьому осінньому, вкритому млою узліссі,
Я згадую зустрічі наші у нашій Москві.
Разом поклялись ми над сталлю клинків голубою,
Над плином потоків, що наші краї обмива,
Ми клятву здійснили, ми вийшли і стали до бою,
Щоб вічно над світом ти зорі світила, Москва!

В осінньому полі між кіп почорнілого жита,
В лісах партизанських під вітру пронизливий свист,
На битих шляхах, де у слід бойового копита
Повільно лягає холодний знебарвлений лист,
Під воєм гармат, що звелися жерлом до zenіту,
Під хмарою диму, що в небо свинцеве сплива, —
Я мислю про тебе, безсонну, в тривогу повиту,
Я думу про тебе й надію плекаю, Москва!

1941

МАТИ ВОЇНІВ

Нема листів від тебе, сину мій...
Мене вночі минає сон легкий,
Лежу й дивлюсь безсонними очима
В отвір вікна, в ту непрониклу тьму,
Де ти бредеш в порохівім диму —
Твоя дорога трудна й несходима,
Зенітки б'ють, і променю рука
Намацує у небі літака.

Я буду довго ждати твоїх листів...
Літак, що наді мною пролетів,
Скидаючи в п'тьму вантаж руїн,
Вже не лякає, як раніш, мене...
Важких боїв дихання крижане
Стрясає села і міста країни.
Я голос твій вчуваю з даліни,
З поритих бомбами шляхів війни.

Вперед, мій сину! — так велить тобі,
Не зігнута у самоті й журбі,
Твоя стара, тобою горда мати.
Вперед, мій сину! Крізь вогонь і дим —
Незламно-юним, вічно молодим.

Хай виють літаки і б'ють гармати,
Хай танки дишуть тяжко і хропуть,
Твоя прослалась до звитяги путь!

Я знаю все. Потворна і страшна,
Не обмина мого шляху війна.
В моїй душі зростають гнів і горе,
Та я кажу спокійно, як завжди:
Ми вернемося на старі сліди,
Моеї крові ворог не поборе!
Вперед, мої сини! В суворий час
Для перемог я народила вас!

Я мати всіх, хто на шляхах війни
Від борозни бредє до борозни,
Немов ратай по весняному полю,
Кого укрит боїв кривавий пил,
Хто не шкодує ні життя, ні сил
В бою за честь вітчизни і за волю, —
Я мати воїнів, і не один
Моїх листів чекає в полі син.

Вгинаються над водами мости,
В далекий бій летять мої листи,
Я вдосвіта писала їх, мій сину,
Коли згасав прожектор, і в вікні
Нового ранку промені ясні
Мені нагадували ту хвилину,
Коли у тиші мертво-голубій
Тебе я виряджала в смертний бій.

Не забувай про мене, знай і вір,
Коли мені суворий командир
Пришле коротку звістку невблаганну

Про те, що мій відважний, юний син
В бою з фашистами знайшов загин,
Я сліз своїх гірких ховать не стану...
Я знатиму — одного вже нема,
Та він в бою загинув не дарма!

Я твердо знатиму — твої брати
В боях свій шлях зуміють перейти,
Плекаючи в живих серцях тривогу,
Крізь грозову холодну каламуть
Вони на шумних стягах принесуть
Землі радянській сонце — перемогу...
Моя любов до тебе, сину мій,
Тебе сьогодні посилає в бій!

1941

ПАРТКВИТОК

Його знайшли вночі на полі бою.
Грім затихав і гаснув вдалині.
Лиш зрідка блискавкою голубою
Сигнальні в небі рвалися вогні.
Полк наступав. Бійці за далиною
Розтанули: напевно — залягли.
Ми мовчки йшли долиною сумною,
Де наші друзі в битві полягли.
Боець лежав неначе на привалі,
Та нам тривога пойняла серця.
Спинились ми і партквиток прибрали —
Лежав він біля серця у бійця.

Ми далі йшли і на світанку лише,
Коли зарожевів холодний схід,
У степовій, до бою звиклій тиші,
Квиток той роздивилися як слід.
Пробитий наскрізь кулею лихою,
В кривавім павутинні партквиток,
Як віщий свідок подвигу та бою,
Ввійшов в тривожний світ моїх думок.
Тим довго я мовчав над ним, пробитим
Гарячою краплиною свинця,

Що в наступі, в бою несамовитім
Лежав він біля серця у бійця.

За ним я бачив думи незрадливі,
Травневий цвіт, весняний шал землі.
Співаю хвилю в сонячнім припливі, —
Все, що життям ми в світі нарекли.
Боець, пройнятий поривом єдиним,
Жив молодим і згинув молодим,
І батьківщина, як над вірним сином,
В останню мить схилилася над ним.
На клич її, її підвладний волі,
Він од біди не відвернув лица.
Так ми знайшли бійця у темнім полі
І партквиток на серці у бійця.

О друже мій! Ідуть на поле бою
Нові бійці... їх більшає щомить.
Світає день за даллю голубою,
І самолёт над обрієм сурмить.
Світає день. Прокинулись гармати.
Вже за ліском сокоче кулемет,
І по шляху безсмертя і відплати
Лавиною полки ідуть вперед.
Нас не злама цей шал несамовитий!
Ми поклялись боротись до кінця
Над партквитком, що, кулею пробитий
В бою, лежав на серці у бійця!

1941

ПОДВИГ

Співають мотори. Погасли безрадні зорі.
Поля пропливають, загусклим туманом повіті.
В досвітньому небі, мов острів в морському просторі,
Ясніє на обрії клаптик холодний блакиті.

Бринить на крилі самольота осіння стеблина,
І вітер зриває її і зірвати не може,
І світ, як бувальщина давня, встає, як долина,
Де з казкою все і з дитячою мрією схоже.

Земля під крилом туманіє, близька і далека,
Мов чаша розлога, журбою по вінця налита.
Здійснилися сни — він у небо злетів, як лелека,
І крилами зміряв півнеба, півщастя, півсвіта.

Суворі вітри обвівали його у польоті,
Він вільно і легко злітав над кряжами гірськими,
В весняній блакиті, в осінній пронизливій сльоті,
Вщасливлений сонцем і вмитий дощами гіркими.

Його колисали світанки над морем південним,
І полюс північний уклав йому чуб сивиною,
Трудом стала мрія — труд подвигом визрів щоденним.
Проходили роки, і червень розкріпивсь війною.

Лягли під крилом у диму та вогні виднокруги,
І небо зависло над обрієм кольору криці,
І в небо шугнули, як вісники смерті й наруги,
Із гніздя чужого ворожого виплуду птиці.

І небо і землі під скрегіт заліза і сталі
В холодних обіймах, в смертельних обіймах сплелися,
А він, пролітаючи вітром просвістані далі,
Все мріяв про миле дитинство, про рідне Полісся.

За білим туманом вставало село над рікою,
Немов виривалось на волю із хащі лісної,
І мати з вікна хлопчаків махала рукою,
Підтоптана мати у світлім своїм неспокої.

Городом вилася й зливалася з річкою стежка,
І човен гойдався, прип'ятий ланцём до колоди,
І хмари вишневі, і луки, і лісу мережка
Спливали, мов сон, в запахущій ріці прохолоди.

І все це в короткому слові наказу воскресло:
На стежці під лісом замшіла далека хатина,
І сни призабуті, і давніх казок перевесло...
...Тремтить на крилі самольота осіння стеблина.

Не треба на карту дивитись — він міг би наобслі
Знайти оцю стежку в дитинство, у мрії днедавні...
Він дивиться вниз, як вдивляються в юність дорослі,
І все, що він бачить, встає, наче сни неуявні.

По стежці біжать мотоцикли, проходять частини,
Здіймається курява в небо, підковами збита.
І сітка дротів обвилася навколо хатини,
Мов павовь холодна, у хащі півтемній повита.

Штабні офіцери стоять край похилого тину,
Рибалить з човна ординарець в сталевім шоломі.
Чужі і непрохані гості... Журбу удовину
Будити прийшли... Ненависні, лихі й невідомі.

Чужі і незнані... Але ж вони мусять пізнати
Всю силу його, і всю звагу, і волю сувору!
Він дивиться вниз — і здається йому, наче мати,
Стара його мати виходить, хитаючись, з двору.

Тривога поймає його, наче сніп околоту
Поймає вогонь на току ув обійми жагучі.
Він колом обходить хатину з крутого польоту —
Крізь промені сонця, крізь вітер вишневий, крізь тучі.

Дитинство, прощай, догоряй на вогні горобою!
Прощайте, замшілі, мов казка, обвітрені стіни!
Він дивиться вниз — але бачить уже під собою
Лиш стовбури диму та тліючі темні руїни.

Він дивиться вниз на пожарище рідної хати.
Вогні простягають у небо обійми до нього.
Він знов пролітає й шепоче: прости мені, мати,
Коли ти жива ще... зогрій мене, рідна тривога!

І чує він голос у клекоті й співі мотору:
— Я житиму, — мати озвалась до вірного сина, —
Я жду тебе з синього неба, з ясного простору...
...Тремтить на крилі самольота осіння стеблина.

1941

СТАРИЙ ПАРТИЗАН

Притемнене сонце за хмарами диму
Пливло, як по чорній, холодній ріці.
В дорогу тривожну, у путь несходиму
Повз хату його вирушали бійці.

Він вийшов спокійний, спинивсь біля хати
І глянув на лісу зелений намет.
Гули самольоти й ревіли гармати,
І тонко і дзвінко співав кулемет.

Од заходу важко спливали пожари,
І зводились ріллі сторчма, як стіна.
Повита в свинцеві, розвихрені хмари
Од заходу йшла в бездоріжжя війна.

Війна! Під тяжке завивання мотору
Хитнулося поле і скинувся ліс.
Стривожено жайворон злинув угору
І злякано каменем падає вниз.

Війна! Вороги наседають ордою
На потом братів його скроплений лан.
Уже він не раз зустрічався з бідною,
Він все пам'ятає — старий партизан.

Він все пам'ятає... Сини його милі
З ним поруч були в вісімнадцятому році.
Лежать його друзі в братерській могилі,
Один він зостався, мов дуб-степовик.

Він все пам'ятає... Глибока напруга
У зморшках на лобі його залягла.
Він вперто шепоче: «Не перша сутуга!» —
І люльку свою набива спроквола.

Він глянув на сонце — воно, мов рікою,
Пливло, й хвилювалася хмарна ріка, —
Од вітру крутого закрившись полою,
Примруживши очі, черкнув сірника.

Зажеврила люлька. Повільно і стиха
Тоді він підняв сірника догори.
Спахнула і полум'ям вибухла стріха,
І полум'я враз підхопили вітри.

Старий партизан подивився в криницю,
Прислухавсь — зближались чужі голоси.
Поправив підсумок, оглянув рушницю
І впрост через поле подався в лісі.

1941

РОЗВІДНИК

Трава не шерхне в темноті,
Не тріснуть зарослі густі,
 Не викрие туман
Вночі по зорях, при дощі,
Минаючи горби й кущі,
 Стискаючи наган,
Повзе розвідник сам один,
Минає поле, луг і млин,
 І став, і темний лан.

Він переходить через брід,
Вишукує ворожий слід
 І знов пірнає в ніч.
Мотоциклісти мчать за ним,
Обоз грузовиків з пальним
 І танки йдуть навстріч,
А він вповзає вглиб села,
Лиш ночі непрозора мла
 Спливає коло віч.

Він бачить: в тиші неживій
Стоїть фашистський вартовий,
 Зіпершися на тин.

Він чує голос оддалк,
Тамований дівочий крик,
Ходу поміж хатин.
А потім тиша й темнота
Будівлі й дерева вгорта,
Лиш він не спить один.

Повзе... Удар по голові —
І вартовий лежить в траві,
І в штаб пролазить він.
Шість офіцерів — шість штабних,
Лежать, упившись — як на гріх,
На лавах біля стін.
Їх смерть при ліжку стереже,
З них не прокинеться уже
Ніколи ні один.

Розвідник вийшов на поріг,
Він бачив все і все зберіг
В свідомості своїй.
Він виповзає із села, —
Роса вже розсипом лягла
На стежці луговій.
Аби вернувся він з пільми —
Дізнаємося вранці ми,
Хто виграє цей бій!

Плазуй, розвіднику, вночі
По болотах і крізь кущі,
Не боячись засад!
Плазуй, розвіднику, ти сам

Прознаєш все, що треба нам,
І без моїх порад!
Плазуй, розвіднику, вперед —
Крізь темний ліс, крізь очерет,
І повертай назад!

1941

ЗАКОН СТАЛЕВИХ СОКОЛІВ

Я славив молодість землі
 В коханні і в бою.
Я славив наші кораблі
 В кильватернім строю.
Кінноти зоряні клинки
Вривалися в мої рядки,
 Мов блискавки в маю.

Прославлю дружбу огневу,
 Гартовану в боях,
Відвагу буряну й живу
 В нескорених серцях.
В безодні неба голубій
Летить на бій, на грізний бі
 Червонокрилий птах.

Летить в надхмарній вишині,
 В світанковій імлі,
І дві зорі, мов два вогні,
 Палають на крилі, —
І в гонах неба поруч з ним,
Мов птиці, йдуть один за 'дним
 Могутні кораблі.

Яка непереможна міць,
Який порив горить
В лунких серцях сталевих птиць
У цю рішучу мить:
Ген з-поза хмари вирина
Ворожа згряя навісна
І сурмою сурмить.

Є насолода у бою, —
Співає вітровій, —
Коли за молодість свою
Ти вилітаєш в бій.
Коли ж вітчизни щирий гнів
Тебе послав на ворогів —
Здолати їх зумій!

Зумій! — клекоче кулемет.
Зумій! — співає кров,
І літаки то йдуть вперед,
То повертають знов,
То припадають до землі,
То шум проносять на крилі
Над шелестом дібров.

І сокіл ворона клює
І в груди націля,
І перед вороном встає
Сторчма руда земля,
І ось вже ворон не один
Упав, щоб свій знайти загин,
В нескошені поля.

І знов гуде в повітрі бій,
І знову вітровій

Співає в прірві голубій:
Соколе вірний мій!
Коли вітчизни правий гнів
Тебе послав на ворогів —
Здолати їх зумій!

Кружляє, кряче вороння
І за стіною хмар
Ключ соколиний здоганя
Й наносить свій удар, —
І сокіл падає один
На груди стоптані долин,
В нескошений вишар.

І бачить він в останню мить —
Припавши до землі,
На поміч брат його летить,
Сідає на ріллі,
І з кола лютих ворогів
Його до рідних берегів
Виносить на крилі.

І знов гуде в повітрі бій,
І знову вітровий
Співає в прірві голубій:
Соколе вірний мій!
Коли вітчизни правий гнів
Тебе послав на ворогів —
Здолати їх зумій!

Не змерхне дружба огнева,
Гартована в боях,

Відвага буряна й жива
В нескорених серцях.

В безодні неба голубій
Летить на бій, на грізний бій
Червонокрилий птах!

1941

ХУСТИНА

Івану Ле.

Ми бачили її разом з тобою.
Тії хвилини не забудь мені.
Пригадуєш, на роздоріжжі бою,
В холодному сліпучому вогні, —

Під вишнею, на зібганій шинелі
Вона сиділа над шитвом своїм,
Така спокійна, мов з уламку скелі
Її різьбив різцем огненним грім.

З-під хмари, що лягла на хвилях лісу,
На крилах несучи руїни знак,
Уперто рвавсь крізь огняну завісу,
Над нами пролітаючи, літак.

Бійці перебігали біля тину.
Зенітка вгору жерло підняла.
Але вона мережила хустину,
На постріли не зводячи чола.

Що думалося їй? Яку привабу
В кривавому бою знайшла вона,

Ця невідома машиністка штабу
Дивізії, що спóчиву не зна?

Що думалося їй? Вогнями біла
Стара земля. На наскрізних вітрах
Її мережана хустина біла
Зривалася, мов голуб, у руках.

Спливають думи потайні, дівочі:
Забутий день, далекий давній друг...
Удар! Вогонь! Вона підводить очі,
Але хустини не пускає з рук.

Перебігаючи під деревами,
Мов під дощем, під тим вогнем рясним,
Упав боєць, — повільно до нестями —
І смерть уже схилилася над ним.

Тоді вона, стискаючи хустину,
Не кваплячись, до нього підійшла,
Поцілувала, як малу дитину,
І втерла піт з безкровного чола.

А коли знову блиснули грімниці
І дим поїняв околицю села,
Згинаючись під тягарем рушниць,
Вона у наступ з усіма пішла.

1941

ЗЕМЛЯ

Осінній шлях... Кальний осінній шлях.
Немов мерці, снопи лежать в полях,
Самотній кущ на вітрі облітає,
І скаржаться на небосхил дроти,
І почуття тривоги й самоти
Журбою в серці й тугою зростає.
О, як бринить в дротах похмурий спів,
Як налітає вітер щохвилино,
Як сонце падає за темний пруг степів,
За край землі твоєї, Україно!

Грузовики не вперше входять в ніч,
Не вперше темінь бродить біля віч,
Уже не раз пожежа просвітляла
Повитий таїною небосхил,
Вже смерть на вимаху свинцевих крил
Не раз над головою в нас кружляла, —
Та ще ніколи серце під грудьми
Не билось так у тузі безупинно,
Як в мить тяжку, коли ступнули ми
На край землі твоєї, Україно!

Я в інші дні шляхи твої сходив..
Я спочивав у затінку садів.

Проходив день, минала ніч і дніло.
В житах вилася стежка і вела
В ярк до степового джерела,
Воно дзюрчало, грало й гомоніло,
У світлі поранковому над ним
Стара верба схилялася уклінно,
І в небо тихе підіймався дим
Твоїх осель привітних, Україно!

Далекі дні, дні радісних пісень
Спливали в думках в цей похмурий день.
Під рев грузовика, що буксував в калюжі,
Вставали образи напівзабутих снів,
І погляд милий з далини яснів
Наперекір вітрам і лютій стужі.
Я встав з машини і наліг плечем
На борт брудний, в багнищі по коліно...
Мотор ревів. Так в полі під дощем
Прощався я з тобою, Україно!

Машини рушили і потонули в млі,
Я на шляху підняв шматок землі,
Обмитої осінніми дощами...
Важкий і темний, він в руці холов,
Мов бідне серце, що згубило кров.
Пожежею війнула тьма за нами.
Гукнув гудок. Я до машин побіг,
Ми далі йшли, повільно і невпинно,
Та кинути на шлях я вже не міг
Той шмат землі твоєї, Україно!

Це все, що залишилося мені
На спогад про мої юнацькі дні,
Про край, де я зростав і зрів душею,

Про рідний степ, і ріки, і горби,
Про стан похилий сивої верби,
Що похилилася над течією
Минулого мого... Шматок землі!
На серці в мене він лежить незмінно,
У струм один і гнів мій, і жалі
Єднаючи з тобою, Україно!

Я пронесу його крізь всі бої.
Усі думки і пориви мої
Ним з'єднані навек і в ньому злиті
Усе життя і прагнення мое,
Мов попіл Клааса, у серце б'є,
Пробуджуючи сни несамовиті.
Він проведе мене у боротьбі,
Й вона настане, та визвольна днина,
Коли я поверну його тобі,
Цей шмат землі твоєї, Україно!

Коли ж в бою спину свою ходу
І на ріллю промерзлу упаду,
Мов для обіймів розпростерши руки;
Коли на дальніх пагорбах мене
Вогка земля навіки поглине, —
Як знак любові, відданості й злуки,
У віщій сні, в моїм останнім сні,
На серці похололому, нетлінно
Лежатиме, неспалений в огні,
Шматок землі твоєї, Україно!

Жовтень 1941 р.

ШЛЯХИ

Я пам'ятаю місто за Дніпром,
Де в небі місяць плинув, як пором,
Де шелестіли в яворах сади,
Де восени кружляв кленовий лист,
Де і мої прослалися сліди,
Де я пізнав життя величний зміст...
Тепер, здається, вже його нема,
Над ним зависли тишина й пітьма.

Я проїздив тим містом уночі,
Ні вогника у вікнах, ні свічі,
Лише хропіли в темі грузовики
Та з-поза хмари місяць виринав...
Весь серця жар, тривожний і палкий,
Я б за вогні у вікнах цих віддав!
Здригаються грузовики й гудуть...
Яка тривожна і холодна путь!

Не так давно проходив я цей шлях,
Весна брела по зрошених полях,
А нині хто бреде крізь ці степи?
Хто спить на роздоріжжях цих доріг?
Про що гудуть задумано стовпи?
Ти завжди порох свій сухим беріг.

Прийшла гроза, гуркоче битви грім —
Вставай і борони свій вільний дім.

Я відповім ударом на удар...
В гуртах під батогом реве товар.
Виходять люди з рідного села,
Йдуть без доріг крізь стоптані жита,
І чорна хмара племінь підняла,
І в полум'ї пожежі ніч зроста.
Боець вже вмитий кров'ю перших ран,
І йде в ліси суворий партизан.

О, давній друже мій, ходім, ходім!
Ми вернемось в наш рідний край, в наш дім,
У вікнах цих засвіtimo вогні,
В цих вулицях лунатиме наш спів,
Дружинам в очі глянемо ясні,
І з ними зростимо нових синів.
Для нашої великої мети
Ми мусимо оці шляхи пройти.

Ми мусимо пройти крізь ніч глуху,
Дивитись правді в очі без жаху,
Бо ми чоловіки, бо ми бійці,
Бо є святий обов'язок у нас —
Той, хто затис рушницю у руці
І на плече повісив протигаз,
Хай не втрача надії, віри й сил, —
Ми вернемось під рідний небосхил!

О, давній друже мій, ходім, ходім!
Ми вернемось в наш рідний край, в наш дім,
Коли не я — то, певно, зможеш ти

У вікнах засвітить мої вогні,
Моїм шляхом у боротьбі пройти
Й за мене доспівать мої пісні...
Співай і знай, що я знайшов в бою
І славу, і любов, і честь свою!

1941

ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

В холодну беззоряну ніч листопада
В степах партизанських родилась балада —
Вітрами до мене прибило її.
Вертайся луною на буряні гони!
Гудуть ешелони, ідуть ешелони
Крізь тьмою повиті зимові краї.

В беззоряні ночі не спить Україна,
Їй чутно, як в полі промерзла билина,
Осіннє стебло під ходою бринить, —
Їй чутно, як полем і яром-низами
Ідуть партизани, ідуть партизани
Країну і волю свою боронить.

Стоїть вартовий на залізному мості.
Лопатий просіявся сніг з високості
І плечі зав'язав йому і шолом.
І морок і стужа його облягає,
І тіні зринають з п'їтьми виднокраю,
І небо гуде, наче дзвін, над чолом.

В тремтінні юги, в мовчазнім мерехтінні,
На міст вивпзають, скрадаючись, тіні.
І вітром війнуло — і вже їх нема.

Лиш повняться гуркотом буряні гони,
Гудуть ешелони, ідуть ешелони,
Іх тьма зустрічає і тиша німа.

Зближається гуркіт, зростає, і в тиші
Дедалі чутніші, дедалі лютіші
Колеса гримлять, поглинаючи путь,
Неначе трощать покривавлені кості,
І, сповнені злості й захланної млості,
На міст, задихаючись, важко повзуть.

Вітри падолиста й сніги падолиста!
Розколота вибухом північ імлиста,
Вогнем український проців падолист!
В крові вартовий коло мосту холоне,
Гримлять ешелони, летять ешелони
На кригу, під темний зруйнований міст.

В беззоряні ночі не спить Україна,
Ій чутно, як в полі промерзла билина,
Осінне стебло під ходою бринить, —
Ій чутно, як полем і ярмом-низами
Ідуть партизани, ідуть партизани
Радянську вітчизну свою боронить.

1942

ПАРТИЗАНСЬКА КОЛИСКОВА

За вікном метелиця,
Срібляний туман.
Стежка полем стелиться
В ліс до партизан.

Чуеш крики півнячі?
Спи, моя мала...
Батько твій опівночі
Прийде до села.

Стежкою неблизькою
Прийде він на мить,
Мовчки над колискою
Сяде відпочити.

Налетить буранами
Сніжний падолист.
Скажуть — партизанами
Висаджено міст.

Свисне нічка хугою,
Ворогам на сміх, —
Балкою, яругою
Будуть гнати їх.

Лугом і долиною
Чути волі клич, —
Процвіта калиною
Партизанська ніч.

Стежка полем стелиться
В ліс до партизан...
Зоряна хурделиця,
Срібляний туман!

1941

ДІВЧИНА

В Малині на дальній Україні,
Слухайте мене, мої брати!
Простяглися поміж нами нині
Довгі версти стужі й темноти.
Пісня падає в безлюднім полі,
Мов березовий черлений лист,
На пробиті груди похололі,
Щоб летіти знов під вітру свист.
Довго їй хилитися билині,
Від села до дальнього села...
...В Малині на нашій Україні
Невідома дівчина жила.

Дівчина зростала в комсомолі,
Зоряне було в неї ім'я:
В шелесті осінньої тополі
Чув його колись, здається, я.
Білі руки, мов чаїні крила,
Дві коси — як хвиля степова.
Марила, журилася й любила,
Тим вона і в пам'яті сплива.
Що сміялись тихі очі сині,
Мов вода з ясного джерела...

...В Малині на нашій Україні
Смерть свою ця дівчина знайшла.

В світі кожний з нас живе не двічі,
Батьківщина в кожного одна —
Треба вміти глянуть смерті в вічі,
Вільне серце вичерпать до дна.

Як згасають вогники веселі,
Як стліває серця темний жар!
Смерть в німецькій форменій шинелі
З міста їх виводить в чорний яр.
Друзі з нею йдуть об тій хвилині
Поруч, не схиляючи чола...

...В Малині на нашій Україні
Їх земля в обійми прийняла.

Бачили все те й не сліпли люди,
Лиш сказав поважний селянин:
«Кажуть, суд страшний у небі буде,
Тільки нас вже не злякає він!»
Чув він голос — наче тінь шугнула,
Наче вогник блиснув і погас —
Перед смертю дівчина гукнула:
«Прийде помсти час і кари час!
І для вас погаснуть зорі сині,
І для вас укріє небо тьма...»
...В Малині на нашій Україні
Дівчини тієї вже нема.

Ходить вітер в колі виднокраю,
Нам шляхи вогнем перетина.
Хто була та дівчина — не знаю,
Знаю лиш — між нас жила вона.
Знаю лиш — суворі небосхили.

Над землею нашою гудуть.
Знаю лиш, що до її могили.
Зброєю проложимо ми путь.
Знаю лиш, що вогненній калині
Доведеться ще в боях цвісти...
...В Малині на дальній Україні
Зводьтєся до боротьби, брати!

1941

МИКОЛА ШЛЯХОВИЙ

Не вперш мені траплялось ночувати
На півшляху, де заставала мла.
Я встав з коня й попрямував до хати
Що притулилась на краю села.

Мене зустріла в сінях, наче сина,
Колгоспниця п'ятидесяти літ.
Тривога і турбота удовина
В її очах свій залишила слід.

Лежали пасма сивого волосся
Під хусткою, мов двоє білих крил.
Посадовивши, як здавен велося,
Своїх гостей на покуті за стіл,

Вона вечерю зготувала згодом,
І ми, хильнувши, щоб кістки зігрить,
Вечерять заходились з коноводом
Та господиню ввічливо хвалить.

Застелюючи ряднами постелі,
Щоб краще спочивалось нам у сні,
Свої жалі та думи невеселі
Колгоспниця повідала мені.

Не дивина — турбота удовина.
— Я бачу, з вас начальство чимале...
То, може, ви й мого стрічали сина?
Шість місяців мені листів не шле...

Я осміхнувсь. Як міг я пам'ятати
Всіх, що стрічав в дорозі бойовій?
А втім, я знав — мене питала мати.
— Як звать його? — Микола Шляховий.

Микола Шляховий? На мить єдину
Мені чужим здалося це ім'я.
Ні, я не знав його... І в ту ж хвилину
Мене схопила владна течія.

Я ледве чув, що говорила мати,
Як схлипнула вона: чи ж він живий?
Горить село. Над лісом б'ють гармати.
В атаку йде Микола Шляховий.

Так, я згадав! Той полк не знав спокою,
На обширі дніпрових берегів
Дванадцять діб він не виходив з бою,
Затримуючи наступ ворогів.

Стокротна сила йшла на нашу силу.
Той полк громили бомбами згори,
Сто автоматників строчили з тилу --
Він не згортав пробиті прапори.

Комполку впав. Поранений начштабу
Хрипів — води! — й провалювався в жар.
Йдучи на штурм, немов на смертну звабу,
На мінах підірвався комісар.

А бій кипів у гуркоті і громі,
Ні на хвилину не спинявся бій,
В залізному зеленому шоломі
В атаку йшов Микола Шляховий.

Підводивсь дим до синіх небозводів,
Вже даленів попереду Дніпро —
І знову й знов свій полк у бій підводив
Секретар полкового партбюро.

Виконуючи сам свої накази,
Під свистом куль і під сичанням мін
В атаку він ходив чотири рази,
А в п'ятий раз не повернувся він.

Так, я згадав! В глухій тривозі грізній
Його вночі внесли в село бійці.
Як важко на руці шолом залізний
На скровленім хитався ремінці!

І я сказав, на матір звівши очі,
Мов з берега ступнувши в течію:
— Я зустрічався з ним одної ночі,
Твій син героєм був у тім бою.

Чи він живий? Під подувом огненным,
Під свистом куль, уславлений в боях,
Сьогодні поруч з полковим знаменом
Він до Дніпра проходить грізний шлях.

А що листів не шле, що ждять несила,
Не вболівай і не журися ти:
Тепер в боях робота закипіла —
Йому нема часу писать листи.

1942

ІВАНГОРОД

Вітер, дощ і тьма, мій друже!
Б'ють гармати звідалік.
Од калюжі до калюжі
Пропливає грузовик.
Виє, скаржиться й скрегоче,
Йти не може, чи не хоче,
Чи не звик він, чи одвик?

Шляхом, греблею крутою
Ми вповзаємо в село.
Чи сльозами, чи водою
Розлилося джерело;
Хлюпотить і лле, й періщить,
Що не знищило — те нищить,
Все у багна запливло.

Танк приткнувся біля хати.
Чи не німці в цім селі?
Може й німці — звідки знати!
У льохах старі й малі.
Відпочити б, задрімати...
Без упину б'ють гармати,
Бій гуде по всій землі.

На Христинівку не можна,
І на Гайсин не пройти.
Ніч холодна, ніч тривожна
Переплутала дроти.
Відпочити б до світанку.
Я вартую біля танку,
Згодом в зміну станеш ти.

Що ж, були пригоди й гірші,
Певно, в кожного із нас.
Я стою й читаю вірші,
Щоб минав скоріше час.
Поміж танком і стіною
Став до дерева спиною,
Озираюсь раз по раз.

Озираюсь — дощ і тиша.
Прислухаюсь — ніч і тьма.
Час повзе, немов з узвишшя,
І кінця йому нема.
Раптом — блиск і грому вибух
Задзвенів у темних шибях.
Тиша скинулась німа.

Чом у відповідь не вдариш,
Друг-товариш бойовий?
А з вікна гука товариш:
— Що там сталось? Ти живий? —
Я живий. Стою під танком...
Ніч. Гуде перед світанком
По калюжах вітровій.

Вітер, дощ і тьма, мій друже...
Так, здається, це було?

Не минає нам байдуже
Те, що в пам'яті сплигло.
Про одне я мрію нині —
Коли буду на Україні,
Заирнути в те село.

Стати знову біля хати
І дивитися на шлях,
Ніч не спати — все згадати,
Перейти по всіх слідах,
Відшукати, що зосталось,
Що Івангородом звалось
І тепер приходить в снах...

1942

НА ОСКОЛІ

Є. Долматовському.

Хлопчику в довгій солдатській шинелі,
В чоботях, пилом червневим прибитих,
Чом твої очі змерхли веселі,
Де свою радість встиг ти згубити?

Згадую — дим над пожарищем вився,
Перші пориви грози налітали —
Наче з мого ти юнацтва з'явився,
Гарний, упертий, певний і вдалий.

Довга шинеля була ще новою,
Ще не лягла гіркота біля рота,
Ще наших друзів на рózпалі бою
Ми не губили без повороту.

Ми починали цю битву на Збручі,
Близько від рідного краю і дому, —
Що ж ми дніпрові згадуем кручі
Аж на Осколі й Дінці голубому?

Доля для нас не завжди була злою,
Світ нам одкривсь в чарівничому слові,

Цвів божевільний бузок над Сулою,
Наче коханої очі бузкові.

Я показав тобі ту Україну,
Де під раїною мріє криниця,
Синь тополину, даль голубину...
Хай вона знов тобі нині присниться!

Хай вона сниться тобі молодою,
В барвнім вінку, у святковім убранні —
Так ти зустрів її перед бідою
Року днедавнього в місяці травні.

Той, хто пройшов ці дороги осінні,
Збиті снарядами, танками зриті, —
Серце навіки віддав Україні,
Думи віддав їй у пісню повіті.

Хлопчику, те, що пізнав ти скорботу
Те, що вкриваюся я сивиною, —
Входить у серце нам без повороту,
Зветься життям, і коротше — війною.

Ми на дніпрових ще стрінемося схилах,
З щастям своїм привітаємося знову.
Друзів згадаєм в боях посивілих
І про загублених скажем по слову..

Що ж, коли інші про нас споминати
Будуть спокійно в тиші незвичній?
В дружньому спогаді буде лунати
Нашої вірності спомин довічний.

Хай обтріпалися наші шинелі,
Чоботи збиті курява вкрила —
Вперті, нестомлені, дужі й веселі,
Пісню звитяг піднімаймо на крила!

1942

ПІСЕНЬКА

Від Сяну до Дону дорога лежить,
Розсідланий кінь по дорозі біжить,
Він змірив півсвіта,
Скривавив копита, —
Одначе не треба, не треба тужить!

Розвихрено гриву нічного коня,
Ніхто по дорозі його не спиня,
Лиш дівчина плаче:
— Козаче, козаче... —
Одначе не треба, не треба тужить!

О, ночі суворі, і дні бойові,
І чоло козацьке, і груди — в крові,
Горять на світанні
Заграви багряні, —
Одначе не треба, не треба тужить!

І чоло козацьке, і груди — в крові,
Давно він лежить в прибережній траві,
Над ним тільки зорі,
Та місяць в дозорі, —
Одначе не треба, не треба тужить!

Не треба, не треба, не треба тужить!
У світі зостанеться дівчина жить,
 Та дальня дорога,
 Та в серці тривога,
Та тиха сльоза, що на віях дрижить...

1942

ДАВНЬОМУ ДРУГОВІ

Товариш був у мене,
Веселий давній друг, —
Ти знав його свободи
Бійцем немолодим.
Дунаю рідні води,
Угорський виднокруг...
Іспанії знамена
Схилялись перед ним.

У царському полоні
В Сибіру він сидів,
Стояв він у заслоні
Під Сивашем рудим.
Махновські ситі коні,
В диму розвитих грив,
Хропли за ним в погоні
Крізь пожарища дим.

Уески сірі стіни
Побачили загин
Того, хто батьківщини
Був сином бойовим.
Під небом України

Зо мною поруч він,
Бо серце мав нетлінне
І в бій іде живим.

Мій добрий давній друже,
В крові моя земля!
Над нею вихрі дужі
У хмарах котить грім, —
Та серцю не байдужі
Ті спалені поля,
Де впав ти в смертній стужі
Під прапором моїм.

Простори України
Я перейду в боях,
Але в твої долини
Зійду шляхом крутим, —
І зброї не покину,
Покіль в ясних полях
Твоєї батьківщини
Не визволю твій дім!

1942

КУРГАН

Серед степу над Доном стоїть посивілий курган.
Пересохлий курай і гіркі полини його вкрили,
Перед світом сповзає на нього холодний туман,
І вітри налітають, і важко вдаряють у схили,
І колишуть, мов струни, дзвінкий непохилий бур'ян.

Козаками насипаний тут для сторожі і волі,
Перестояв немало й немало він знав лихоліть,
Тліють в ньому кістки тих, що впали у бранному полі,
Що шаблями кресали вогні в степовому осколі,
І стрічали козацької смерті безрадісну мить,
Мов безцінний дарунок із рук невблаганної долі.

Не татарська стріла з-під тятиви напруженого лука
Над лукою за Доном бринить в листопадову ніч, —
Лучить ворог в дідівський курган, у землянку онука,
Б'є вогнем і залізом, — нічна розгоряється січ,
Смертний труд — до безсмертя й до вічної слави
прилука.

П'ять бійців на кургані. Записано їх імена.
Зловорожою кров'ю в літопис визвольного бою.
Хмари длінуть над Доном. Цвіте у степу тишина.

Геть шапки перед тілом Цагурії та Супруна,
Перед пам'яттю Штепи, що вів їх в бою за собою,
Перед Верних і Жуковим, — слава і честь їм одна!

Німці йшли на курган, і не видно було з темноти
Ні числа їм, ні ліку... Підводила зненависть Штепу.
Він схилився над окопом і стиха промовив: — Брати!
Краще маю я вмерти отут, серед рідного степу,
Ніж віддати курган, чи бодай хоч на крок відійти.

Мовив Міха Цагурія: — Ми не покинем кургану!
І Микола Супрун обізвався: — На смерть ми стаєм!
Верних з Жуковим мовчки дивились у далеч незнану.
Кулемет заривав, білі пасма нічного туману
Прошиваючи наскрізь холодним сліпучим вогнем,
І гранати ударили, наче громи урагану.

І у темряві спів розпрозоривсь над сивим курганом.
Голос Штепи обнявся з полтавським баском Супруна,
А тайга і Кавказ приєднались до клятви: Ні ранам,
Ані смерті самій не коритись! Камінними станем!
Землі є в нас у кожного — тільки ж вітчизна одна
Нас на битву подвігла й знаменом покрила багряним.

І Цагурія перший на руки упав Супрунові,
І закрив йому очі Супрун, і на сивий полин
Пролились і з'єднались потоки братерської крові...
Впали Верних і Жуков, і Штепа лишився один,
Наче зламаний дуб у поваленій вітром діброві.

З автоматом в руці зустрічаючи день свій останній,
До останнього подиху вірний, в досвітній імлі,
Він стояв у донському степу на німому кургані,

На дідівських кістках, — і вітри прогули на світанні,
Що онук не зганьбив слави й честі своєї землі
І помер, як герой, переможцем у смертнім змаганні.

Повставай із могил, що було та биллям поросло!
Вийди в битву нову із далеких віків неозорих!
Доливається кров'ю новою старе джерело,
Над дідівською славою слава нащадків суворих
Розпростерла в боях посивіле і трудне крило!

1942

СУСАННА

Коли у червні почалась війна
І сколихнулась тиха далина,
Пробуджена глухим ударом грому —
Нас відстань розділяла навісна.
В ті дні була ти між людей одна
На березі далекому морському.
Неприбраний стояв наш тихий дім,
Веселий сміх вже не лунав у ньому...
Мовчали ми і поглядом смутним
Вдивлялися у безвість невідому.
Виходило життя на пруг новий
І кликало з собою невблаганно.
Про дальній шлях, про щастя й спокій твій,
Про тебе думав я в той день, Сусанно.

І ніч прийшла, червнева темна ніч...
У темряві, не бачивши облич,
На розстань обнялися ми на розі.
Юга каштанових опалих свіч,
Мов щастя давнього забутий клич,
Рвонулася за вітром по дорозі.
Так гналося в ту ніч за нами вслід
Минуле на глухому передгроззі,

Так ми без сліз, в передчуванні бід,
Схилилися над ним в глухій тривозі.
Із щастям нас іще єднала ти,
Та вже мені стелився шлях багряно.
Перед світом, минаючи мости,
Про тебе з болем думав я, Сусанно.

На фронт! На фронт!.. Два тижні боротьби.
Ворожим трупом вкрилися горби.
Ми чесно билися, але навала
Валила нас, немов гроза дуби.
В бою звитяга йшла на грім труби,
Але в обличчя нас не пізнавала.
В ніч відступу я завернув в наш дім...
Яка у ньому пустка панувала!
Я став біля вікна... Грав дальній грім,
І грізна хмара обрїй застилала.
Йшли з дітьми біженці за міст, на схід,
Під обстрілом — невпинно, безнастанно, —
Мов крізь туман, вдивляючись їм вслід,
Про тебе думав я в ту мить, Сусанно.

В твою кімнату світом я зайшов, —
Слід залишавсь в пилу від підошов,
Неначе я проходив по пустелі;
Я серця сум в ту хвилю не зборов,
На зошити твої дививсь, і знов
Мене поймали думи невеселі.
В акваріумі рибка золота
Конала, й промінець блукав по стелі.
Я знову думав про шляхи й міста,
Про невідомі, кинуті оселі,
Про те, що хліб убожества гіркий
Тобі прийшлося слізьми скропити рано,

Про втрачений навіки супокій,
Про тебе думав я в ту мить, Сусанно.

І я сказав собі: настане час,
Коли всміхнеться сонце знов для нас,
Коли для нас заграють знову ріки,
Засяє знов огонь, що не погас,
Що топить сталь одверту — без прикрас,
Навіки вірну і ясну навіки.
Для того крізь вогонь проходим ми,
Крізь буйні води й вирування дике,
Щоб після громової зливи й тьми
Заграла в душах райдуга музики.
Вогонь полову палить. Пружна сталь
З вогню виходить сивим блиском вбрана.
Цією вірою здолавши серця жаль,
Про тебе знову думав я, Сусанно.

Будь наче сталь, бо місце в боротьбі
Зайняти доведеться і тобі.
Усе життя готуйся до хвилини,
Коли життям ти зможеш довести,
Що сильна духом народилась ти,
Що в грудях не шматок глевкої глини,
А людське серце щире ти несеш,
Гартоване на вогнищах руїни,
Любові повне й віддане без меж
Ясним, суворим зорям батьківщини.
Коли ж гірка, безжальна течія
Тебе, як нас, обступить невблаганно,
Згадай мене у спробну мить, як я
Про тебе згадую в цю мить, Сусанно!

Сталінград, 1942 р.

ПІСНЯ ДЛЯ МОГО ДРУГА МАРТИНЮКА

Під небом Донщини похмурим
Я згадую кращі часи —
Травневу дорогу на Муром
Крізь старицькі світлі ліси.
Гармати гули під горою,
І ніч не гасила вогнів,
Нам серце, і пісню, і зброю
Сталили надія і гнів.
В лугах зацвітала калина,
Не мовкли в лісах солов'ї.
То кликала нас Україна
В зелені простори свої.
Ми йшли по горбах і баюрах,
З'єднавши в бою голоси —
На Муром, на Муром, на Муром
Крізь старицькі світлі ліси!

Пригадуеш — ближні заграви
І наступу бажану вість,
Коли на нічній переправі
Ми коней пускали на ристь?
Три ночі піхота не спала,

Три ночі гармати гули,
Та все нам здавалося мало
Шляхів, що ми з боєм пройшли.
Бо кликала нас Україна
Вишневим буянням своїм,
І пісня пісень тополина
Ввижалась нам щастям близьким.
Здавалось, що й огненним муром
Не міг би ніхто в ті часи
Спинить нас в дорозі на Муром
Крізь старицькі світлі ліси.

Ідем ми від бою до бою —
Ні болю, ні втоми, ні сну...
І знов ми зустрілись з тобою
В осіннім степу на Дону.
Палають за Доном заграви,
Щодня і щоночі бої,
Холодні донські переправи,
Сухі степові кураї...
Чекає на нас Україна,
Щоночі виходить на шлях,
І пісня пісень журавлина
Бринить в запізнілих ключах.
Давай, брат, журбу перекурим,
Артполк натиска на баси —
І знову на Муром, на Муром
Крізь старицькі світлі ліси!

Осінь 1942, на Дону.

НА ЗАХІД

...І холод і голод я вже пережив.
Не спавши ночами в сідлі,
Я рвався крізь тьму до ясних рубежів,
До селищ моєї землі.

Мене зустрічали холодні поля,
Вітри виривались з яруг,
Розтоптана танками мертва земля
Безмовна лежала навкруг.

Де села цвіли у веселковій грі,
Де зріли під сонцем сади,
Я бачив лиш чорні глухі димарі,
І трупи, і згарищ сліди.

І в ріках, як кров, червоніла вода,
І далеч багряно цвіла,
Неначе залізним копитом орда
Удосвіта тут прогула.

І бачив я те, чого знести не міг —
В ярмі, у неволі мій край,
І попіл пожарищ, і камінь доріг
Веліли мені: поспішай!

І в оці сльоза закипала гірка,
І серце лунало не в лад...
Тоді я поклявся на сталі клинка,
Що я не оглянусь назад.

Чи стріну біду, чи з коня упаду
Чолом в бур'яни й реп'яхи —
Я сталлю, свинцем і вогнем прокладу
На захід, на захід шляхи!

1942

* *
*

Світає... Музика гармат
Уже гуде над головою.
Снаряди викосили сад,
Де виростали ми з тобою.
— Не озиратися назад! —
Лунає поклик серед бою.

Хто йде до рідних берегів,
Того не спинить сталь ворожа,
Ні шал підступний ворогів,
Ні танків огненна сторожа,
На твій всепереможний гнів
Моя любов тривожна схожа.

Кружляють літаки вгорі,
І голуби в диму кружляють.
Ген верби журяться старі,
Над ставом голови схиляють —
То наші сиві матері
На подвиг нас благословляють.

І наче з глибини землі,
Що сповила нас і скормила,

Ясною іскрою в золі,
Що вкрай іще не спопеліла,
Крізь муки, спомини й жалі
Вливається у груди сила.

Ми лежимо в диму, в огні,
І світлий край життя — за нами.
Гуркочуть танки вдалині,
Над голубими берегами,
Де нашого дитинства дні
Спливади зоряними снами.

Ми не оглянемоь назад
На рзпалі страшного бою.
Ми вернемоь в той тихий сад,
Де виростили ми з тобою —
Хай грізна музика гармат
Гримить, гуде над головою!

1942

СОЛОВ'І

Пам'яті комісара Макарова

Три залпи тихо пролунали,
Земля упала на труну.
І ми не в перший раз пізнали
Прощання гіркоту земну.

І не востанне ми мовчали,
Немовби звіку кам'яні,
І пострілами присягали
На вірність при новій труні.

В травневу ніч я з ним виходив
В завмерлі лісові краї.
Будили в серці сум і подив
Забуті птахи — солов'ї.

І ледь знайомі й неподібні
Ми прислухались, мов брати,
Як били в піднебення срібні
Співочі птахи з темноти.

Ми спали на одній шинелі,
З одного кухля чай пили,

Плели бувальщини веселі,
Курили потай з-під поли.

І ліс мовчав під шепіт вітру,
І ранком мав початись бій,
І він нам пісеньку нехитру
Грав на гармоніці губній.

І ми не думали, що кожний
Віддав себе без вороття,
І ранок зводився тривожний,
Надійний, ніжний, як життя.

Коли ж гармати з-під узлісся
У бубни вдарили свої,
Ще дужче, ще дзвінкіш зайшлися
У верховітті солов'ї.

Над ближнім озером, над лісом,
Над дальнім обширом степів,
Над смертю, кров'ю і залізом
Летів їх переможний спів.

.

Нема в житті такої сили,
Щоб ми з шляху свого зійшли,
Щоб ми забули ті могили,
Де наші друзі полягли.

Згадавши думи й дні днедавні
І смертні з ворогом бої,
Ми вернемось до них у травні,
Коли засвищать солов'ї.

1942

В НАСТУПІ

..Січе кулемет, і на сніжних просторах
Стинається ворог і падає ворог,
Кіннота горбами виходить на слід
І дзвонить по Дону копитом об лід.

Ми довго чекали цієї хвилини,
Ми довго цю мить, яки диханя, таїли.
Всю ніч у вогні гомоніли долини,
І в небо підводились огненні стріли.

А вітер на посвисті рвався над Доном,
Земля виповнялася громом і дзвоном,
Поземка летіла й куріла навстріч,
І ніч пропливала, як сон, мимо віч.

Ти бачив пожарища й шибениць слупи,
Розриті дороги і села розбиті,
І ворога снігом занесені трупи,
І кров його мертву на кінським копиті.

Гудуть листопадові сніжні дороги.
Ти знаєш — не легко дійти перемоги,
Не легко брести серед стужі і тьми,
І бачити те, що побачили ми.

Попереду ждуть нас і кличуть руїни,
Жінки посивілі, безрадісні діти..
Ти бачив. Ти знаєш. Не стій ні хвилини!
Ти встигнеш як слід по боях відпочити.

Я знаю всю правду і правди не крию.
Не легко шляхи торувати свободі.
Я в серці своєму ховаю надію
У наступ рушати, бо жив я в поході.

Ми долю свою не минем стороною,
І ворогу повною сплатим ціною..
Клинок затуманивсь. Не блисне багнет.
Кіннота, вперед! Піхота, вперед!

1942

ЖУРАВЛІ

Цієї ночі не заснуть мені...
Гримлять, гудуть потоки крижані,
Глухі вітри летять над далиною,
У відсвітах палає виднокруг,
Шумить вода і заливає луг,
Ріка набрякла й дихає весною,
А в нєзвіді, поміж холодних туч,
Сурмить незримий журавлиний ключ,
Перелітаючи нічну долину...
Мов журавлиний ключ, що повесні
Летить у рідні простори ясні,
Летить, мої пісні, на Україну!

Під хмарами удосвіта й вночі
Летить у журавлиному ключі
Над спаленими селами й містами,
Над спутаними жилами доріг,
Над степом, де іще чорніє сніг,
Над зірваними рейками й мостами,—
Під рідним небом голубим летить,
Крил трудних не згортаючи й на мить,
Не знаючи ні сну, ані спочину,—
І дум моїх нічних суворий дар,

І полумінь очей, і серця жар
Несіть у рідний край, на Україну!

В осінній день лишали ми тебе.
Твої степи і небо голубе
Лишалися за темними горбами...
Ми йшли на схід, а журавлиний ключ
Верстав на південь шлях між сірих туч...
То ключ надії пролітав над нами.
І вірив я, що з першим днем весни
Ми вернемось до тебе з далини
І стрінемо твою красу нетлінну.
За обрієм гуркоче дальній грім —
Ясною зливою, потоком весняним
Вертаємося ми на Україну!

Ударим крилами! Вже надійшов наш час!
Де чорні гнізда дожидають нас,
Розвалені вітрами, обгорілі,
Зустріну шасну мить не я один —
Бій починається між рідних гін
За простори знайомі, рідні й милі,
За кожний крок весняної ріллі,
За землю, скривджену в нічній імлі,
За кров, в степах пролиту безневинну.
Рушниці загискаючи в руці,
Зі сходу й півночі ідуть бійці
Назустріч журавлям, на Україну!

Супрутний вітер груди нам січе,
Нам дихає в обличчя гаряче
Вогонь пожежі, що іще не стіла.
Ще, може, не один із нас в бою
Зустріне мить незвідану свою

І каменем впаде, згорнувши крила, —
Та вже весна буяє навкруги,
Уже не годні наші вороги
Спинить потоків весняного плину.
Сурмить літак, сокоче кулемет,
Залізний ключ невпинно йде вперед,
На Україну, друзі, на Україну!

1942

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ

Надвечір ми прибилися до лісу
Над озером, де був раніше штаб,
Але нікого там вже не застали —
Дивізія просунулась вперед.
І лише два чи три телефоністи
Сиділи ще в штабному бліндажі,
Гукаючи у трубку: — Сокіл! Сокіл!
Відповідайте, Сокіл! — Ліс шумів,
Чорнів і похмурнів дедалі більше,
Немов пірнаючи одразу в ніч,
Без переходів, наче важко хворий
Пірнає з яви у тривожний сон.
Ми теж знайшли для сну бліндаж порожній.
Бляшана піч ще жевріла у нім,
І відсвіт падав на іржаве листя,
Торішне листя велетнів-дубів,
Що вже тепер наново одягались
В зелений одяг пізньої весни.
За лісом важко гупали гармати,
Земля гула, й зі стелі бліндажа
Суха кора спадала на обличчя
За кожним вибухом... А ліс шумів,
І тьма ставала при вхіднім отворі,

Неначе автоматник вартовий
При бліндажі моему...

Вдень я бачив

У німців відвойоване село.
Стояла на горбі розбита школа,
Хати розкриті товпились навкруг,
Мов саклі спопелілі, й на руїнах
Лиш комини підводились глухі
Та купи чорної золи лежали.
Гули машини і збивали пил —
Повз нас обози далі йшли на захід.
Жінки дітей виводили з льохів,
Де прожили вони холодну зиму
На мерзлім картоплинні й буряках,
Не сміючи ввійти у рідну хату,
Що німець для житла собі забрав.
Ще гурт жінок стояв біля криниці.
Я попросив води — і враз хитнувся
Рипучий журавель, цебро дубове
З криниці піднялось. Я прихилився
Напитися, і у воді побачив
Петлю на коромислі журавля,
Вона гойдалась важко наді мною...
І тихо мовила одна з жінок:
— Тут вішали людей...

І я дізнався,

Що жінка ця засмучена була
Дружиною старого партизана.
З двома малими дітьми на руках
Вона дивилась зоддалік, як німець
На шию мужеві її петлю
Накинув враз, а інші навалились
На журавель...

...Поміж нічних дерев

Спливали зорі чисті та спокійні,
І я вже знав, що не заснуть мені...
Все, чим я жив, усе, що чув, що бачив —
Тепер мені з'явилося вочу
І серцеві заснути не давало.
У трубку знов гукав телефоніст:
— Відповідайте, Сокіл! — Тільки зумер
Відповідав йому... Тут я згадав
Бійця, якого німці підпалили,
Бензиною обливши. Він лежав
Під хатою, обличчя затуливши
Обпаленими пальцями. Вогонь
Проїв йому обличчя, груди, очі,
Обвуглив тіло й пощадив лише
Обмотки чорні і важкі штиблети.

Незнаний син моєї сторони!
Суворий сон братерської могили
Нехай остудить твій нелюдський біль.
Повз тебе йдуть бійці вперед, на захід,
Священну помсту несучи в серцях.

Десь недалеко жінка голосила.
Я підійшов. Жінки серед двора
Повільно обмивали мертве тіло.
То був тієї жінки чоловік,
Розстріляний німецьким офіцером,
За те, що, усміхаючись, стояв
І прислухався, як гули гармати,
Коли ми наступали на село.

...Розвиднювалось. Грізно ліс шумів,
Немов на бурю. То ішов світанок.
Ясніло в небі, й перший соловей
Ударив дзвінко в срібне піднебіння,

І вслід за ним озвались голоси
Над озером, над луками і в лісі.
Хиталася земля, і дерева
Різьбилися тонким черленим сріблом,
Неначе вковані у щит небес
На золотому сонячному сході.
Гули гармати, грали солов'ї
Таку солодку пісню чарівничу,
Що відгомін бойовища змовкав,
Немов залізо мертве прислухалось
До гомону життя.

Життя! Життя!

Яке велике й неспокійне слово,
Гіркої радості налите вщерть
І щастя, і страждання.

Сум і спокій

Вже врівноважились в моїй душі,
Неначе я одвіку був солдатом,
До небезпеки звиклим.

Я згадав,

Що день мого народження сьогодні,
Неранньої весни моєї день,
Який я звик стрічати в колі друзів...
Хто знає, де й коли зустріну їх,
І чи вони сьогодні пом'янули
Мене в своїй тривозі так, як я
Їх спом'янув у лісі на світанні,
В пророчу мить, коли я зрозумів,
Після безсонної важкої ночі,
Що є в житті людини певний час,
Коли вона народжується вдруге,
Як я удруге народивсь в цю ніч
Для боротьби і помсти...

1942

ТРЕТЯ ВЕСНА

Тишина... По полях мовчазних і нічних переправах
Ходить кроком нечутним в холодній задумі весна.
Зорі сплять на холодних, морозами зв'ялених травах,
Не шелесне комиш, не дихне вітерцем далина.
Сплять гармати в ровах, в чагарах причаїлися танки,
Кулемет задрімав в амбразурі й не дише вві сні,
Сплять, згасивши вогні, бліндажі і глухі полустанки,
І снарядами скошений ліс, і поля мовчазні.
Літаки пролетять у пільму, таїною повиту,
Блисне в небі ракета й розсиплеться в іскри за мить.
Спить земля і вода. Тихо, мов перед створенням світу.
Лиш солдатська душа у щілині окопу не спить.

Тишина... Мов з імлі напливають на очі бійцеві
Всіх шляхів перехрестя й похилі стовпи верстові,
Всі, кого він згубив у безпам'ятні ночі червневі,
Всі, з ким поруч ішов у боях, — і живі й неживі.
Він проходить крізь спомин, неначе крізь огненну зливу.
Вітер кулями свище. Свинцевий гуде листопад.
Крізь бурани йдучи, він здобув собі долю щасливу —
По дорогах старих навесні повертатись назад.
Наше щастя — в боях повертатись по спалених нивах,
Ні на мить не спинятись, не тишить ходи ні на мить...

Сплять горби і яри. Іскри сплять у холодних огнивах.
Лиш солдатська душа у щілині окопу не спить.

Тишина... Поза хмарами місяць виходить на чати,
Мов обійми, розкрився на тисячу верст виднокруг.
Час садити сади. Час ці стоптані ниви орати.
Ждуть забуті чепіги солдатських задимлених рук.
Жде весняна земля, щоб пройшли сівачі борозною
І крізь сон у чеканні здригається лоно її,
І диханням земним і святою печаллю земною
Налилися по вінця весняної ночі краї.
Мерхне в небі зоря. Все, що втратив ти, — треба

вертати.

Все, що в серці зберіг, — треба серцем живим

боронить.

Сплять ліси і стави. На колиску схилилася мати.
Лиш солдатська душа у щілині окопу не спить.

Тишина... Гармаші в темноті підійшли до гармати.
В танк сідають танкісти. Мотори ще сплять. Тишина.
За горбами піхота лежить. Скоро час починати.
Затаївши дихання, над фронтом проходить весна.
Дві ракети уже в барвінковому небі згоряють
І виводять грозу за собою в пробуджену даль.
Хто хоч раз починав, той пригадує, як починають,
Як од сну прокидаються порох, солдати і сталь.
Звільна дніе на сході, і темінь біжить перед нами,
І очам осяйна розкривається неба блакить —
Над простором весни, над перелісками і ланами,
Де солдатська душа перед боєм в окопі не спить...

1943

ШЛЯХ ДОДОМУ

Вертаючись вночі з передової,
Ми через степ до міста підійшли,
У дивному забутому спокої
Воно очам з'явилося з імли.
Поміж горбів похилих місто спало
І дихало, мов та дитина в сні,
В опалім цвіті яблунь потопало
І одпливало в далі весняні.
Хати в садах на віддалі білили
І вабили таким теплом живим,
Що нам утома віддавала сили,
Неначе ми вертались в рідний дім.
О, дальній шлях до батьківського дому!
Як ти почавсь і скінчишся коли?
У місячному сяйві голубому
Ми в тихе місто з пагорба зішли...

Все те, що з віддалі було красою,
Що сяяло, біліло і цвіло,
Все, що горіло й іскрилось росою
І в місячне пірнало джерело, —
В страхітній яві стало перед нами,
Коли на мить у хмарі місяць згас...

Руїнами в садах, важкими снами
Вставали мертві вулиці круг нас.
Цвіт яблуні і чорний пил руїни,
Немов лихих світів незнаний сніг,
Кружляли й билися об погорілі стіни
І падали на батьківський поріг.
О, дальній шлях до батьківського дому!
Які тебе негоди замели?
При місячному сяйві голубому
Крізь мертве місто далі ми брели...

Ось вулиця, де радісної днини
Зростали ми, ряди руїн здійма.
Ні кривель, ні дверей — розбиті стіни.
За рогом школа... і її нема.
Під цим вікном, де кущ бузковий квітне,
Стояли ми в травневу давню ніч.
Розору й тьми дихання непривітне,
І пуста в серці й морок біля віч.
Цим бережком вертались ми з роботи..
Упав димар і загатив струмок.
Всім розумом, всім серцем не збороти
Безрадісних, безжалісних думок, —
Бо на шляху до батьківського дому
Лиш купи глини й мертвої золи
При місячному сяйві голубому
В зруйнованому місті ми знайшли...

Хай місяць в небі мовчазному згасне!
Покіль у тьмі лежить моя земля, —
Ції весни цвітіння передчасне
Солдатської душі не звеселя.
Як важко дихати в цих осяйних просторах!
Не спи, солдат, не думай про спокій,

Покіль труїть твоє повітря ворог,
Покіль він топче край батьківський твій!
Не спи солдат... В нічному небі блиски
Прорізують нахмарену блакить,
І світ лежить подібний до колиски,
В якій майбутнє наше щастя спить,
Воно зведеться під ударом грому —
Вітри на бурю грізно підвелись,
І дальній шлях до батьківського дому
Вже не такий далекий, як колись. .

1943

САПЕР І СМЕРТЬ

Сапер тримає смерть в руках
І з нею розмовляє,
Мов то його одвічний фах,
Мов інших він не знає.

Виходить в чисте поле він
У світлі присмерковім,
А в полі двісті сорок мін
Лежать в ладу шаховім.

І каже смерть у слухну мить
До того бідолахи:
— Коли ти, хлопче, хочеш жить —
Згуляй зо мною в шахи.

— Ну, що ж! — сказав сапер старій. —
Давай! Я добре знаю —
На смерть гуляти звичай твій.
Я — на життя гуляю.

Він землю пальцями гребе,
Не зачіпа дротину,
Повзе і ставить сам себе
Щоразу на клітину.

А смерть безчесно грає з ним,
Не хоче програвати.
Гудуть гармати, наче грім,
Сокочуть автомати.

Сапер повзе по темноті,
Він захопився грою,
На все, що в нього є в житті,
Гуляє він з старою.

На жінку й діти грає він,
На давню радість грає,
На щастя цих весняних гін,
Яким кінця немає.

Він грає на пташиний спів,
На стежку край байраку,
І на своїх товаришів,
Що підуть тут в атаку.

Він чесно грає й виграє...
Згуляєм знову? Згода!
Як нам за що вмирати є,
Тоді й життя не шкода!

Сапер тримає смерть в руці,
Він тут проклав дорогу —
І в бій повз нього йдуть бійці —
Шукати перемогу!

1943

ГАРМАШІ

Степ димком передсвітнім пропах.
Люлька в зціплених міцно зубах.
Лейтенант прислухається — в скреготі сталі
Виринаються танки на трави прив'ялі
І стають перед ним на горбах.

Наче вимер весь світ — ні душі.
Кілометр від горбів до соші.
Світ лежить у досвітньому сні за сошею.
Лейтенант піднімає на бій батарею,
І стають до гармат гармаші.

Затягнувся димком запашним.
Двадцять танків було перед ним.
Коло серця вчуваючи буряний повів,
Подививсь на бійців і спокійно промовив:
— Хочуть грому? Розкотимо грім...

Продзвеніли джмелі біля скронь.
Загула степова оболонь.
Танки грізно й повільно сповзали в долину.
Пихнув димом із люльки і тую ж хвилину
З димом видихнув глухо: — Вогонь!

Може, чув ти про пекло колись?
Кров'ю степ і горби напились.
Лейтенант від гармати іде до гармати,
Люлька згасла — та з рота її не виймати..
— Дай вогню, гармаші, не хились!

Не шкодуй, гармаші, дай вогню!
Грім гримить об гарячу броню.
Не один вже спинився, не двоє й не трое —
Вісім танків, мов скирти, горять під горою,
Автоматники впали в стерню.

Впав наводчик, правильний упав —
Він обох їх тепер заступав.
Шість бійців і ефрейтор лишилися при ньому,
Але світ отакого гарматного грому —
Ще відколи стоїть — не чував!

Мов залізом налита, важка,
Люльку втоптує втомна рука. .
— Перев'язку? Ми кров змісили з землею,
Головне ж — не зганьбили свою батарею..
Дай, ефрейтор, мені сірника!

1943

ПІД КИЄВОМ

Палає ліс, і листя темний жар
Між падубів вистелює стежину.
Осінніх днів давно забутий чар
Колише душу, наче сон — дитину.
Поміж дерев пливе ясна блакить,
Така прозора, що як глянеш вгору —
Здається в прірву падаєш прозору:
Вся кров твоя хвилюється й дзвенить,
Неначе срібний дзвін гуде на святі.
Твої чуття одним вогнем пройняті,
Твоя душа злилась навіки з ним...
Вона згорає? Так, вона згорає.
Щасливий ти? Щасливіших немає!
Ген — Київ видно за Дніпром старим.
Виводить стежка з лісу вікового,
Ось розступились сосни та дуби, —
Ти йдеш попереду, моя тривого,
Дитя, зачате в муках боротьби!

Од волжських хвиль до берегів Дніпра
Лежать шляхи нескінченного бою.
Ти їх пройшов, і київська гора —
Аж ось вона в диму перед тобою.
Прочанин так у храмі не стоїть,
Як ти стоїш на цім узліссі нині...

Тебе чекали ці сади осінні.
В мовчанні визріває віща мить.
Перед мостами ти ще сплатиш мито —
Вся кров, що в боротьбі тяжкій пролито,
На прою нову під Києвом встає.
О, кров синів Росії й України!
До штурму залишилися хвилини.
Неначе хвиля в берег грізно б'є,
Гармати б'ють проречисто і строго
Від ранньої до пізньої доби, —
Вставай на повний зріст, моя тривого,
Дитя, зачате в муках боротьби!

Ти юнаком зійшов з оцих горбів,
А нині вітер рве твої сивини...
Верни тепер усе, що ти згубив,
Збери всю кров, — краплину до краплини, —
На лісових стежках вона лягла,
Там, де іржавий лист дуби зрили,
В калині, що схилилась на могили,
Вона вогнем прозорим проросла.
О, кров свята, безсмертна кров солдата!
В тобі живе надія і відплата,
І той тривоги невмирущий спів,
Що не дає спинитися й заснути...
Ракети блиснули. Гармати чути.
Повільно зріє час — та він наспів,
Час подвигу визвольного нового.
Переступи ці кручі й ці горби,
І під вогнем — вперед, моя тривого,
Дитя, зачате в муках боротьби!

Листопад 1943.

На лівім березі.

КВІТЕНЬ

Горинь-ріка і місто над рікою...
Над соснами пливе ясна блакить,
Вся в білих хмарках, наче в рябинні
Зенітних пострілів. Прозорий день.
Ні літаків не чуť сьогодні в небі,
Ні дальніх вибухів. Земля цвіте.
Узяти книжку, як колись бувало,
І сісти над водою, на траві,
І зір втопити в світле шумовиння,
Що плине, мішиться і чимсь мені
Нагадує дитинство... (Верховодки
Блищать, мов срібні, а мудрець-пічкур
Спинивсь під берегом, неначе сонний,
Його дивує цей весняний чар,
Що впав на воду плямами масними,
І розбудив спокійне дно ріки
Косим промінням)... Я хотів читати,
А книжки досі ще не розгорнув —
(Як і в дитинстві). Що ж я взяв з собою?
Маленький томик, виданий тому
Сто з лишком років. В спаленім музеї
Підняв його товариш мій, дарма,
Що міг утнути тільки: Goete's Werke...

Гортає вітер жовті сторінки.
Kennst du das Land?.. Я знав твій край, поете.
Я знав твій край... Та краще я піду,
Щоб не продовжувати.

Повз квартали
Розбитих вікон квітеня вів мене.
Повз ратушу стару я вийшов з міста,
А голос з книжки не лишав мене,
Він наче сперечався з шумом сосен,
З диханням вітру, з гомоном птахів
І все питав мене, немов боявся,
Що я не відповім: Kennst du das Land?

Я перейшов широкий плац. Довкола
Підносились будинки кам'яні,
Оплетені рудим іржавим дротом.
В розбиті вікна вітер залітав,
Дзвонив у ринвах, бив у дах, що в бубон,
Зривався, вихрився і геть летів
За водокачку, за дроти — у поле,
Що розстилалось вруном молодим
І оддалік зливалось з темним лісом
Та смугою пісків...

Яка блакить

Лежить на цих зелених свіжих травах!
Мов з міді куті, стовбури стоять
Струнких і непорушних сивих сосен.
Пісок пливе, мов золота ріка,
Якій нема ні початку, ні краю...
На тім піску помітив я людей,
Чимало їх... Відкіль вони з'явились?
Схиляються, неначе вглиб землі
Зникають, щоб з'явитись знову — й знову
Схилитись, зникнути...

(Ясна блакить
Затьмарюється. Вітер б'є у груди.
Пісок летить в лице. Я далі йду,
Неначе зваблений... Дихання стисло,
Як у страхотнім сні. Квітневий блиск
Важка й повільна хмара пригасила
За мить одну)...

З лопатами бійці
Розкопують могили. Мимоволі
На цвинтар в цих пісках привів мене
Веселий квітень. Згодом жінка-лікар
У білому халаті підійшла
І стала біля мене. Глянув — руки
Тремтять у неї...

— Бачите? —

В цей час

На ношах із могили піднімали
Те, що колись людиною було.
Я лиш помітив півзотлілий чобіт,
Обличчя, всипане вогким піском,
І руки, навхрест зломлені...

(Тут знову

Одкрилось сонце в небі, і вгорі
Ударив жайворон, та так, що серце
Озвалось болем: Любий світе мій!
Ти ще цвітеш, радієш і співаєш?
Ти не стомився ще від цих страждань?)
Все, я піду...

Ні, стій! Ти мусиш бачить!

І я змолвився всім своїм чуттям,
Що серцю досить... Так, бо я вже бачив
Зруйновані й спалені міста,
І чорний сніг на згарищах холодних,
Що залишилися од привітних сіл;

Я бачив мертвих на полях кривавих;
Я бачив, як поранені брели
По жовтому нескошеному полю
І падали на ньому, мов снопи
Того страхітно-щедрого врожаю,
Що смерть збирала; що я можу ще
Побачити?

— Цього ще ти не бачив. —

І з місця рушити я вже не міг.
Все попливло мені в очах — могили,
Пісок і люди, потемнілий ліс
І потемніле небо...

Ось виймають

Дітей з могили мовчазні бійці —
І на пісок кладуть... А я дивлюся
На руки, дротом зв'язані, й сльоза
В очах моїх сліпих не закипає,
І в жилах проплива холодна кров,
І мертве серце в грудях в мене б'ється,
Мов хвиля об скалу...

(Ні, я не чув,

Як лікарка сказала: цих живими...
В цей час я вже пішов. Пливла блакить,
Над соснами летів веселий квітень,
У небі жайворон і падав, і здіймався,
І піснею своєю захлинався,
І пісня та була, мов дзвін життя,
Мов плач життя)...

Що? Хтось мене гукає?

Це знову лікарка. Вона стоїть
Коло могили й каже: ваша книжка...

...І я стою над книжкою, над дітьми,
І вітер обвіва моє лице,

І жайворон у небі не змовкає,
Як дзвін, як плач безсмертного життя.
Вій, вітре, вій! Рви сторінки — ти знаєш,
Що знову буде квітень на землі,
Знов буде щастя, знову над полями
Ударить жайворон — та цих могил
Ми не забудем, ні, ми не забудем...

1944

Ми кажемо: після війни...
Та ще не можемо зрозуміти,
Які нам снитись будуть сни,
Які народяться в нас діти?

Якого неба глибина
В день миру засія над нами,
Якою піснею весна
Лунатиме понад ланами?

Яких морів ми змірим глиб?
Яких вершин сягнем щасливі?
Який в ті дні уродить хліб
На нашій спопелілій ниві?

Яке зітчеться полотно
Для сорочок дівочих білих,
І вибродить яке вино
У виноградарських барилах?

Ми знаємо лише одну
Життя і щастя справжню ціну —

Ми виграємо цю війну,
З руїн піднімем батьківщину, —

Щоб наш нащадок в інші дні
В задумі вимовив: спасибі!
Є їхня кров в моїм вині,
Є сіль їх сліз в моєму хлібі...

1943

* *
*

В боях ми з краю в край пройшли по Україні
Крізь вітер і вогонь, крізь битв холодний дим.
Ії поля й ліси, і тихі води сині
Зостались позад нас, мов за щитом стальним.
Ця зранена земля нас кликала здалека,
На той всевладний клич до неї рвались ми,
І впав з нас не один в дорозі, мов лелека,
На рідній борозні — з пробитими грудьми.
Та кожен раз нова в нас збуджувалась сила,
Немов зростаючи з безмірних наших втрат,
І наш залізний ключ звитягу брав на крила
І не звертав з шляху, не озиравсь назад.
За Доном ми були, та вже за Сяном нині,
Потоптано наш лан і спалено наш дім,
Але ми волю й мир вернули Україні,
Тепер уже вона мов за щитом стальним!

І ми йдемо вперед... Над нами хмари звисли,
Але майбутніх днів вже не згасити їм!
Хлюпнули з берегів бурхливі води Вісли,
І Одер по ночах вслухається в наш грім.
Згадаймо ж в грізний час тих, що стояли муром

Над Волгою в зимі, — об їхню мужню грудь
Розбивсь ворожий вал, та, не вклонившись бурям,
Вони й тепер живі у нашій лаві йдуть.
Не знали ліку ми ані смертям, ні ранам.
Кривавий піт борні очей нам не сліпив.
Ми вміли сонце зріть за нависним туманом
В облозі крижаній засніжених степів.
Під ноги ворогам не склали ми святині.
Ні, кров'ю вірною й самим життям своїм
Ми волю назавжди вернули Україні,
Тепер уже вона мов за щитом сталевим!

Біжать, плывуть жита й нема кінця, ні краю
Тим нивам золотим... Дивлюся в далечінь —
І крізь руїну й тьму майбутне прозираю
І радість весняну прийдешніх поколінь.
Вони благословлять і нашу кров і муки,
Коли в новім бою, а чи в побідний час,
Шукаючи в віках опори й заपुरки,
Зупиняться на мить і пригадають нас.
Хай знають, що в борні з'єднались ми навіки
В один могутній рід і щиро, мов брати,
Ділили хліб і смерть, перебрідали ріки,
І думка в нас була одна — перемогти.
Є вірність і любов — вони незламні в чині.
Над світом ми встаєм сузір'ям молодим.
Ми волю назавжди вернули Україні,
Тепер уже вона мов за щитом сталевим.

1944

ЛИСТ 3 БУДАПЕШТА

В сорок п'ятому в січні ми билися тут, в Будапешті.
День і ніч під вогнем — і кінця контратакам нема.
Дощ, мороз і туман. Ми ввірвалися в місто нарешті
Випав сніг — почалася коротка мадьярська зима.

Випав сніг... Обважніли дроти та дерева іржаві,
І майдани лежали вночі, наче білі поля.
Під ударом гармат, мов холодні примари імлаві,
Над дахами церкви бовваніли хрестами здаля.

Ні майданів, ні вулиць по назвах я в місті не знаю.
Кожний дім, як фортеця, — піди його з бою візьми.
Був наказ не спинятись і вийти на берег Дунаю,
Ми здійснили наказ — ні на мить не спинялися ми.

На мостах не змовкало. В камінних дворах —
не змовкало.

Барикади стояли під снігом в чотири ряди.
Німець коней пожер, та й цього ще було йому мало,
Ми взяли водокачку, і він залишивсь без води.

Сніг його рятував. Уночі почалася відлига.
Він зчорнів, він багном розпливався по вулицях—сніг.
На Дунаї поживкла й взялась ополонками крига,
Але німець уже підійти до Дунаю не міг.

Не вітрами свистіла над нами, а кулями хвища.
Ніг не чути було. Задубіла гвинтівка в руці.
В рукопашній ми бились вночі між могил кладовища,
Німці звідти не вийшли — лягли на могилах мерці.

Будапештських ночей я ніколи в житті не забуду.
Грім гармат не змовкав, і на вулицю падало скло.
Міст останній зірвавши, фашисти сховалися в Буду.
Але й там ні надій, ні рятунку їм теж не було.

Знову дощ і туман. Над будинками сітка імлиста.
З бункерів виповзають мадьяри і шлють нам гінців.
Ми своїм батальйоном взяли їх дві тисячі тріста
(В батальйоні у нас залишилось шістнадцять бійців).

Ще й тепер, навіть в сні, нам вчувається та канонада,
Урочиста й сувора, мов судного поклику дзвін.
Ми прийшли в Будапешт од холодних руїн Сталінграда,
Через мертвий Хрещатик, — і шлях наш лежить на
Берлін.

Всі шляхи перейти, всі мости і сади, і вокзали,
Не змикати очей серед клятої сніжної мли...
Хто б повірив із нас, коли б нам після бою сказали,
Що в Варшаву не ми, що у Краків не ми увійшли?!

На Берлін, на Берлін! — нам одна простяглася дорога
Через тисячу сіл, через тисячу вулиць і міст.
За туманом у сурми уже нам сурмить перемога,
Молода і щаслива, як наш батальйонний горніст.

В сорок п'ятому тут, в Будапешті, ми билися в січні.
Є солдатський закон — смерть і щастя стрічати
грудьми.

Добра чарка живим. Мертвим слава і шана довічні.
Ще один перехід, і з тобою зустрінємось ми.

1945

СЕРЦЕМ РАЗ НАЗАВЖДИ

Ми вернулись додому... Дороги важкого походу
Вже лежать позад нас — зустрічає нас рідна земля.
Від просторів земних до блакитних глибин небозводу,
Наче жайворон, пісня злетіла й над нами кружля.

Є в солдатській душі неминучого щастя чекання.
Те, що ми перейшли, — залишається в серці навік,
Те, що ми здобули, — повстає, як прозоре світання,
Над весінньою повіддю сонцем напоених рік.

Час садити сади і вечірню зорю виглядати,
Пил шляхів бойових в присмерковому світлі спада...
За чепіги беруться вчорашні суворі солдати,
Борозною ідуть, і щаслива, й легка в них хода.

Час блакитне вапно у соснових творилах творити,
Класти камінь на камінь — для людства будуючи дім.
В нас ні права нема, ні часу передчасно старіти.
Хто здобув перемогу — лишиться навік молодим.

Будувати міста і потужні шляхи прокладати...
Є асфальт в казанах — як пахтить, закипаючи, він!
Як сміється остружок сосни і скрегочуть лопати,
Як гримить екскаватор і нафта тече з свердловин!

Щастя — теплий фуганок тримати в руці, чи сокиру,
Щастя — потом облитись і випростать спину в обід,
Щастя — випити чарку й спасибі сказати бригадиру,
Щастя — пісню співати й дивитися в цей небовид!

Що ж ти хочеш, солдат? Ти знайшов своє щастя по
праву,
Від руїн Сталінграда пробившись крізь бурю в Берлін.
Ворог нас не здолав — кров'ю ми здобули свою славу—
На коліна поставлений, він не зведеться з колін.

Пам'ятаєш, ми разом лежали в зимовому полі,
За спиною була в нас тривожна і темна Москва.
Сніг повільно кружляв і лягав на тіла похололі,
Туга нас обіймала, — нелюдська печаль світова.

Ми мовчали, як вміють мовчати бійці перед боєм,
Смерті дивлячись в очі, — і слів нам не треба було..
Що в ту мить нас сповняло рішучістю й грізним
спокоєм,
Звідки било невтомне і тепле снаги джерело?

За кремлівськими мурами, вкритими днів сивиною,
За стіною солдатських, суворих і вірних сердець,
Разом з нами не спав, думав думою з нами одною
Той, кому віддали своє серце боєць і співець.

Ми мовчали, як вміють бійці перед боєм мовчати,
І в ту мить незабутню озвався до нас з далини
Голос тихий і певний — ми в нього вслухались, солдати,
Як у голос батьківський вслухаються вірні сини.

Перший постріл ударив... Ми мовчки звелися на ноги.
Світ не бачив такого вогню і таких хуртовин.

На Можайськiм шосе почалися звияжнi дороги,
Що крiзь рани i смерть привели нас в травневий
Берлiн.

Нi поволжських степiв, нi осiннiх донських чорториїв,
Нi фашистського пекла повiк не забуде солдат.
Ми живi i незламнi вернулись в зруйнований Київ —
Час орати поля i садити на згарищах сад.

Двiчi в нашiм життi ми не будемо присягу складати.
Серцем раз назавжди поклялись ми людинi з
Кремля, —
Будiвничi життя, батькiвщини невтомнi солдати,
Вiдвойована нами цвiстиме щаслива земля!

1945

В Д Е Н Ь І В Н О Ч І

* *
*

Ніч на крилі грузовика,
І в небі бомбовоза крила,
І сітка зір така близька,
Що дух перевести несила.

І все зникає вдалині, —
І сни, і марення минулі,
Мов ці холодні і ясні
Вогні трасуючої кулі.

Життя розкрило зміст новий.
Під шелест трав і шепіт вітру
Вночі безсонний вартовий
Мугиче пісеньку нехитру.

За ним лягла холодна глиб,
Тривога й боротьба щоденна,
Життя просте, мов чорний хліб
Та з джерела вода студена.

1941

Уночі в Старім Осколі
Я зі станції іду...
Дерева чорніють голі
В привокзальному саду.

В небі промінь не згасає,
Не світає далина,
Йде весна і сном не знає,
Що в полях не спить війна,

Що над темною ріллею,
Зброю стиснувши в руці,
Вслід за щастям, вслід за нею
Пробиваються бійці,

Що упав боєць у полі,
Біля рідного села,
І рука його поволі
Темну землю обняла.

Він лежить спокійно й строго,
Ні жалю не жде, ні сліз,
І між пальцями у нього
Перший пролісок проріс...

1942

В. Кондратенкові

Потомились і ми й наші коні...
Вже за обрієм сонце було,
Коли трудні, голодні й півсонні
Ми прибились надвечір в село.

Над снігами схилялися голі,
Задубілі дерева у сні.
Ми спинились в хатині при школі,
Наче в колі своєї рідні.

Вчительки пригощали нас чаєм,
За селом канонада гула,
А спитали б у нас — ми не знаєм,
Чи ми вийдемо з цього села.

Непомітно догасло смеркання,
І лампáдика хтось засвітив,
Патефон захрипів про кохання
На забутий, далекий мотив

Не забудеться північ глибока
І сердець притамований жар...
У півтемряві з пам'яті Блока
Батальйонний читав комісар.

Не забудеться правда казкова,
Лебедине ячіння і спів
З чарівничих бувальщин Лескова,
Що у пам'яті друг наш таїв.

Не забудуться думи тривожні,
Не промовлені вголос слова,
Темні вікна й завулки порожні,
І нічна тишина нежива.

На коня промінявши двоколку,
Притомившись до ночі в сідлі,
Так поручик Тенгінського полку
Зупинявся в глухому селі.

Не засну я в оцій глухомані,
Що пільмою злягла наокруг,
Та шкода, що й сторінки з «Тамані»
Не читає напам'ять мій друг.

Ніч минає. Пробуджені води
Під снігами бринять джерелом.
Біля коней не сплять коноводи,
І заграва гуде над селом.

1942

ПІСНЯ БІЙЦЯ

У селі під Лозовою
На світанні ми з тобою
Стрілись восени.
Бій гримів поза горою,
За імлою дощовою
Вився шлях війни.

По пристріляній дорозі
Йшли поранені в знеможі,
Йшов між ними й я.
Ти стояла біля тину
В білу запнута хустину,
Дівчино моя.

— Почекай, спочинь, мій друже...
Чи болять? — Та ні, байдуже...
Ніжно, мов сестра,
Трудну рану пов'язала,
І зітхнула, і сказала:
— Що ж, тобі пора...

І промовив я: — Клянуся!
Я до тебе повернуся,
Жди мене к весні...

Глянув в очі на прощання —
В них світання мить остання
Гаснула на дні.

Довго бивсь я з ворогами,
Вже й січневими снігами,
Землю замело.
Не в останньому з походів
Я сьогодні увіходив
У твоє село.

Я вернувся... Де ж ти, мила?
За селом стоїть могила.
Тиша навкруги.
Кажуть люди, на світанку
При могилі партизанку
Вбили вороги.

У селі під Лозовою
Не зустрівся я з тобою,
Незабутий, твій...
Бій лунає за горою,
Я прощаюся з тобою
І рушаю в бій.

1942

КУЗЕМИН

Шумлять берестки та осики
Під зоряним небом нічним...
Одплинуть потоками ріки,
Весняний одбурхає грім —
Навіки Куземин, навіки
Зостанеться в серці моім.

Столітні дуби біля школи,
Машини, укриті гіллям,
Далекого неба приполи,
Одкритий проліт журавлям —
Ніколи, Куземин, ніколи,
Все те не забудеться нам.

Ідуть трактори з Полтавщини,
З Сумщини кудись їх женуть,
Але ще вчорашньої днини
За нами одрізано путь,
І що нас, Куземин, зустріне —
Нічого, нічого не чуть.

Гудуть самольоти над нами,
Ракети злітають навкруг,

Вітри партизанськими снами
Уже повівають з яруг...
Боями, Куземин, боями
Навколо гуде виднокруг.

Всю ніч я не сплю в караулі,
Але я живу, наче в сні, —
І мрії, і думи минулі
З'являються знову мені,
Забуті, Куземин, послулі
Далекі казки і пісні.

Іду од воріт до криниці,
А стежка — немов течія.
Лежить на затворі рушниці
Рука похолола моя.
Зірниці, Куземин, зірниці
Стрічаю над стежкою я.

І враз попід вітром осики,
Мов сон, мов ріка, попливли,
І руки, мов лебеді дикі,
Мов казка, мене обплели, —
Навіки, Куземин, навіки
Вони моє серце взяли!

Шуміть, берестки та осики,
Під зоряним небом нічним.
Спливайте потоками, ріки,
Весняний розкочуйся грім,
Навіки, Куземин, навіки
Зостанься у серці моїм!

1942

* *
*

Ходить, бродить він за мною,
Не відступить ні на крок,
Повний туги й неспокою
Півдитячий голосок.

Щось говорить він до мене,
Щось розказує мені,
Небуденне, нещоденне,
Чуте в казці чи у сні.

То сміється він, то плаче,
То він б'ється сам не свій,
Наче полум'я й неначе
Тихий легіт степовий.

Хоч якою стороною
Я б не їхав, де б не йшов,
Всюди він летить за мною
І мене знаходить знов.

На холодних полустанках,
Де гуляє вітровий,

В півзатоплених землянках,
На нічній передовій;

На грузьких аеродромах,
Під дощами на коні,
Наче крил далекий помах,
Він з'являється мені.

Що ж блукає він за мною,
Не відступить ні на крок,
Повний туги й неспокою
Півдитячий голосок?

Що він хоче, що він кличе,
А чи знає й він також?
Знаю я його в обличчя,
На мою він мрію схож —

На сміливу і щасливу,
З голови до ніг земну,
Легковірну, вередливу,
П'яну, буйну, весняну!

Я іду на дальній голос,
Наче в сні, чи в тумані,
Щось у грудях розкололось —
Темно й боляче мені.

То земної сили повне,
Серце згублене моє,
Неспокійне, невгамовне
Дужче й дужче в груди б'є.

Наче в бубон, б'є у груди,
Кличе, плаче і співа,

Все, що буде, — перебуде,
Хай збуваються дива́.

Хай летить, спішить за мною,
Не відступить ні на крок
Повний туги й неспокою
Півдитячий голосок.

1942

ІНЗА

Інза... Інза... Я не знаю,
Що це — місто чи село?
До безміри, до безкраю
Снігом із би занесло.

Небо сумно похилилось...
Звідки чув про тебе я?
Може, Лермонтову снилось
В темні ночі це ім'я.

Може, Інзо, в інші ночі,
В інші, давні, світлі дні
Сни таємні, сни пророчі
Ти навіяла мені.

Може, щастя тут я стріну.
Може, стрінеться мені
Тужна пісня старовинна,
В старовиннім шушуні, —

Що ночей не буде спати
Біля хатнього тепла,
Наче жінка, наче мати,
Що у мене теж була...

Чи мені, судилось, може,
Свій скінчити довгий вік
В цьому селищі, що схоже
На затятий в горлі крик.

Я іду повз темні хати,
Сам себе не впізнаю.
Інзо, Інзо! Так назвати
Можна й суджену свою..

1942

•

ОСІНЬ НА ДОНУ

По холодних мокрих травах,
Перебрівши далину,
По лугах і переправах
Ходить вітер на Дону.

Він летить над полянами,
Не спиняється й на мить,
Хтозна звідки взявсь над нами
І куди вночі летить.

Може, в темінь і негоду
Про спочинок мріє він,
Мов козак, що із походу
Повертається на Дін?

Може, з далі степової
Він, прокинувшись чим світ,
Від козачки молодої
Козаку несе привіт.

А можливо, неозоре,
Без спочинку та без сну,
Материнське темне горе
Ходить вітром на Дону.

А можливо, січ завзята
Нашу долю десь ріша,
І не вітер — брат до брата
На підмогу поспіша.

А можливо, в дальнім краї
Давня суджена моя
Ніч не спить та все гадає,
Де тепер блукаю я?

Може, тим і просвітліла
Коло мене темнота,
Що один над нами крила
Сивий вітер розгорта;

Що немає поміж нами
Ні привітів, ні листів —
Тільки вітер, що ланами
З дальніх далин пролетів.

Пролетів він на світанні,
Бризнув розсипом роси
На переліски багряні,
На задумливі ліси.

Бився, вився біля мене
І стомився, й нишком ліг,
І кленовий лист черлений
Положив мені до ніг.

Я не знаю й не питаю —
Ти писала чи не ти?
Ні від кого не чекаю
Я в цю осінь на листи.

Лиш одну я мрію маю,
Думу думаю одну —
Не пройду свого розмаю,
Ні конем не обмину.

Може, я й щасливий буду,
Як закінчимо війну,
А ніколи не забуду
Вітер, осінь на Дону.

1942

В ЗЕМЛЯНЦІ

Спить полковник, сплять майори.
В сні забувши про війну,
Тільки я засну не скоро,
Може, й зовсім не засну.

Сніг летить через землянку
Підкладу дровець у піч,
І просиджу до світанку
Довгу ніч, зимову ніч.

А коли зволожить очі
У тісній землянці дим,
Вийду й буду серед ночі
Розмовляти з вартовим.

Він говорить і співає.
Наді мною і над ним,
Наче теплий дим спливає
Пісня в небі мовчазнім.

Сніг укрит шляхи зимові,
Улоговини, яри, —
Лиш живуть в дзвінкому слові
Два кохання, дві гори...

. Пісня тужить, пісня плаче,
Серце рветься їй навстріч.
Звідки знаєш ти, земляче,
Чом не сплю я довгу ніч?

Не журися, милий друже,
Ми ще візьмемо своє:
В цих снігах, в цій лютій стужі
Запорука щастя є.

Снам шаліти, вітру рвати
Темні далі снігові,
Нам з тобою — ніч не спати,
Ми з тобою вартові.

Спить полковник, сплять майори,
В сні забувши про війну,
Тільки я засну не скоро,
Може, й зовсім не засну.

1942

ЛЮЛЬКА

Запалим люльку, сто чортів!
Знов літаки гудуть...
Гармати б'ють — хоч би й хотів,
Заснути не дадуть.

Два роки день і ніч підряд
— Хто впав, хто задубів —
Кривої люлечки солдат
Не випуска з зубів.

Вишневий теплий корінець.
Не зрадить кремінець.
Є жар такий, як в люльці тій,
Не в кожному з сердець.

Запалим люльку: крізь димок,
Крізь запашне кільце,
Тієї, що не йде з думок,
Нам з'явиться лице.

Згадаєм кожна давню мить
В своїй самотині...

Той сміх, що з віддалі бришить
Тепер він не мені!

Натопчем люльку — і до дна,
Смали, солдат, до дна!
Димок пливе, димок зрина..
Не жаль. Не дивина.

Не жаль... Хто б міг це говорить?
Не жаль? Не йде з думок. .
Не жаль... (Як люлька догорить,
Розтане, як димок)...

Що ж, якщо так — хай буде так!
На те, солдат, війна..
Запалим люльку — що за знак,
Що гасне в нас вона?

Як гасне люлька, кажуть, хтось
Забув про нас давно —
Як почалось, і як велось,
Пилось, немов вино...

Ну що ж, запалим, щоб димок
Зринав, жарок не гас,
Хоч та, що нам не йде з думок,
Не думає про нас.

Нам зостається від вогнів
Лиш смуток та пісні,
Димок, що геть подаленів,
Та попіл, що на дні.

Запалим люльку, сто чортів!
Знов літаки гудуть...
Гармати б'ють — хоч би й хотів,
Заснути не дадуть.

1943

* *
*

Пам'ятаєш: в небі над Москвою
Дивний промінь бився й не згасав.
Ледве спізнаних мене з тобою
Синій вечір вів і колисав.

Вмерли в місті гомони і звуки,
Згасли думи і пісні старі.
Мовчки ми брели, схрестивши руки,
Як схрестились промені вгорі.

Не мою, не спізнану до краю,
Лиш відчуту, наче в горлі крик,
Я з дверей останнього трамваю
Попрощав тебе на сон, навік.

Одірвать очей було несила...
Те видіння з серця не зника,
Як мене твоя благословила
В рукавичці плетеній рука.

Може, є незнані світлі сили,
Що мене боронять од біди.

Сльози тих, кого ми розлюбили,
Ті, кого забули назавжди.

Може, ті, кого ми не кохали,
Смерті впоперек шляху стають...
Б'ють гармати, промені упали.
Снігова і в'южна в'ється путь.

З піднятою, наче щит, рукою,
Стой, царівно, в темній даліні,
Уночі в диму страшного бою
Вірною борсною мені...

1943

* *
*

Голубкою бути б могла,
Як вітер, легкою й прудкою,
І пошугом дивним крила
Мене б позбавляла спокою.

Аж ось на землі я стою,
Як хлопчик, малий голубничий,
Коли він голубку свою
Пускає в простір таємничий.

Як квилить те серце й болить!
Яка його стисла тривога!
Палає холодна блакить,
Як зваба і як острога.

Ударила крилами — й зник
Твій слід в глибині небовиду...
Чи вернешся ти в голубник?
Чи зникнеш із серця без сліду?

У сонці, в чеканні земля...
А небо цвіте, мов калина,

І згряя зринає здаля
І крилами б'є голубина.

Кружляє круг тебе й зове,
І ось вже туркоче побідно,
І пошугом вільним пливе —
З тобою зникає безслідно!

Могла б ти на срібнім крилі
Нести мое серце незряче?
...А хлопчик стоїть на землі
І манить голубку, і плаче...

1944

* *
*

Ждеш мене чи не ждеш — я в далекій дорозі сьогодні.
Чорний сніг на шляхах. Небеса нависають холодні.

Якщо кинуть листа — він до тебе приб'ється весною,
Озоветься вітрами і стане в очах далиною.

Неприкаяні верби зведуться обабіч дороги,
І дроти загудуть голосами нічної тривоги.

Блисне в небі зоря і земля гromовицею гримне,
І залізо ударить холодне, іржаве, нестримне.

Так крізь темні простори іду я від краю до краю,
І шукаю, й питаю, — і де ти — не знаю, не знаю...

Прочитай ці рядки — в них відгомони бою за Дубно
Тут була ти зо мною щоночі й щодня невідступно.

Тут я вірив, і ждав, і молився тобі, наче чуду,
Проклинав і божився: забуду, забуду, забуду!

Все забуду — навіки — лиш будь при мені невідступно,
В цю беззоряну ніч у бою по дорозі на Дубно.

1944

СТАРИЙ ФОТОГРАФ

В далекі щасливі роки
Потрапив я в місто Лубні.
Жив там старий фотограф,
З думок він не йде мені.

Він зняв мене якимось на картку
З моєю коханою вдвох.
Що ж вийшли ми неподібні —
Нехай простить йому бог.

Зате він пірнав під хустку,
Дивлячись в свій апарат,
Зате в ательє у нього
Був намальований сад.

Шумів він і цвів непохилий
На сірому полотні...
Тепер лиш у сні, буває,
З'являється він мені.

І я молодий і щасливий
В уявному тому саду
З моєю коханою поруч
Забутою стежкою йду. .

Ту картку давно згубили...
А скільки б я заплатив
За те, щоб од неї зберігся
Хоча б старий негатив!

Я б міг одновити картку...
Солдатом у грізні дні,
Несамохить я знову
Потрапив у місто Лубні.

Фотографа німці вбили,
Пропав десь його апарат.
Стоїть в ательє подертий
Наш намальований сад...

І ще щось зникло — не знаю,
Як звалось, як зветься воно.
Те, що колись шумувало
І пінилось, наче вино.

Можливо, то юності хвилі
Чи щастя забутого мить...
За містом в зловісній могилі
Старий фотограф лежить.

1944

ПІД НЕБОМ ЧУЖИМ

I

Знов дорога, дорога, дорога,
І похилі хрести і мости.
Знову дощ, далина, і тривога,
І в думках — за туманами — ти.

Степ минаю і гори минаю...
Навіть хмари чужі тут мені.
Інше небо люблю я і знаю —
У далекій відсіль стороні.

Там тепер вже сніги забілили
І вечірній над селами дим,
Наче спогад, забутий і милий,
Проплива небозводом блідим.

Де не був я і де я не буду —
У щоденній оцій боротьбі,
Наче вічному щастю і чуду,
Я вклонюся, вітчизно, тобі.

Я напевно й родився солдатом,
Щоб і жити й любити в бою,

Щоб суворим, упертим, завзятим
Повернутись в вітчизну мою.

В ту і ніжну, і сніжну, й зимову,
До якої відсіль — далина.
Ніч спочити і рушити знову
У дорогу, що вкаже вона.

2

Темна ніч на угорській рівнині,
Хмарна ніч — ні зорі, ні душі.
Дерева пропливають, мов тіні,
Вздовж залитої тьмою соші.

Ні кінця, ані краю немає
Цій дорозі — пільма й глушина.
А шофер мій стомився, дримає,
І канави крізь сон обмина.

Ми з ним бачили всяку погоду,
А такої мокві не було.
Дощ стіною стоїть, наче воду
Влито в чорне задимлене скло.

Дощ стіною стоїть... Гей, на бога,
Що за прірви на нас пролились?
Чи скінчиться ця клята дорога
І чи буде світанок колись?

Може й буде... крізь хмари імлаві
Ранок промені кине смутні
І побачить машину в канаві,
В непролазнім угорським багні.

В ній майор у холодній шинелі
Ніч не випустив люльки з зубів,
Думав, вірші склав невеселі,
Бо надію на сон загубив.

Що ж, шофер, чи ми рушим нарешті?
Не змовкає і на ніч війна.
Перегріємось десь в Будапешті —
Там не дощ, а вогонь, як стіна.

Не турбуйся про мене — я знаю,
Що чека мене в бурянн мить,
Там, де хвиля осіння Дюнаю
В берегах, мов руда, цебенить...

3

Петефі Шандорові

В Кунсентмартоні, де писав ти вірші,
Я ніч не сплю... Аж ось твоя земля!
У світі краші є, а є і гірші
Міста і села, ріки і поля.

Не я бажав розору й тьми цим хатам.
Моїм садам загрожував не ти.
Та я в боях поетом і солдатом
В твій край прийшов... Не міг я не прийти.

Той самий дощ, що мив тебе в поході,
Промив мене сьогодні до кісток.
Те саме сонце зводиться на сході,
Струмок той самий підмива місток.

І верби ці — вони, можливо, свідки
Днедавніх мрій, і снів, і дум твоїх.
Куди ти йшов і повертався звідки —
Я можу й зараз розпитати їх.

О, даль віків!.. І все ж ми в ній зійшлися —
Брати по зброї, а не вороги.
Ця ніч мине, ми в тому поклялися.
Багрець ляга на темні береги.

Йде сонце вбхід через туманні ріки
В моїй душі будити давній щем.
Цей листопад еднає нас навіки
Одною кров'ю і одним дощем.

4

Коли солдат повернеться додому
Й стару шинель повісить на гвіздку,
Він разом з нею скине з себе втому,
Солдатську втому, виснажну й тяжку.

У нього буде що в житті згадати,
Сліпий вогонь, скривавлену пургу...
Над Волгою такі, як він, солдати
— І він між них — лежали на снігу.

Його клялись з лица землі зітерти
Німецький танк, гармата й кулемет —
Та він не міг, та він не смів умерти,
Бо знав, що звідси вирушить вперед.

Степи — без краю, і шляхи — без краю,
Гірські потоки й снігові хребти

Він перейшов од Волги до Дунаю
З одною думкою — перемогти.

І на угорській мовчазній рівнині,
В нічних боях за темні ці краї
Він вірний був далекій Україні,
Ввижалися йому вогні її.

Тут снилися йому дніпрові води,
І сині верби, і димок села...
Важка дорога крізь бої й походи
До дому рідного його вела.

І я з ним повернусь, і я згадаю
Степи, і ріки, й снігові хребти —
Усі шляхи від Волги до Дунаю,
Що перейшли ми разом, як брати.

1944

* * *

*

Коли спитають в мене — де мій дім,
Де край мій рідний, де моя земля? —
Я певно знаю, що я відповім,
І хай посвідчать мовчазні поля,
І ті міста, й ті зрубані гаї,
В яких ще вчора лютий бій гримів,
І сповнені вогнем пісні мої,
Бо все життя горів я, а не скнів.

Мій дім укрило небо весняне
В просторі вільних непідлеглих нив.
Мій рідний край не прокляне мене,
Бо в грізний час його я боронив,
Як синові, довірилась мені
Земля, де серце матері лежить.
На цій землі зросли мої пісні —
На цій землі і по мені їм жить.

1945

ВЫХОД КНИГИ
"ВСЕ, ЧИМ ЖИВЕ ДУША"

ВСЕ, ЧИМ ЖИВЕ ДУША

1

Все, чим живе душа, чим серце володіє:
Ясну блакить небес, і зелень ранніх трав,
І цей малий струмок, що так весні радіє,
Йдучи в далеку путь, з собою б я забрав.

Степів ранкова тиш, і міста пізній гомін,
І паровозу крик на станції нічній
Збудили б у душі забутий давній спомин.
Відгомоном пісень озвалися б у ній.

І я вернувся б знов, щоб жити і радіти,
Звучати знов і знов в нерівному рядку,
Топтати цю траву і рвати ранні квіти —
На іншому уже, не на своїм віку.

2

Коли згадаєш знов,
Як ця земля палала,
Всі сльози і всю кров,
Що в темні ріллі впала, —

Всю скорбь безмірних втрат,
Що не забуті нами,
Що вчать тебе, солдат,
І явою і снами, —

То ще ясніш встає
В очах перед тобою
Сьогоднішнє твоє
Життя, здобує з бою.

Ції землі краси
Нікому не здолати.
Ти серце віддаси,
Щоб знов їй не палати.

Ти впасти будеш рад
У тиші бою звичній,
Бо ти її солдат
І охоронець вічний.

Ти впав у боротьбі,
І хай у цьому світі
Лишиться по тобі
Лиш теплий вітер в житі:

Ти в ньому будеш жить,
В зерні і в тому хлібі,
За котрий кожну мить
Кажу тобі: спасибі.

В диханні ніжних трав
І в тім труді і волі,
За котрі ти віддав
Життя у смертнім полі...

Так, тільки той живе і тільки той радіє,
 Хто у своїй душі тривожній поєднав
 Всю радість і любов, всю скорб і всі надії,
 Всю правду наших днів, — хто бореться і діє,
 Як рядовий боєць комуністичних лав.

І тільки той сповна спроможний зрозуміти
 Життя в усій його красі, хто брав його в бою...
 О, як дзюрчать струмки, як п'яно пахнуть квіти,
 Як вабить сміх жінок, як дзвінко плачуть діти,
 Як ночі кличуть нас в зірчасту течію!

Я тричі б перейшов цю землю трудну й милу
 Під снігом і дощем з рушницею в руці,
 Лише б дивитись в синь холодну небосхилу
 І знати, що мене, мій дар і творчу силу
 В обійми прийняли майбутнього бійці.

Все, чим живе душа — в гривожне слово влити,
 Все серце вичерпать, всі почуття — до дна,
 Вітчизну одягти в пісні, неначе в квіти,
 Щоб вічно квітла в ній, не в'янучи, весна.

Ще раз пройти життя дорогами старими,
 Де під вогнем стояв, не хилячись в бою, —
 Лишити по собі не ці минуші рими,
 А душу молоду і радісну свою.

Ту силу юності, яка й під сивиною,
Мов жар під попелом, не гаснучи, горить,
Що думою тебе наповнила одною:
Для батьківщини жить, боротися, творить!

1948

ПІСЛЯ БОЇВ

Коли затихнув гомін бою,
Я став серед шляху на мить
І вмить побачив над собою
Давно не бачену блакить.

Вона пливла за переправи,
Де танки ще збивали пил,
Де воскресали ніжні трави
На пагорбах німих могил.

Було щось віще в цій хвилині.
І в найсуворіші часи
Ми вірили в озера сині
І співу сповнені ліси. —

Ми знали, що в тій світлій тиші,
Яка ще жде свого співця,
Омиті кров'ю, найчистіші,
Озвуться піснею серця.

Та ми не знали, що остання
Ця мить — як сонце із пільми.

Такого світлого мовчання
Ніколи ще не знали ми.

Воно співало в нас — у світі
Не чули ще таких пісень.
Не солов'ї несамовиті
Небесну сповнили ясень, —

О ні, то душі наші вперті,
З усім, що залишилось жить,
Наперекір стражданню й смерті,
Перекликалися в ту мить.

Я не один стояв у полі.
Навкруг були старі бійці.
Мовчали ми — і мимоволі
Сльоза спливала по щоці...

2

Я й досі себе почуваю солдатом,
Не тим, що ходжу ще в солдатській шинелі,
А досвідом серця надміру багатим,
Що б'є, мов потік у розколинах скелі.

Я й досі ще в снах своїх бачу і чую
Все те, що вогнем прошуміло над нами.
Прокинуся — мов на привалі ночую,
І вірю — життя не кінчається снами.

Прокинуся — світ без кінця і без краю,
І тиша, якої давно ми не чули,
Веде мене в шелест осіннього гаю
І в дні, що над світом, як буря, минули.

Я й досі солдатом себе почуваю,
Бо звук до солдатської щирої долі.
Недурно ж, пов'рте, я місце займаю
Між вами — живими — й між мертвими — в полі.

Недурно ж сніги, і дощі, і світання,
І ночі лихі нас вогнями сталили.
Остання хвилинка — солдатське розстання
Єднало й звіряло серця наші й сили.

Ми вірили в щастя — аж ось воно з нами.
Ми тиші хотіли — взяли її з бою.
Тепер ми тривогу свою біля брами
На варті поставим — на варті спокою.

А треба не спати — ми будем не спати.
В нас душі уперті й серця накіпії.
Ми вільного людства уперті солдати
І атоми щастя живуть в нашій силі.

Солдат не зважає на скруту й на втому.
Він звук уже бути твердим і завзятим.
Можливо, не все ще скінчилося... Тому
Я й досі себе почуваю солдатом.

3

Хто не звук до спокою — мене зрозуміє.
Свіг над містом кружляє і в полі біліє,
Вітер ходить по лісі без жури й без тям
І землянку мою замітає снігами.
Замітає і скаржиться здимленій тучі,
Що оце на дроти наштовхнувся колючі,

Що лежать вони й досі холодні й іржаві
На вчорашній, на волзькій моїй переправі.
Я ходжу по кімнаті. Скриплять половиці.
А нечитані книги стоять на полиці.

Хто не звик до спокою — згадає зо мною
Те, що вже одшуміло і звалось війною,
Те, що в нашій душі залишилось навіки,
Наче дальній і грізний відгомін музики,
Те, що в серці спливатиме давніми снами,
І ніколи не згасне, і житиме з нами,
В дружбі нашій солдатській, в солдатській любові,
В тім, що ми пригадаємо в ночі зимові,
Коли спомини п'єш, наче воду з криниці,
А нечитані книги стоять на полиці.

О, нечитані книги! З яким ви докором
Націлилися в мене своїм колєнкором!
Я давно вже поради у вас не питаю,
Вже п'ять років як іншу я книгу читаю —
На нічних переправах, в безлюдному полі,
І в очах юнаків, що вернулись з неволі,
Що пройшли повз засніжені чорні руїни
По дорогах не тільки моєї України...
Б'ють крилом наді мною нічні блискавиці.
А нечитані книги стоять на полиці.

Хто не звик до спокою, той скаже зо мною:
Те, що ми здобули дорогою ціною,
В серце наше як зерна майбутнього впало.
Ми не спинимось. Щастя людського нам мало.
Мало книги читати та вірші складати.
На будівлі виходять вчорашні солдати.

Я одвик вже розмінювать серце на рими,
Не шукайте мене між книжками старими.
Я у полі за плугом піду борозною.
Хто не звик до спокою — той піде за мною.

1946

КИЇВСЬКИЙ ЛИСТОПАД

I

Машини залишивши в лісі,
Ми мовчки вийшли до Дніпра.
Немов у димовій завісі
Курилась київська гора.

Вона в осінній позолоті
Вела розстріляні сади —
В ровах, в поплутаному дроті —
До беззахисної води.

Понад іржавими дахами,
Грози й розору побратим,
Звивався темними клубками
І в світле небо зводивсь дим.

Уже було подать рукою
До наших вулиць і садів,
До тої тиші і спокою,
Що здавна нами вслодів.

Та ще між містом і між нами,
Крім голубої течії,

Мостом вогню над берегами
Вставали штурми та бої.

Чи це могло нас зупинити,
Коли ми рвалися сюди
Руїни темні воскресити
І відродити ці сади?

Одна надія і порада
Вела й веліла нам: пора! —
Від стін безсмертних Сталінграда
До урвищ сивого Дніпра.

Тривога нас не обминала
І не була нам путь легка
Від Ахтуби до «Арсенала»,
Від Волги до «Більшовика».

Та нам не жаль було спокою,
Нас не втішали мирні сни,
Коли ми Київ за рікою
Нарешті взріли восени.

Палало місто й клекотіло,
Як наших серць лункий прибій,
І з круч назустріч нам летіло...
Тоді вночі почався бій.

2

Танки ідуть через міст, і дніпрова
Хлюпа в понтони холодна вода.
Ще не закінчена з німцем розмова —
З башні на захід танкіст погляда.
Згадує він переправи і кручі,
Ночі беззоряні й буряні дні,

Дні, коли хмари й вітри кругойдучі
В небі пустельнім кресали вогні.
Згадує волзькі й донські переправи,
Степ підмосковний в морозних снігах,
Шлях бойовий невмирущої слави —
Кров'ю святою зволожений шлях.
Знову попереду стужа зимова,
Знову бої, але воля тверда...
Танки ідуть через міст, і дніпрова
Хлюпа в понтони холодна вода.

Був нелегкий йому шлях до України.
Сотні він визволив селищ і міст.
З башні на темні задимлені стіни
Дивиться, мов крізь запону, танкіст.
Дивиться він на розбиті квартали,
Зриті снарядами парки й сади...
Спомини серце солдатське обстали.
Після боїв він поверне сюди.
Паклею витре гарячі долоні,
Візьме сокиру чи заступ до рук —
В синьому давньому комбінезоні
Ось він і всі його друзі навкруг.
Так він поклявся й дотримає слова.
Буде нелегко, та воля тверда...
Танки ідуть через міст, і дніпрова
Хлюпа в понтони холодна вода.

3

Танкісти, льотчики і піхотинці
В новому зустрічаються бою.
Товаришів гуртом і поодинці
На ришках я знову пізнак

Ти, виконроб, укритий сивиною,
З одвісом і рулеткою в руці,
Здається, ми стрічалися з тобою —
На Ахтубі чи, може, на Дінці?

На чоботях твоїх вапно і глина,
Не зморена у грудях грає кров.
Я радий, друже, тим, що ти з Берліна
У Київ наш вернувся жив-здоров.

Аж ось ми знову вийшли на будову,
Неначе вдосвіта на вічний бій, —
Сувору пісню, просту і чудову,
У риштаках співає вітровій.

І світ лежить, як даль вогниста,
Єднаючи в один вінець. —
Огні відродженого міста
З вогнями вірними сердець.

4

Дивлюсь навкруги і вбачаю споруди без краю,
І пісню нову про звияги нові піднімаю,

І чую, як б'ється вона на широких шляхах,
І в'ється, і має, як вітром наповнений стяг.

Недарма бої нас вогнем гартували. Недарма
Ми слухали голос суворий свого командарма.

Недурно ми в полі лежали. Недурно в крові,
В диму і пожарах палали шляхи степові.

Над нами горіли ночами, не гаснучи, зорі.
Ми клятву здійснили — сини батьківщини суворі.

Ми входили в наші зруйновані темні міста —
Та ось уже щастя вітчизни над нами зроста.

Але ми одверті і мужні, мій друже, з тобою —
Ми бачимо світ наш, як поле величного бою, —

І пісня над ним, і безсмертна тривога над ним
Встає невсипущим і вірним старим вартовим.

1946

НА ПОЛІ ТІМ...

На полі тім, де відгула війна,
Солдат пройшов за плугом борозною
Досвітній степ, укритий сивиною,
Бринів життям, мов напнута струна.
Солдата теж торкнулась сивина,
Він бачив світ розлогий і прозорий,
П'янкий, як хміль холодного вина,
Немов огонь — веселий і суворий.
На сході мріло вже Імла нічна
Розходилась і розкривала далі.
Близького лісу здимлена стіна
Була на колір схожою до сталі.
Там, де вночі палала далина,
Дівоча пісня билася луною...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат пройшов за плугом борозною.

Який лежить довкола супокій!
На обрії світанок не згорає.
Солдат іде і плугом землю крає,
І крок його повільний і важкий.
Стиска чепіги й згадує солдат.
Весь світ він перейшов цим дужим кроком,

Вслухаючись в глухе виття гармат,
Вдивляючись в безодні пильним оком.
За ним лежать і Волга, і Дунай,
Усі шляхи й стежки він пам'ятає,
Але вернувся він в свій рідний край,
Щоб заорати поле це безкрає.
Гіркий напій війни він спив до дна,
Йдучи від бою до нового бою...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат пройшов за плугом борозною.

О, весняний прозорий небосхил,
О, неозоре світу поле орне!
Мов тужну повість, хто вас перегорне,
Горби солдатських мовчазних могил?
Сухе стебло торішньої трави,
З іржавим схоже сплутаним залізом,
Повзе на протитанкові рови,
На бліндажі й землянки поза лісом.
Стань на межі і глянь на всі кінці.
Ти взяв життя із рук лихої долі.
Схиляючись вперед, немов бійці,
Йдуть сівачі по зораному полі.
І трактор між горбами вирина —
Він наче танк, укритий зеленою...
На полі тім, де відгула війна,
Солдат пройшов за плугом борозною.

У небі птах співає і кружля,
Своїм весняним сповнений клопотом...
Як дише, скроплена солдатським потом,
Засіву прагнучи, вогка земля!
Як лоно стомлене її тремтить.

Прийшла пора новий засів приймати,
Родити хліб, щоб сіяти і жить
Могли нові бійці, нові солдати.
Щоб колосились в полі врожаї,
Не пам'ятаючи тієї крові,
Що ниву цю споїла; щоб гаї
Над джерелом схилялися чудові;
Щоб дівчина струнка й лицем ясна
Спинялась над криницею ясною, —
На полі тім, де відгула війна,
Солдат пройшов за плугом борозною.

«Спочинь, солдат...» «Я спочивать не звик,
Дарма, чи це чепіги, чи рушниця.
Мені моя земля у щасті сниться —
Для неї я труждаюсь цілий вік».
І він іде й лягає борозна,
І чорна скиба падає під ноги,
І не згаса в його ході луна
Тяжких боїв — і сонце перемоги
Над ним встає, як вартовий, в блакить,
Щоб гріти землю й вічно не згасати,
І вся земля — його правічна мати —
Велить йому в труді і щасті жить.
О, безконечна, плідна борозна,
Співай, пливи, зливайся з далиною...
На полі тім, де відгула війна,
Старий солдат ступає борозною.

1946

СОЛДАТСЬКІ СПОМИНИ

Евг. Крігеру

Як рідко пишуть друзі фронтові,
Майори ті, що з нами хліб ділили,
Солдати, що лишилися живі,
Хоч їм було два кроки до могили.

Ми входили в землянку, наче в дім,
Якому — вірилось — сто літ стояти,
Так впевнено і так ґрунтовно в нім
На ніч одну спинялися солдати.

Гула земля, і віщі голоси
Співали нам про радість і про тугу,
Про райдугу незнакомої краси,
Що брамою встає з-за виднокругу.

«Катюша» блимала в п'їтїмї нічній,
І ми гуртом схилялися над нею,
І вірші хтось читав про вічний бій
Півголосно та повною душею.

О, те скупе і мовчазне тепло,
Що нас єднало, радувало й грїло, —

Ні, не на ніч одну воно було,
Хоч до світанку ледь його хватило.

Коли вслухаєшся в гарматний гук
І чуєш грізний свист над головою,
Нема для тебе інших запорук
На те життя — лише тривога бою.

Щодня — вперед... «Пікап» чи грузовик,
Чи «кукурузник» з хлопчиком-пілотом, —
А там і пішки — ти до всього звик
У дружбі з боєм і старим блокнотом.

Гарячий степ і вітер-суховій,
Гарматний полк чи танкова бригада...
Де спить тепер отой товариш твій,
Що до Карпат дійшов од Сталінграда?

Та й інший теж... згадай, в яким селі,
В якому році ми його згубили?
Про нього спомин — люлька на столі.
Зими тієї ми люльки курили.

Зими тієї не забудь повік.
Візьми блокнот — старих думок відгомін. —
На тебе з-під примружених повік
Спокійно гляне похололий спомин.

Сніги й вітри... І сіл німі гробки,
І небо хмуре, мовчазне і голе,
І в полі сплутаних дротів клубки,
Як велетенське перекотиполе.

І гул боїв, що не згаса й на мить,
Лунає в снах і в яві невідступно.

Неначе крові джерело шумить —
Копита б'ють дорогою на Дубно.

Забутий спомин нас веде назад.
Ми пам'ятаем спалахи грімниці,
Як номер пам'ята старий солдат
Своєї трьохлінійної рушниці.

Нам не забути й не сховати в душі
Ані тривоги, ні судьби своєї.
Ми братства одного товариші
І вартіві свободи однієї.

Хай рідко пишуть друзі фронтів,
Солдати ті, що з нами хліб ділили. —
На вічний бій, на вічний труд живі
І мертві друзі нас благословили.

1946

ЯГОТИНСЬКИЙ ШЛЯХ

Ох, бориспільська дорого,
Яготинський битий шлях!
Прислухаюсь — фронтового
Вітру чую свист в полях.

Бачу — йдуть важкі машини
Вдень — без сну, без фар — вночі.
Грузнуть в багнах щохвилини,
Риють землю тягачі.

Йде обстріляна піхота
Вдovж дороги по стерні.
В небі — крила самолёта
І хмаринки розривні.

Закурив би хоч з газети —
Та розмокли сірники.
Від тії хіба ракети,
Що злітає з-над ріки?

А дорога в'ється, в'ється,
Мов сльоза біжить з лица,
І немає їй, здається,
Ні початку, ні кінця.

Темні села почорнілі
Похилились від думок.
Над коморами артілі
В'ється згарища димок.

В берегах ревуть отари,
Міст розбито — де тут брід?
Хмари,

хмари,

хмари,

хмари

Сунуть з заходу на схід.

Ох, бориспільська дорого,
Битий шлях на Яготин!
Злого щастя фронтового
Там зазнав я не один.

І на схід я йшов тобою
І на захід — по тобі.
Ох, дорого, поле бою,
Хмари димно-голубі!

Ніч осіння, давній спомин,
Згублені товариші —
Все знаходить свій відгомін,
Повстає зо дна душі.

Обламалася машина,
Захлинувсь мотор і стих.
Що робить, лиха причина?
Почвалаєм на своїх.

Дощ стіною встав суцільний,
Та розходиться стіна —

І важкий тягач повільний
Наче з прірви вирина.

Підкувають на всі чотири? —
Чути голос за дошем,
І пливем ми на буксирі
За повільним тягачем.

Є тютюн? Немає й кришки.
Спирт давно у пляшці всох.
Хоч повільно — та не пішки,
Хоч не згурт нас, але втрюх.

З незнайомим старшиною
По бориспільським шляху
До Дніпра на гуркіт бою
Повземо ми в ніч глуху.

Вдалині гудуть пожари,
Чути шелест ближніх мін.
Хмари,

хмари,

хмари,

хмари

Пропливають на Берлін.

Де тут дні і де світанки?
Де тут луки й сіножать?
Тягачі, гармати, танки
При дорозі знов лежать.

А дорога — шлях відомий,
Хоч прославсь в чужих краях —
Наш бориспільський, знайомий,
Яготинський битий шлях.

.
Знов бориспільська дорога,
Битий шлях на Яготин.
Не гуде в дротах тривога —
Інший час і скільки змін!

Вільний лан і даль весела,
Мов заклечана, в гаях,
І колгоспні світлі села
Повиходили на шлях.

Де тримали оборону,
Де ми в наступ йшли без сну, —
Смуга сірого гудрону
Простяглася в далину.

Міниться на колір неба,
І рожева й голуба —
Ідь куди й коли потреба
Та дивуйся на хліба.

Грому дужого удари
Котяться з-поза лісів.
Хмари,
 хмари,
 хмари,
 хмари

Щедро скроплюють засів.

До добра — усе, що впору, —
Казано в старовину.
Хай дощі підводять вгору
Ярину й озимину.

Будуть ці поля щасливі
У добрі й достатку жить...
...Зупиняй, шофер, по зливі
До машини хтось біжить!

Ох ти, поле неозоре,
Дощ над полем, мов стіна...
— Ви, товаришу майоре?
— От так зустріч! Старшина?!

Як війнуло давною,
Як розмови полились!
Знов дорогою одною
Втрюх ми їдем, як колись.

Вже крізь хмару, мов крізь призму,
Сім ясных пробилось дуг. -
— Чули — «Шлях до комунізму»?
То моя земля навкруг.

Скільки щастя тут нового,
Скільки сонця в цих полях...
Ох, бориспільська дорога,
Яготинський вільний шлях!

1949

ЛІНІЯ ВОГНЮ

Було це в сорок першому... Згадаю —
І все здається небувалим сном.
Військовий ешелон, степи без краю,
Сніги в тумані й хмари за вікном.
І при дорозі вороння на дроті,
І той гудок, що в присмерку дрижить,
І думка в серці: як же тій піхоті,
Що під вогнем на цім снігу лежить?
Наш ешелон повзе все далі й далі,
Бої та кров попереду у нас.
П'ємо окріп на кожному вокзалі,
Щоб одігріти душу хоч на час.
А думка то замре, то, мов крижина,
Із дна душі повільно виплива:
На схід залізна котиться лавина —
Чи під ударом вистоїть Москва?

Це не була зневіра — лиш тривога.
Чи вистоїть Москва... В ті грізні дні
Здобута нами в травні Перемога
Ще ледве-ледве мріла вдалині.
Німецькі танки вгрузли під Москвою.
З гранатами на поясі бійці

Лягали в сніг, і мужність їх луною
Відлунила в залізі та свинці.
Що нам пророчить темна даль зимова
І цей в крові залізний буревій?
Душа бійця в ті дні чекала слова,
Щоб кликало і двигало на бій.
І тільки він те слово міг сказати,
Лиш він міг знати, чим душа жива,
Бо ми були — його сини й солдати,
І нас на поміч кликала Москва.

Коли довіра в бій веде солдата ---
Його душа не знає перепон.
Під Балашовом в передодень свята
Спинився наш повільний ешелон.
Поміж вагонів, мимо семафорів
На станцію ми вийшли по окріп.
Нараз один боєць ходу прискорив
І зупинився, наче в кригу влип.
І ми спинились, і в ту ж мить почули
Знайомий голос... З тихих рупорів
Слова з'являлись і в снігу тонули.
Ми прислухались до пророчих слів.
Для нас в ту мить було доволі знати,
Що є в нас воля й сила бойова,
Що ворога ми зможем подолати,
Що під ударом вистоїть Москва.

О, незабутні дні! В єдиній волі
Для подвигу серця бійців злились.
Ті ночі в підмосковнім темнім полі
В серцях нащадків збудяться колись,
І свіжий вітер явою новою
З минулого в майбутнє пронесе

Сніги над переможною Москвою,
Вогні Волоколамського шосе.
І в тих вогнях воскресне на хвилину
Напруги й подвигу священна мить:
Народ і вождь встають, щоб Батьківщину
В бою грудьми своїми боронить.
Ми не шукали іншої поруки,
Крім тої, що несли його слова...
Хай з цього зрозуміють наші внуки,
Як під ударом встояла Москва.

Вогні горять, летять над далиною,
Як в ті далекі незабутні дні.
Ми в рідний край вернулись після бою —
Це будівання й творчості вогні.
Нового бою ритм лунає всюди
І перемоги ждуть вже нас нові.
Старі солдати вийшли на споруди
З старим запалом в молодій крові.
Наповнена піснями даль зимова
Встає закута в огненну броню,
І знову ми твого чекаєм слова
На лінії передовій вогню.
І знов веде нас поклик твій до бою,
Чекає нас звитяга світова,
До комунізму йдем ми за тобою,
Бо в сорок першій встояла Москва

Листопад 1946

СОЛДАТ НА ЗВЕРХСРОЧНИЙ

У вигорілій гімнастюрці
Іде по вулиці солдат,
На ньому чоботи керзові,
Потертий ремінь фронтовий,
Його пілотка побіліла
Від вітру, сонця та дощу.

Іде він тихою ходою
Повз комендантські патрулі,
Над ним каштани зацвітають
І в небі хмарка проплива,
А він молодшим лейтенантам
Честь по уставу віддає.

Ніхто його не зупиняє
І він ні з ким не розмовля,
Немов хазяїна стрічає
Того солдата вся земля,
Мов книга перед ним розкрита --
Міста, дороги і поля.

За ним усі дороги биті,
Забуті селища за ним,

Дощі й сніги несамовиті,
Нічних боїв вогонь і дим, —
Він на зверхсрочній в другій роті
Служить zostався рядовим.

У другій роті, в тій піхоті,
Де ти служив і я служив,
Де ми проходили по сльоті
Від бліндажів до бліндажів,
Де бились ми на переправах,
Де ми лежали по канавах,
Де нас один вогонь здружив.

Солдат zostався на зверхсрочній,
Додому він не шле листів. .
Відтіль не ходять листоноші,
Де він стоїть з своїм полком.
Лиш раз на рік короткий відпуск
В свого начальства він бере.

У вигорілій гімнастюрці,
В керзових чоботях важких
Іде він тихою ходою
І роздивляється навкруг,
І всі — знайомі й незнайомі —
Його в обличчя пізнають.

Товариші, яким він снівся,
В той день з солдатом п'ють вино.
— Ти, хлопче, зовсім не змінився,
Хоч ми й не бачились давно...
— Та й те сказати: нема охоти...
А що без мене тут чутнб?

І той, що був комсоргом роти,
Усім по чарці налива.
— До біса маємо роботи,
Що день — то інша наплива.
Оце обсіялись зарані —
Хвалитись будемо в жнива...

А той, що мертвих, на баяні
Загравши, розбудити вмів,
Та десь побіля Обояні
На лівій пальці погубив, —
Говорить: правою рукою
Я й однією поробив...

Млина поставив над рікою:
Кипить вода, в лотоки б'є,
Біжить дротиною тонкою
І світло в хату подає...
А що ж мовчить отой товариш,
Що наче ліки чарку п'є?

І тут встає отой товариш,
Що без охоти чарку п'є.
— На місці попелищ і згарищ
Уже завод мій сталь дає, —
Де бились ми на переправах,
Де ми лежали по канавах,
Нова бувальщина встає.

Про все солдатів розкажуть
При чарці друзі фронтів.
Солдат їх слухає уважно,
Бо він хазяїн за столом, —
Він тут хазяїн, хоч не старшиї
Ні по званню, ні по літах.

Одна у нього перевага,
Що на зверхсрочній служить він,
У тім полку, що не вернувся,
А з честю виконав наказ,
У зведенім полку героїв,
Що за вітчизну полягли.

Навіки він zostавсь в піхоті,
Де ти служив і я служив,
Де ми проходили по сльоті
Від рубежів до рубежів,
Де бились ми на переправах,
Де ми лежали по канавах,
Де нас один вогонь здружив.

У вигорілій гімнастерці
Іде по вулиці солдат,
У нього тліє куля в серці,
Здобута десь біля Карпат,
А він живий, він невмирущий,
Він день минулий і грядущий
В собі з'єднав, отой солдат.

Іде він — і цвітуть долини,
Де лиш нога його стає.
Над ним травневий вітер лине
І прапори червоні в'є —
То честь солдату Батьківщина
В день перемоги віддає.

1948

ЛЕНІН З НАМИ

I

В хвилини в'южні і холодні
Мовчанням сповнилась земля:
Дві вічності з'єднали сходні —
Керманич сходив з корабля.

Хитало штормом суходоли,
Сніги звивались, наче дим,
А він ішов високочолий —
Смерть відступала перед ним.

Ламаючи всі перепони —
Старий закон, стару судьбу,
Пробуджені ним мільйони
За ним ішли на боротьбу.

Мов клятву — йти крізь всі навали
Його шляхами в даль ясну, —
В той день зимовий піднімали
Мільйони рук його труну.

То крізь пургу несамовиту
До площі Красної в Москві

Простих людей усього світу
Пробилися серця живі.

Його несли до мавзолею
І кожен серцем знав без слів:
Він був як прапор над землею
І як майбутнє трударів.

Пливуть роки і час полоще
Червоний прапор на Кремлі, —
І в мавзолей на Красній площі
Перемістився центр землі.

2

Коли ми йдем на подвиг і на труд,
— ти з нами, Ленін!
Вдень і вночі на ризаках споруд,
— ти з нами, Ленін!
Коли ми йдем у битвах крізь вогні,
— ти з нами, Ленін!
І на полях колгоспних навесні,
— ти з нами, Ленін!
Народи повстають на правий бій,
— ти з ними, Ленін!
В їх боротьбі, в горінні їх надій,
— ти з ними, Ленін!
На Грамосі живим бійцем в рядах
— ідеш ти, Ленін!
Мао Цзе-дуна армії на шлях
— ти вивів, Ленін!
Під Джок'якартою в нічному бою
— ти бився, Ленін!

В суворому іспанському краю
— ти ходиш, Ленін!
І всюди, де лиш борються й живуть,
— живеш ти, Ленін!
Ти борешся і прокладаєш путь
— для людства, Ленін!

3

На все життя запам'ятали ми
Сніги й морози отії зими,
І вітер той суворий, що летів
І рвавсь крізь сітку крижаних дротів,
І тишу ту, що раптом залягла
В степу біля далекого села,
На площах міст і в хащі лісовій —
По всій землі, по всій землі старій...
Його життя скінчилося в ту мить.
Цього ми не хотіли зрозуміть.
Мільйони серць злились в одне биття —
І він почав своє нове життя.
Жигтям безсмертним він живе з тих пір.
Не згасло серце,
не потьмаривсь зір.
Народам шлях показує рука
Живого —
першого більшовика.
В народній славі, в нашому труді —
В металі,
в зброї,
в музиці,
в руді,

У кожній квітці,
в кожному стеблі,
Що на колгоспній пророста землі,
У кожній тонні чорного добра,
Що шахтарі виносять на-гора,
В живому сяві кремлівських зір,
В борні народів за свободу й мир,
Мов вічний світоч він для нас горить
І кличе жить, боротись і творить!

4

Ми твоєї армії солдати,
Твій народ — твої більшовики.
Ти нас вивів з бою здобувати
Комунізму зоряні віки.

Не загине і не змерхне слава
Грізних днів, що одмінили світ.
Ось вона стоїть — твоя держава,
Певна й непохитна, мов граніт.

І готові до нового бою,
Вірну зброю стиснувши в руці,
Ось твої ідуть перед тобою
Площею Червоною — бійці.

Прапор твій шумує над землею,
І надією нових століть —
На крилі твого мавзолею
Сталін в одязі бійця стоїть

1949.

СТЕПОВИЙ ОРЕЛ

Орел кружляє над гніздом своїм.
Не руш гнізда — в гнізді його орлята.
Приходив ворог руйнувать твій дім,
За ним услід, як тінь, брела відплата.

Вдивляйся в пошуг дужого крила.
Чи не зрідні ви серцем і душею?
Тобі твоя земля снаги дала,
На ній твое гніздо — кружляй над нею.

А зайде хмара, й знову вдарить грім —
Спокійний будь, це вже тобі не вперше.
Орел кружляє над гніздом своїм,
Назустріч блискавкам крило протерши.

1946

В ДНІ ОСЕНІ

(Уривок)

Дні осені спокійні та прозорі..
Обсипались берези білокорі,
Старі дуби, немов з огню руді,
Ідуть-бредуть повільно вздовж дороги
А верби, похилившись при воді,
Неначе вітрові вклонились в ноги,
Щоб сіре листя з них не обривав,
Не гнав пожухле, вкрите сірим пилом,
Не стоптував лугів пожовклий килим
І зибом голубим не мружив став.
Гелгочуть білі гуси в кінці греблі,
Де на лотоки падає вода,
Що дні ще довго будуть тихі й теплі.
А листя все кружляє і спада,
І стелиться, і шурхає, мов знає,
Що жар його надовго пригасає.

А над селом, що мріє у садах,
Димком встає осінніх яблук пах
І тиша коливається блакитна..
На греблі грузовик дає гудки:

Шофер — русява дівчина привітна —
Везе на цукроварню буряки.
Мимо колгоспного нового двору
Біжить, не кваплячись, широкий шлях.
Йй видно, як з підвід у лантухах
Там зносять збіжжя в рублену комору.
Мов дятел на сосні, монтер сидить
На свіжому стовпі біля сільради,
Він дівчині-шоферу щось кричить,
Та слів його не можна розібрати —
На грейдер вилітає грузовик,
Війнув газком — і за зворотом зник.

А листя все кружляє і кружляє...
Гурток малечі з школи вибігає,
І хлопчаки, неначе горобці,
Підстрибують, кричать біля афіші,
Що ввечері кіно, й на всі кінці
Розходяться... Дівчатка ж поважніші
Ще довго біля клубу гомонять
Про давній фільм та про Любов Орлову,
І тиха осінь слуха їх розмову,
А голоски дзвенять, дзвенять, дзвенять,
Мов весняні ясні струмочки срібні,
Але й вони змовкають вдалині...
Враз темніє і, до цвяшків подібні,
Прорізаються зорі мовчазні
В осіннім небі. — Всюди тихо стало,
Лиш сторож б'є в колгоспі в калатало.

Вже з клубу розійшлись. Вже спить село.
Легким туманом з ставу потягло
І вздовж тинів послались пасма білі.
Останній вогник у вікні погас.

Іде з колгоспу голова артілі,
Іде спочити — вже не ранній час.
Не кваплячись іде, ступає рівно,
Дарма, що це в житті не перший слід.
— Добраніч на ніч вам, Любов Петрівно, —
Йй з-під комори каже сторож-дід...
Спинилася: десь птиця гелготить...
Чи не тхори гусей наполошили?
Але навкруг усе змовкає вмить,
Лиш дід у калатало б'є щосили —
Добро колгоспне пильно догляда,
Та тихо в ставі хлюпає вода.

Ось греблю перейти й вона вже вдома...
А в серці тиша дорога, знайома,
Те радісне й тривожне відчуття,
Що ним тебе щодня і щогодини
Так щедро обдаровує життя,
В якому щастя мудрої людини.
Вона стоїть на греблі. Шелестить
У вербах вітер, ледве шелевіє...
Замислилась вона про щось чи мріє?
Чи, може, з пережитим гомонить?
Ні, просто щастям повна та багата,
Вона стоїть тут пізньої пори,
Як щедра осінь, що несе на свята
Трудящим людям золоті дари,
Добробут в хати, ферми та обори —
І теплим хлібом сповнені комори.

Добраніч на ніч вам за ширий труд,
За мир оцих полів і цих споруд,
Добраніч на ніч вам, жінки і діти,
Добраніч вам, чоловіки й діди,

Усім, хто вміє весело робити,
Добраніч на ніч всім вам за труди, —
Так мовчки думає Любов Петрівна
І поглядом обводить все село,
Що на очах її з руїн зросло
І дихає вві сні спокійно й рівно.
Добраніч на ніч вам, сади й поля,
Ліси й озера, береги і луки,
Й тобі, радянська золота земля,
І вам, трудящі, невсипущі руки —
Вже другі півні над селом гудуть,
Нас завтра вранці труд і щастя ждуть...

1949

ГОЛУБАР

Поблизу Нових Санжар
Є в колгоспі Голубар.
Це не прізвище у нього:
Так у рідному селі
Тракториста молодого
І старі звать і малі.
Невідомо де й коли
Це ім'я йому дали.
Чи за те, що в плівці синій
Приз узяв він по плавбі,
Чи за те, що безневинні
В нього очі голубі,
Чи за те, що сам він гожий,
Всім на голуба схожий,
Всяк йому дарує в дар —
Голубар та й Голубар.

Поблизу Нових Санжар
Голубар орав на пар.
В нього трактор завжди справний.
Ходить наче по струні.
Може, він механік давній,
Голубар отой? Так ні!

Він на курсах трактористів
Вчився, мив, мастив і чистив,
Що б у нього не спитали —
Все він знає на зубок,
Всю машину, всі деталі,
Наче тракторний той бог.
Наче голуб він туркоче,
Вийшов перший по сівбі,
І сміються в хлопця очі
Яносині, голубі.
Ранній пар і чистий пар —
Все підніме Голубар.

Поблизу Нових Санжар
Всіх дівчат кидає в жар:
В того хлопця-тракториста,
Що завдав їм всім турбот,
Трудоднів не те щоб триста
І не те щоб вісімсот. —
Словом, як їх не учили —
Не зуміли, не злічили...
І не в тім, звичайно, справа,
Що у хлопця трудодні —
Головне, що добра слава
У колгоспній стороні.
Головне, що сам він гожий,
Всім на голуба схожий,
І нема на нього чар, —
З кременю той Голубар!

Поблизу Нових Санжар
Ходить хлопець Голубар.
Чом же хлопцеві не спиться,
Чом в тумані голова?

Наливається пшениця,
Наближаються жнива.
Хлопець ходить, як в натхненні,
І з газетою в кишені —
В ній новини й вісті свіжі,
І між ними, мов удар —
Є шахтар на Криворіжжі,
Також, пишуть, Голубар!
Що в того Голубаря
Слава чиста, мов зоря.
Що шахтар той зореносний
Стільки тонн дає на рік,
Що не злічить і колгоспний,
Сам колгоспний рахівник.
От так велетень шахтар,
То вже справді Голубар!

Голубар мій, Голубар,
Якщо маєш в серці жар,
Будеш ти в країні славний —
Тракторист ти чи шахтар.
Будеш ти на пар орати,
Молотити на току.
На колгоспній сцені грати
В драматичному гуртку.
Працювати будеш, жити,
Як не жив твій батько й дід.
Будуть всі тебе любити
І за діло, і як слід, —
Особливо ж мила, гожа,
На голубку білу схожа,
Та, що всім тобі до пари —
І робітна, й молода,
Всі дівочі має чари,

Лиш характером тверда.
Буде вечір — візьмеш коху,
В двох ви прийдете до клубу,
І охочі й не охочі,
Трактористи й ланкові,
Скажуть, глянувши вам в очі:
Будьте здорові та живі!
Чи в весінню, чи в зимову,
Але бути тій порі —
Скаже представник промову
І подасть вам дві зорі —
Хай палають, мов той жар...
Голубар мій, Голубар!

1949

ТРАВНЕВЕ СВІТАННЯ

Травневий світанок встає над землею,
Над сном, над життям, над душею моєю,
Над ближнім простором,
Над дальньою даллю,
Над містом і полем, над хлібом і сталлю.

Розплющувеш очі — і перед тобою
Весь світ з його пристрастю і боротьбою,
Освітлений теплим ранковим промінням,
Вирує і плине потоком весіннім...
О, як я люблю цю травневу прозорість,
Цю пазелень ніжну,
Цю зоряну прорість,
Це світле буяння природи,
Цю землю, і води,
І небо блакитне,
Спокійне й прозоре, ясне й непохитне!

Травневий світанок встає над землею,
Над сном, над життям, над душею моєю.

Ясніє, ясніє й пливе небозводом...
Над Кіровським гримнув гудок над заводом,
Луною озвалось в Ташкенті й Тбілісі,

І ось вже злилися,
Немов піднялись над простором, над часом,
Гудки над Кузбасом,
Гудки над Донбасом...
Ранковому першому променю раді,
Співають дівчата в рільничій бригаді.
Старий полевод перейшов борозною,
Схиливсь над колгоспною озиминою.
В руках він тримає
Пружисту стеблину,
А серцем вчуває,
Що в цюю ж хвилину —
Ударники в Дмитровграді
Заходять в цехи, як господарі, владно
Спалахують зорі над Кладно.
На Граммосі тишу збудили гармати.
Луна прокотилась і згасла за гаєм,
Та ось починають їй відповідати
За тисячі верст — під Шанхаєм.
За тисячі верст перегуки весняні
Лунають на Тихому океані.
Прокинулись мужні народи.
Солдати,
Солдати,
Солдати свободи
В бою зустрічають травневе світання,
І знають:
Це битва остання!
Остання!

Травневий світанок встає над землею,
Над сном, над життям, над душею моею.

О, перші удари травневого грому!
Ви — присуд захланному світу старому,

Ви — сила, якій перепони немає,
Що нищить старе і в новім воскресає!
Ти, Травень, над світом проходиш, як злива,
Ясна і смілива,
З вогнем громовиці у хмарі, з грозою,
І ось прокидається світла й щаслива
Земля,
Мов омита сльозою.
Все змито —
Весь бруд і всю кров, що пролито.
Нещадна
Ти, сило травнева всевладна.
Могутне
В тобі поривання в майбутнє.
Над нами
Цвітеш ти червоними прапорами.
Іду за тобою,
Іду за тобою,
Вслухаючись в сурми останнього бою,
І знаю, що ти — комунізму дорога,
Що ти — це життя, боротьба, перемога!

1949

ДЕ ТЕЧЕ ЛА-ПЛАТА

Мов той школяр, стою біля стіни...
Неначе з днів дитинства, з далини
На карті повстають передо мною
Зелені суходоли і моря.
В рудих пустелях зотліва зоря.
Гірські кряжі підводяться стіною.
Блакитні ріки в океан течуть.
Шумлять ліси на предковічних схилах.
Летить пурга на розпростертих крилах
І гуркіт дальніх водоспадів чуть.
Ні, мимо, мимо... Я дивлюся знов
На карту світову, — дивлюсь, немов
Душа моя в цих кресленнях розп'ята...
Південний суходіл... Так, я знайшов
Ту дальню землю, де тече Ла-Плата.

Ла-Плата... Ні, це не одна ріка.
Ось в'ється смужка довга і тонка,
Зливається Парана з Парагваєм,
Ось Пількомайо, нижче Уругвай...
Який далекий світ, далекий край!
Що ми про нього чули, що ми знаєм?
Все читане в старих книжках колись:

Вальдівія, Альмагро та Пізарро —
Всі спомини в один потік злились,
Все встало в хмарах одного пожару.
Тубільці... Нафта. Селища в огні.
Селітра й золото... Страхітні дні...
Вся кров, що тут колись була проллята..
Але чому ж зійшли на думку мені
Ті дальні землі, де тече Ла-Плата?

На березі далекої землі,
Куди не ходять наші кораблі,
В ті грізні дні, коли під Сталінградом
Народ мій у бою на смерть стояв,
Твердий і чесний голос пролунав...
З бійцями поруч, під залізним градом,
Неруда — ворог наших ворогів —
Підвівсь на захист волзької твердині.
В ту грізну мить його любов і гнів
Були з чуттями нашими єдині.
Пабло Неруда! Мужній голос твій
В ті дні звучав, як сурма тих надій,
З якими людство йде до свого свята,
По всій землі, по всій землі старій —
Де мій Дніпро і де твоя Ла-плата.

Війна скінчилася, а навкруги
Живуть ще наші давні вороги.
Чому ж в сльозах твоя земля весела?
Чи не тому поза законом ти,
Що неспроможний був перемогти
Тебе закон Гонзалеса Відела?
У давніх друзів спільний ворог є.
Ворожий суд для братства не осуда.
Так, під загрозою життя твое.

Друг людства і поет, Па́бло Неруда,
Але ти знову й знову рвешся в бій,
Бо ти боєць і дух в тобі живий
Старого сталінградського солдата.
Нас не спиняє дивний адрес твій:
Земля, країна, де тече Ла-Плата.

Бо де тече Ла-Плата? Подивись
На карту знову. Ріки простяглись
І сплутались. То вени вузлуваті
Землі, яку стрясають гнів і біль,
В могутньому напруженні зусиль
Вона торує шлях новій розплаті.
Наш давній друг, де б ти не був тепер,
Ти в серці нашому живеш однині.
Не лише руку я тобі простер —
Мільйони рук на нашій батьківщині.
Ми будемо з тобою до кінця.
Стоїть навколо тебе грізна чата.
Крізь наші скровлені живі серця
Тече твоя ріка, твоя Ла-Плата.

1948

МАШЕНЬКА

Не знають сну серця наші живі...
...Іспанська дівчина живе в Москві.

Їй дев'ятнадцять, може, двадцять літ.
Наш світ давно для неї рідний світ.

Шумить московська, у бруньках, весна —
Не пам'ятає іншої вона.

Завихрить сніг, розсиплеться зима —
Здається, в світі іншої й нема.

З іспанським сонцем золотим в крові
Дванадцять літ вона живе в Москві...

...У тридцять шостім сірій пароплав
До берега радянського пристав.

Вона ступнула перша на місток,
Стискаючи маленький кулачок,

А поруч з нею хлопчик — старший брат...
Все це було дванадцять літ назад.

Де був їх батько? Бився за Мадрид.
Фашизм ще не повстав на цілий світ,

Лиш першу спробу він в ті дні робив —
Валенсію і Герніку бомбив...

В Каса дель Кампо присмерком одним
І мати їхня впала поруч з ним,

Щоб чув весь світ, щоб знали з роду в рід,
Що не без бою ми здали Мадрид.

Світ пив уже з лихого джерела...
Іспанська дівчинка у нас росла,

У нашій школі вчилася вона, —
Коли у червні почалась війна,

Своїх дітей рятуючи від бід,
Ми одвезли її також на схід.

Де був смагливий хлопчик? Старший брат
Згадав Мадрид — пішов під Сталінград.

У степовій землі він міцно спить,
Над ним ковиль приволзький шелестить,

Та чує він в своїм останнім сні
Далекої Іспанії пісні...

З дерев осінній вітер' листя рве.
Іспанська дівчина в Москві живе.

Щоденних досить в дівчини турбот —
У першу зміну ходить на завод,

Сидить в читальні, бігає в райком,
В ремісників керує драмгуртком,

А ввечері із зграйкою дівчат
Тарасову біжить дивитись в МХАТ.

Нема квитків — посидить і в кіно...
Всі Машенькою звуть її давно,

Хоч знає добре заводська сім'я,
Що Мануела — дівчини ім'я.

Йй дев'ятнадцять, може, двадцять літ.
Наш світ — давно для неї рідний світ.

Та інший край в думках її встає —
У Машеньки вітчизна дальня є...

Іспанія! — І спалахне в очах,
Немов крилом проріже хмару птах,

І той далекий край, забутий дім,
Неначе кличуть дівчину: ходім!

Ходім мерщій до теплих схилів тих,
Де матері лунав твоєї сміх,

До тих скривавлених зелених трав,
На котрі батько твій в бою упав...

Ніч на іспанській мовчазній землі.
Біля в'язниць крокують патрулі.

З послами двох держав в Ескуріал
Скривавлений проїхав генерал.

Цивільна гвардія ввійшла в село,
Що партизанам схованку дало,

І знову герільерос вийшли в ніч,
Навстріч тривозі — подвигам навстріч.

Вони ідуть узгір'ям... Слід їх щез
Між темних буків та блідих берез.

Між темних скель без сну лежать вони.
Для них ще не скінчилась ніч війни.

Дванадцять літ пройшло, але для них
Ще кулеметний клекіт не затих —

Лише змінився у руках солдат
Німецький на англійський автомат.

Англійський автомат кладе підряд
Старих дідів і молодих дівчат. .

Не вийдуть із франкистських підземель
Рамон Віа, Торральба Ісабель...

Хто їх убив, без суду, без вини?
За мир вітчизни билися вони.

І ти також лежала б там в крові,
За те лише, що виросла в Москві, —

За те, що віриш в наш радянський світ,
В свою Іспанію і в свій Мадрид,

За те, що дух батьків в тобі не згас,
Що Машенькою зवेशся ти у нас!..

Вір, Машенька, —
 в приволзькому степу
 Не вмер твій брат,
 на бойову тропу
 Виходить герільєрос, —
 в Фірміні
 Триває бій, —
 стахановські вогні
 Горять над Кладно, —
 месників загін
 З'являється під стінами Афін, —
 Стара тривога сотрясає світ...

 — Ще ми з тобою прийдемо в Мадрид!

1948

ЗОРІ

Живим його захопили,
На розстріл його вели,
А він зупинивсь край могили,
Мов вибитий із скали.

На небо, на землю й море
Востанне дивився він,
І серце його суворе
Гуло, наче дужий дзвін.

Рушниці звели солдати
Заокеанських міст.
— Коли ти не хочеш вмирати,
Скажи, що ти не комуніст.

Він глянув поглядом чистим
На небо й на землю стару:
— Я чесним був комуністом
І комуністом помру.

На тілі живому зорі
Вирізували йому. —
Американський на морі
Крейсер стояв в диму.

Проквітли зорі — жарини —
На грудях його й на чолі,
І кров його впала в глибини
Російської землі.

І кров його чиста й юна .
Пройшла крізь камінь і прах,
Щоб зорями в Мао Цзе-дуна
Засяяти на прапорах.

...Крейсер стоїть на морі
З гарматами вздовж бортів.
Комуни червоні зорі
Він кров'ю згасити б хотів.

Вони ж не бояться зброї,
Ті зорі, що колись
В груди землі старої
З грудей молодих пролились.

Злилися вони з гранітом
І, врізані в неба звід,
Палатимуть над світом —
Поки стоятиме світ.

1950

НАЗИМ ХИКМЕТ

Я пам'ятаю місто на Босфорі,
Легкий туман над Рогом Золотим,
Під слупами мостів гарячі зорі
І над Ейюбом кипарисів дим.

Обідраних отих жінок з Галати
І хлопчаків, що за малий бакшиш
Стрибають в воду, щоб зо дна дістати
Той ламаний потертий мідний гріш.

Все пам'ятаю — робітниць Ізміра,
Селян анатолійських у дранті,
В кайданах в'язнів з-під Ескішеїра,
Яких зустрів я на своїй путі.

Все пам'ятаю — лиш не пригадаю,
Як подали мені, оці німі
Поля й шляхи занедбаного краю,
Холодну вість — Назим Хикмет в тюрмі.

Все навкруги мовчало. Наче тіні,
Хиталися і повагом пливли
Нові бульвари й мурі старовинні...
На цій землі — подібній до золи —

Мовчали в'язні, грузчики, матроси,
Мовчало все — крім думки й почуттів,
І навіть дужий вітер — безголосий —
Вітрилами в порту не лопотів.

Як у страхітнім сні, з людського тлуму
Не вирвався ні стогін, ані крик.
Народ мовчав, в тяжку пірнувши думу,
Мов дзвін, в якого вирвали язик.

Тонкий півмісяць відбивавсь в Босфорі
І рибкою на хвилях плюскотів.
Англійський крейсер бовванів на морі
З гарматами вздовж броньових бортів.

Форд будувавсь в околицях Стамбула,
І пазурі уже гострив хижак
На хліб черствий найдальшого аула,
На Бруссу, Едірне і Зонгулдак.

Чатують кипариси край збіговищ
Німотних міст і скам'янілих сел,
Мов поліцаї біля нафтосховищ
Стандард-ойл Кóмпані й Роял-Детч Шелл.

А той, хто був тут голосом народу,
Хто міг сказати чужинцю грізне — ні! —
На вапняку мурованого зводу
Видряпує вночі свої пісні.

Він не мовчить. Ні розначу, ні втомн.
Не спи, народ, бо слушної пори
Американські ждуть аеродроми
Біля Стамбула й біля Анкари!

Не спи, народ, розпростуй дужі крила
Над даллю міст, аулів і портів!
Щоб славою твоя зробилась сила,
Щоб вільний голос твій у світ летів!

Свобода й мир! Яка велика й чиста
Мета веде його шляхом ясным:
Народ в бою — і пісня комуніста
Летить у небі грізному над ним.

Її ніщо не може подолати.
Ударять в мур пробуджені громи,
Впадуть закови, розпадуться грати, —
Непереможний — в світлу мить розплати
Народ свій голос виведе з тюрми!

1950

* *
*

Земле моя, всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Ів. Франко

I

На українській золотій землі,
Не пам'ятаю вже в яким селі,
В днедавній час, в давно забуту пору
Безвісна жінка між людей жила.
За довгий вік життя вона пройшла
Нужди й труда тяжкого путь сувору:
Білизну прала, шила на людей,
З криниці воду у мороз носила,
Насущного удосталь для дітей —
І те їй заробить було несила,
Але вона багатою була
Землею, на якій в труді зросла.

2

Лиш двоє теплих вузлуватих рук,
Та серце, повне радощів і мук,

Були всім скарбом жінки отієї —
Та скарб той був дорожчий всіх скарбів.
Хто за життя труждався і скорбив,
Той знає ціну радості своєї,
Той щедре серце людям віддає
І навзамін собі добра не просить;
У кого рід свій є і пісня є —
Для того в цьому світі щастя досить;
Той прироста до рідної землі,
Як житній кущ корінням до ріллі.

3

Та жінка матір'ю була мені;
В моїх піснях звучать її пісні,
Із уст її почув я вперше слово,
Якому потім дужі крила дав;
То спить воно в душі, мов тихий став,
То, наче буря, збудиться раптово
І ген летить і потряса серця
Всеволодним чаром отієї сили,
Якій нема ні краю, ні кінця,
Тим співом вільним, дужим, прудкокрилим,
Що визрів у душі моїй живій,
Як визріває колос степовий.

4

Коли в житті кінчила мати шлях,
Під небом цим, в зелених цих полях
Останнім тихим сном вона спочила;
Навік заснули руки трудові,
І жар життя, що грав колись в крові,
Згасила холодом своїм могила,

Розпалось серце й наново злилось
З суворою і рідною землею,
Що в шумі трав і гомоні колось
Обіймами розкрилась перед нею...
Куди не йду тепер — моя земля
До мене рідним словом промовля.

5

Шумлять жита, схиляються гаї —
То пісня серця й праця рук її,
Проходить трактор по колгоспній ниві,
Дівча веселе за стерном сидить,
Співає жайворон, бринить блакить ---
То воскресають сни її щасливі;
Нічних заводів невгамовний шум,
Ранкових міст далекий тихий гомін
Мене сповняють роєм світлих дум,
Приносить все мені про неї спомин:
Ці гори й ріки, береги й поля —
То серце матері, моя земля.

6

Мені уже не дев'ятнадцять літ.
Я знаю вже й труда гарячий піт,
І кров боїв мене не обминала.
Під небом цим спокійним, голубим
Є простір крилам і пісням моїм...
А коли б знову грізна мить настала?
Я знов пішов би по солдатський хліб,
По ту, немов сльоза, прозору воду,
Якої темна глиб, холодна глиб
Втоляла спрагу нам під час походу;

Одна земля у мене, рід один,
В моїх піснях, в моєму серці він —
Радянський край...

7

Встає прозорий день
В труді, в бою, у гомоні пісень.
Ходімо, пісне, давніми шляхами,
Де йшли ми, зброю стиснувши в руці.
Старі товариші, старі бійці
Давно нас ждуть, — гудуть дроти над нами;
Уже давно наведено мости,
Давно на нас чекають переправи,
Якими нам судилось знову йти
В огні новому, до нової слави.
Шепоче вітер в шелюзі нічній...
Учора — бій, сьогодні й завтра — бій.

8

У спробну мить, припавши до ріллі,
Відчуєш ти живе тепло землі,
Мов до грудей тебе пригорне мати;
Вона тебе веде до верховин
І сили додає з своїх глибин,
Щоб міг ти у бою сильніш стояти.
Веди ж мене на твій суворий шлях,
Щоб серце не втомилося любити,
Щоб розкривалася душа в піснях,
Вели мені трудитися й творити,
Щоб міг сказати я з ясним лицем,
Що був твоїм солдатом і співцем

1949

ВЕСНА НА ПОХОДІ

В ключах пропливає вночі над полями,
У темному небі сурмить журавлями,
Дощами спадає, шумить листвиною,
Рясною підводиться озиминою,
Брунькує, зриває закови повсюди,
Неначе говорить: ви чуєте, люди?
Весна в своїм цвіті по цілому світі
Іде через броди і води розлиті,
Буяти снагою і щастям п'янити —
І хто б її міг на поході спинити?

Весна на поході
На півдні й на сході,
І північ і захід
В її хороводі.

Іде вона ланом —
Китаєм, Балканом,
Іде — аж лунає
За океаном.

В турботі, в тривозі,
У вічній дорозі —
На схилах Тібета,
На дальній Формозі.

На вільнім просторі,
На суші й на морі —
Червоні горять
Над чолом її зорі!

Весна на поході... Проходь борозною,
Веди трактори, наче танки до бою:
Те зерно, що в борозни теплі лягає,
Не кров'ю, а миром і щастям зростає, —
Лісам — щоб шуміти, садам — квітувати,
Рукам — будувати, а не руйнувати;
Серцям, щоб мужніти і дужчати, щирим,
Щоб мир був навік завойованим миром,
Щоб ворог над нашим не зводився ланом —
Захряс за холодним своїм океаном!

За тим океаном,
На чорному броді,
Ще хочуть спинити
Весну на поході.

Летять самольоти,
Гуркочуть гармати —
Весни не спинити,
Весні квітувати!

Чи хмара, чи злива
Півнеба закрила —
Весна тільки дужче
Розпростує крила.

На вільнім просторі,
На суші й на морі —
Червоні горять
Над крилом її зорі!

Весна розгортає крило над Москвою,
Кремлівських ялин розколисує хвою,
Над містом свій прапор багряний полоще,
Виводить на камінь Червоної площі —
На берег ясний вікового граніту
Поборників миру від цілого світу:
Повз Леніна йдуть вони — лава до лави —
Сини його слави, бійці його справи,
І вождь на гранітнім крилі мавзолею
Весну комунізму віта над землею.

Зухвалі герої
Пекельної зброї
Не спинять, не спинять
Весни світової!

Іде вона ланом
Під стягом багряним,
І чути ходу її
За океаном.

Мов скеля залізна,
Могутня і грізна,
Стрічає весну
Комунізму вітчизна.

На вільнім просторі,
На суші й на морі —
Червоні горять
Над чолом її зорі!

1950

МИР

Ні, мир не голуб з гілочкою в дзьобі
І не шугання в небі білих крил.
Мир — велетень в шорсткій шахтарській робі,
Могутній, владний, певний власних сил.

Мир піднімає спраглу землю плугом,
В сто тисяч рук припавши до чепіг,
Наперекір всім атомним потугам
Він бореться за хліб дітей своїх.

Він яблуні саджає в Сталінграді,
На вигорілій та живій землі,
Він палить люльку на нічній нараді
Уже не першу ніч у нас в Кремлі.

Він падає дівчам на рейки в Дьєпі,
На Макронісосі лежить в крові,
Щоб завтра звестись прапором у небі
І встать живим на подвиги нові.

Він рве загати, розбива в'язниці,
Його надія — певна і тверда,
Він танки в море викидає в Ніцці
І в Овієдо зброї не склада.

Він, зраджений, не вірить в асамблеї,
В кровоторгівців співчуття не жде, —
З солдатами Північної Кореї
Він в першій лаві під вогнем іде.

Літопис бурі я перегортаю,
Дивлюсь в п'їтьму ворожих штаб-квартир,
Та п'ять зірок на прапорі Китаю
Мені говорять урочисто — мир!

І зорі, зорі, зорі над Москвою,
Своє проміння стелячи навшир,
Старою міццю й клятвою новою
Говорять людству урочисто — мир!

Війна клекоче вже в одвертій злобі,
Заокеанський шаленіє звір,
Та мир — не голуб з гілочкою в дзьобі,
Мир — ми самі, єднання наше — мир!

Мир — воїн шахт, родючих нив, затонів,
Підняв свій прапор вище синіх гір.
В ім'я мільйонів, волею мільйонів
Ми кажем мир, і переможе — мир!

1950

СЛОВ'ЯНСЬКІ БАЛАДИ

ЗАПОВІТ КОЗАКА

Що уквив туман море синее,
 Туга лютая в серце в'їлася, —
 Не сплива туман з моря синього,
 Не зника печаль з серця буйного.

Не зоря блищить в полі чистому —
 Горить-куриться малий вогничок,
 Біля вогничка — килим шовковий,
 На тім килимі молодий козак
 Затиска свою рану смертную,
 Хочє кров спинить молодецькую.

Добрий кінь стоїть над хазяїном,
 Копитом сиру матір-землю б'є,
 Наче хоче він слово вимовить:
 «Ти зведись, вставай, добрий молодче!
 Ти зведись, сідай на слугу свого,
 Одвезу тебе в твою сторону,
 К отцю-матері, роду-племені,
 До дітей малих, до дружиноньки».

І зітхнув вдатний добрий молодець,
 Здійнялись його груди дужії,

Руки білії опустилися,
Прочинилася рана смертна,
А гаряча кров пролилась струмком.
«Ох ти, коню мій, мій товаришу!
Вірним другом був ти завжди мені,
Добрим пайщиком служби царської!
Ти скажи моїй молодій вдові,
Що дружину взяв собі іншу я,
Що за себе взяв поле чистее
Та зелений луг дали в придане,
Що нас сватала шабля гострая,
А лихий свинець у постелю «лав...»

ВІЩИЙ КІНЬ

За горами було за високими,
За ущелинами за глибокими,
Добрий молодець тут коня кормив,
Накормивши коня, напувати став,
Напоївши коня, так йому сказав:

«Ох, ти гой еси, коню добрий мій,
Кінь — розрадо моя молодецькая,
Ще й утіха ти козацькая!
Ти чого ж лугової трави не їси
І води не п'єш ти джерельної?
А чи я на тобі сам важкий сиджу,
А чи зброя моя затяжка тобі,
Чи фузея моя з протупеєю?»

Як узмовить йому його добрий кінь
Чоловіцьким він дужим голосом:
«Ти господарю ласкавий мій,
Ти ласкавий мій, мій привітливий!
На мені ти сам не важкий сидиш
І не зброя твоя затяжка мені,
Ні фузея твоя з протупеєю, —
Затяжка служба нам государева,

Понабридли нам походи дальнії.
Дальнії походи безспочивнії.
Що вже завтра нам на війноньку йти;
Що тебе уб'ють, застрілять мене.
Над тобою заспівають попи, дяки,
По мені закрядуть круки чорнії».

НАЙМОЛОДШИЙ СИН

В мужика було, в поселянина,
Да й три сини були добрії.
Ось і трапилась на них пригодонька —
Да невольщина-рекрутчина!
Да й того старшого сина жаль віддять,
А середульшого не хочеться;
Що вже йти, не йти наймолодшому.
Наймолодший син тут розплакався:
«Ох, чи я вже вам да й не рідний син?»

Що й зволав тоді рідний батенько:
«Ох, і діти мої, діти ріднії,
Ох, ідіть-но ви у зслений сад,
Да й ізріжте ви там по жеребу,
Ну да й киньте ви — кому випаде».

Що вже й випало сину старшому.

Що вже старший син припечалився,
Молода жінка його розплакалась,
Малі дітки розридалися.
Ізволав тоді наймолодший син:
«Да не плачте ви, мої ріднії,
Я іду за вас сам охотою».

ДОПИТ

Ох ти серце, моє серце молодецькее,
Що булату ти твердіше, міцніш каменю!
Ти тріпочеш повсякчасно в тілі білому,
Що ж ти досі не сказало, серце віщеє,
Що будь тому молодцеві у спійманнячку,
Що скують йому в закови ноги бистрії,
Що сидить йому в темниці темній прийдеться
За колодкою й решоткою залізними.

Ох! Мені рано, горемиці, на той суд ставать
Перед грізним судією ще й самим царем.
Стане цар наш правосудний мене спитувать:
«Ти скажи мені, мій молодче, селянський син,
Що вже з ким ти грабував та з ким розбійничав,
Чи багато товариства ти з собою мав?»

«Я скажу тобі по правді, правосудний цар,
Всюю правду скажу тобі, щиру істину,
Що було товаришів у мене четверо:
А що перший мій товариш — тая темна ніч,
А що другий мій товариш — то булатний ніж,
А що третій був товариш — то мій добрий кінь,
А четвертий був товариш — то мій лук тугий,

На посилку посилав я стріли вірнії,
Куди я їх посилаю, — туди сам не йду».
«Ісполать тобі, — цар скаже, — добрий молодче,
Що умів ти грабувати й на суді стоять!
Я за це тебе, мій молодче, пожалую
Посеред поля хоромами високими —
На двох стовпчиках дубових перекладина,
Перекладина кленова з добрим зашморгом...»

ВІДПЛАТА

Що геть вище було города Царицина,
Що геть нижче було города Саратова,
Пробігала, пролягала мати Комишенка-ріка,
За собою вона вела круті красні береги,
Круті красні береги та зеленії луги;
Вона вустячком впадала в Волгу матінку-ріку.

Що по тій було по матінці Комишенці-ріці,
Як пливуть тут, впливають осавульні байдакі,
В байдаках сидять гребці, все бурлаки молодці,
Все бурлаки молодці да заволзькі удалці.
Що прегарно молодці перевдягнені сидять:
На них шапки соболіні, денця оксамитові,
Кармазинові каптани камкою підшивані,
Та бешмети коноватні в одну нитку строчені,
Китайкові сорочечки брузументом обложені,
На них штанці з сукна-валу по-давньому кроєні,
А ще й чоботи з сап'янцю та підбори до танцю;
Знай на весла налягають да все пісеньку співають.

Зупинялись байдачки серед Волги біля острова,
Вони ждали, дожидались губернатора к собі,
Губернатора к собі астраханського.

Ох! що зволають молодці, бурлаки удалці:
«Що вже, що вже на воді у нас біліється?»
Забілілися тут стяги губернаторські;
Кого ждали-пожидали, того й біс несе.

Астраханський губернатор здогадався враз:
«Ох! ви гой есте, бурлаки, люди вольнії,
Ви беріть золотої казни, що треба вам,
Ви беріть мій пишний одяг губернаторський,
Ви беріть усі дивá мої заморськії,
Ви беріть всі чисто речі астраханськії!»

Ох! що ж ізволають молодці, люди вольнії:
«Нам не дорога твоя уся золота казна,
Нам не дорогий твій пишний одяг губернаторський,
Нам не дорогі усі дивá твої заморськії,
Нам не дорогі всі чисто речі астраханськії,
Дорога нам буйна твоя голівонька!»

Як зітнули з губернатора буйну голову,
Вони кинули голівоньку в Волгу матінку-ріку,
Та що вже самі молодці насміялися йому:
«Ти геть добре, губернатор, до нас лютий був,
Ох! ти геть бив нас та губив, у заслання засилав,
Ох! ти жінок наших, дітей на воротях розстріляв!»

СОЛДАТСЬКЕ ПОБАЧЕННЯ

Йшли солдати із походу,
Проходили по слобідці,
У слобідці зупинились —
До вдовоньки попросились:
«Гей ти, вдово, чесна вдово!
Пусти, вдово, ночувати,
Ночувати, постояти!
Нас не мало, не багато —
Півтораста нас на конях
Та ще стільки піхтурою».

А вдова відповідала,
Ночувати не пускала:
«В мене тісно на подвір'ї,
Чимала дітей сімейка,
А світличка невеличка»

Вони силою вломились,
У світлиці оселились,
Вони сіли чин по чину;
Що піхота — ті по лавках,
А кіннота — по ослонах,
А найстарший — попереду,
Попереду під віконцем,
А вдова стоїть під піччю,

Ізложила білі руки,
Стоїть вдова — гірко плаче.

А найстарший потішає:
«Не плач, вдово молодая!
Чи давно ти повдовіла?»
«Я за горем вже й забула».
«Чи багато діток маєш?»
«В мене четверо маляток».
«А чи маєш вдосталь хліба?»
«В мене хліба є восьмина».
«А чи маєш, вдово, гроші?»
«В мене грошей є полтина».

«Підходь, вдово, ставай ближче,
Та мені вклоняйся нижче,
Ти скинь, вдово, з мене кивер,
В тім кивері полотенце, —
Чи не твого вишивання?
На правій руці колечко —
Чи не твого обручання?»

Що вже вдова ізлякалась,
Іще гірше розридалась.
Малих діточок будила:
«Уставайте, мої діти!
То не світлий місяць світить,
То не ясне сонце сяє, —
Прийшов батечко наш милий!»

А найстарший повідає:
«Не варт будить малих діток,
Бо прийшов я ненадовго,
На єдиную часину...»
На одну прийшов я днину,

ПІСЛЯ БОЮ

Не травонька, не ковилонька у полі хиталася —
То хитався-волочився вдатний добрий молодець,
Ув тоненькій полотняній тій сорочечці,
А ще в тій було ув кармазиновій черкесочці.
А в черкесочки рукавички назад закинуто
І камчатні її поли назад припнуто.
Він іде, вдатний добрий молодець, а сам точиться,
Він тугим своїм луком підпирається,
Позолота з того лука, як луска, летить.

Що ніхто з тим добрим молодцем не стрічається,
Лиш зустрілась з добрим молодцем рідна матінка:
«Ох, ти, чадо, мое чадонько, чадо милее мое!
Ти нащо так, мое чадонько, напиваєшся,
До сирі до землиці прихияєшся,
За травоньку ще й ковилоньку все хапаєшся?»

Повідає добрий молодець рідній матінці:
«Я не сам так, добрий молодець, напиваюся, —
Напоїв мене турецький цар трьома пійлами:
Що те перше його пійло — шабля гострая,
А що друге його пійло — тонкий влучний спис,
А ще й третє було пійло — куля добрая...»

СТАРИЙ ОРЕЛ

Що літав, літав молод сиз-орел по стрімких кручах,
Він літаючи зістарився,
Вибилася йому сивина проміж дужих крил,
Побіліла йому голівонька, наче білий сніг,
Потемніли в того сиз-орла очі ясні,
Ізітер він, сиз-орел, крила вольнії,
Обломив по самі пальці кігті гострії.

Прилітали к тому сиз-орлу три чорні вброни,
Прилетіли к сиз-орлу, в очі дивляться,
В очі дивляться, ще й приказують:
«Годі, годі вже тобі, сиз-орел старий,
По стрімких кручах літати,
Гуси-лебеді побивати!»

«Ох, коли б мені колишні крильця дужії,
Крильця вольнії, кігті гострії!
Наздогнав би я вас миттю, три вброни,
Порвав би я вас до білого тіла!»

Почали його три чорні вброни клювати
Та серце його щирее виймати.

«Ох ви, браття-товариство, де ж ви ділися,
Та чи ви по стрімких кручах розлетілися?»

ТАТАРСЬКИЙ ПОЛОН

Що не спалось мені, красній дівчині,
Довгу нічку не дрималося,
А багато в сні привиділось:
Що вже ніби іздіймались вітри-вихорці,
Аж з палат верхи поізносило,
В теремі двері одчинялися,
На столах їдиво розхлюпалось.

За столом сидить лютий лихий татарин,
Перед ним стоїть красна дівчина,
З краю руського полоняночка,
Сльози ронячи, гірко плачучи.

Що який вже лютий лихий татарин
Дівчину не плакати умовляє,
Білим хустям сльози
Він їй утирає:

«Ти не плач, не плач, красна дівчино —
З краю руського полоняночко!
Я зіш'ю, зіш'ю тобі з куниць шубоньку
З дорогими соболями
Я зіллю, зіллю злотний перстень
З дорогим алмазом».

Йому дівчина повідала:

«Ти не ший, не ший з куниць шубоньку
З дорогими соболями,
Ти не лий, не лий злотний перстень
З дорогим алмазом,
Ти пусти, пусти дівчину на воленьку,
На свою рідную стороньку!»

Він дівчині відповідає,

А на волю не пускає.

ПОЛОНЯНКА

Не біла лебідонька в переліт летить —
Красна дівка із полону біжить.
Під нею добрий кінь розтягається,
Хвіст і грива у коня розстилаються,
На дівчині з куниць шуба розлітається,
На білих грудях ясні перли піднімаються,
На білій руці золот-перстень, наче жар, горить.

Вибігала красна дівка на Дар'ю-ріку,
Зупинялась красна дівка на крутім бережку,
Загукала вона своїм дужим голосом:
«Ох, ти гой еси, матінко Дар'я-ріка!
А чи є по тобі броди-пісковці?
А чи є по тобі калинові мости?
А чи є по тобі риболовщики?
А чи є по тобі перевожчики?»

Невідкіль узявся перевожчичок,
Мовить йому дівка ніжним голосом:
«Перекинь мене на тую сторону,
К роду-племені, на святую Русь!
Я за те плачу тобі п'ятсот рублів,
А що мало здасться — вісімсот рублів,

А ще мало видасться — рівно тисячу;
Да іще плачу тобі доброго коня,
Да плачу тобі перли із грудей,
Да плачу тобі перстень золотий,
Перстень золотий у трьох заставах:
Перша застава у п'ятсот рублів,
Друга застава в вісімсот рублів,
Третя застава рівно в тисячу,
А самому персня ціни нема...»

«А чи підеш ти за мене, красна дівчино?»

«Брали мене князі та бояри — не пішла за них,
Чи піду ж я за тебе — перевозчика?»

Гналися за дівчиною два погонщики,
Два погонщики — два татарини.
Розстилала красна дівка із куніць шубу,
Кидалася красна дівка у Дар'ю-ріку,
Потонула красна дівка — наче ключ — на дно.

СЛЬОЗИ ДРУЖИНИ

Гей, ти поле моє, поле чистеє,
Ти роздолля моє да широкее!
Що всім, поле, ти прикрашене —
І травобю, і муравою,
Й квіточками-василечками.
Лиш одне тебе безчестило:
Серед тебе, поля чистого,
Виріс кущ густий ракизовий,
На кущі сидить молод сиз-орел.
В кігтях рве чорного вбрана,
Точить кривцю на сиру землю.

Під кущем під тим ракизовим
Лежить вбитий добрий молодець,
Весь поранений, порубаний.
Що не ластівки-касатоньки
Круг гніздечка увиваються, —
Убивається тут рідна матінка,
Вона плаче, як ріка ллється,
Сестра плаче, як струмок тече,
Жінка плаче, як роса ляга:
Сонце зійде — росу висушить.

ШИНКАРКА ТА КОЗАК

На горі, горі
Стояла корчма,
Що у тій корчмі
Шинкарка жила.

Приїхали к ній
В корчму три купці.
Що перший купець —
З поля полівець,
А другий купець —
З міста міщанин,
А третій купець —
З-над Дону козак.

Перший купець пив,
Грошики платив;
Другий купець пив,
Грошей не платив;
А що третій пив —
Шинкарку поїв,
Шинкарку поїв,
З собою манив:

«Шинкарко, ходім
Зо мною на Дін!
У нас на Дону
Не по-вашому —
Не тчуть, не прядуть,
Вдягнені живуть!»
Шинкарка впилась,
На Дін подалась.
Вивезли її
Із того двора,
У чисті поля,
Із чистих полів
У темні ліси.
В'язали її
До тії сосни,
Палили сосну
Знизу до гори.
А сосна горить,
Шинкарка квилить:
«Чи хто в лісі є,
Одв'яжить мене!»

Почув пастушок,
Що в лісі ходив,
Та й він допомгти
Йй не захотів.
Згоріла сосна,
Зотліла вона —
Подув вітерець,
Здув і попілець.

СВЕКРУХА-ЧАКЛУНКА

Злее зілля те кропив'яне,
А свекруха ще лютішая!
Мовить вона до невісточки:
«Ти піди, моя невісточко,
Вийди-стань у поле чистее,
В роздоріжжі межі трьох шляхів,
Обернись між чотирьох країн
Горобиною рослявою,
Рослявою, кучерявою!»

Там же їхав добрий молодець,
Зупинивсь під горобиною
Рослявою, кучерявою, —
Горобина заточилася,
Без дощу водою вмилася.
Без вихорю долу хилиться,
За чорні кучері ловиться.

Що приїхав син до матері:
«Господине, моя матінко!
А де ж моя жінка вірная?»
«Твоя жінка зо двора зійшла,
З двора зійшла і дітей звела».

«Господине моя, матінко!
Скільки я не їздив службою,
А такого не лучалося.
В чистім полі межі трьох шляхів,
Проміж тих між чотирьох країн,
Я спинивсь під горобиною
Рослявою, кучерявою.
Горобина та рослявая
Враз без вітру заточилася,
Без дощу водою вмилася,
Без вихору долу хилиться,
За чорні кучері ловиться».

«Візьми, сину, шаблю гострую
Та й зітни її до кореня!»

Він раз рубнув — вона зойкнула,
Вдруге рубнув — слово мовила:
«Не рубаєш горобину ти,
А вбиваєш жінку вірную.
Що той стовбур — я сама стою,
А віточки — наші діточки». .

Та й приходять син до матері:
«Ти мені не мати рідная,
Змія лютая, захланная!
Звела мою жінку вірную, —
І мене убий, проклятая...»

ЖЕРЕБ

Ти безщасний, добрий молодче,
Безталанная голівонька!
Ні в чім мені талану нема,
А ні в торзі, ні в приятельстві.

Що зсилають з корабля мене:
«Що ти зійди з корабля геть-пріч,
Бо від тебе, від безщасного,
Сине море сколихнулося,
Хвилі в морі розгойдалися!»

Каже їм безщасний молодець:
«Приналяжемо на веслонька
Та причалимо до бережка,
До того куща вербового,
Та ізріжемо по гілочці,
Та ізробимо по жеребу,
Та й кинемо у сине море...»

Що всі жереби поверх води,
А безщасного — мов ключ — на дно.

ТУГА

«Ох що ж ти, голубчик,
І смутний сидиш,
І смутний сидиш,
І нерадісний?»
«Як мені, голубчику,
Веселому быть,
Веселому быть
І радісному?
Звечора у мене
Голубка була,
Зо мною гула,
Пшоно клювала;
А зрання голубка
Убита лежить,
Застреленая,
Загубленая.
Загубив голубку
Боярський слуга
З княжого двора,
Лютий, як змія».

«Ох, що вже ти, молодче,
І смутний сидиш,

І сумний сидиш
І нерадісний?»
«Як же мені, молодцю,
Веселому быть,
Веселому быть,
І радісному?
Звечора у мене
Дівчина була,
Мед-вино пила,
Мову мовила
І руку дала
На ціле життя.
А сьогодні дівчину
Заміж віддають,
Заміж віддають,
До вінця ведуть.
Не те мені гірко,
Що вже віддають,
А те мені гірко,
Що близько живе —
Двір коло двора,
Вікно до вікна:
По двору іде,
Як лебідь пливе,
Як лебідь пливе —
Мое серце рве».

ВИДАННЯ ДОЧКИ

Матінко! А що в полі курно?
Господине, а що в полі курно?
Дитинонько, коники басують!
Дитя мое, коники басують.

Матінко! У двір гості їдуть!
Господине, у двір гості їдуть!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся!

Матінко! На ганочок сходять!
Господине, на ганочок сходять!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко! У світлицю входять!
Господине, у світлицю входять!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко! За столи сідають!
Господине, за столи сідають!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко! Образа знімають!
Господине, образа знімають!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя моє, не віддам — не бійся.

Матінко! Вже благословляють!
Господине, вже благословляють!
Дитинонько! Пора тобі заміж!
Дитя моє, пора тобі заміж...

РОЗСТАННЯ

Що на сході сонця ясного,
На заході князя-місяця
Не сокіл літав під хмарою —
Молодець ходив по бережку.
Він не швидко йшов, змірковує
У зелений сад заглядував,
Із журбою приговорював:
«Вже всі пташечки прокинулись,
Одна з одною побачились,
Крилоньками обнімалися —
Лиш одна моя голубонька,
Лебідь біла — дівка красная,
Та прилука молодецькая,
Міцно спить в своєму теремі,
Знати, милий їй не видиться,
Чи забула про коханого, —
Мое серце розривається,
Що із нею не стрічається».

Іде дівчина із терему,
Що біле лице заплакане,
Ясні очі помутилися,
Білі руки опустилися,

Не стріла серце поранила,
Не змія його ужалила..
Мовить тая дівка красная:
«Ти прости, пробач, коханий мій,
Ти прости, душа — отецький син,
Завтра мають поїжджани бути,
Повезуть мене вінчатися:
Що вже іншому дістанусь я —
Буду йому повік вірною».

ГОРЕ

Що йшло горе по доріженьці,
Йшло горе ликом в'язане,
Вервечками підперезане, —
Та й здогнало дівку красную.

Я від горя в поле чистее,
Горе вслід мені з серпом біжить:
«Вижну сповна поле чистее,
Знайду тую дівку красную».

Я від горя в зелені луги,
Із косою горе вслід біжить:
«Я скошу луги зеленії,
Знайду тую дівку красную».

Я від горя в ліси темнії,
Біжить горе вслід з сокирою:
«Я зрубаю ліси темнії,
Знайду тую дівку красную».

Я від горя в землю-матінку,
А воно услід з лопатою, —
Стоїть горе, усміхається
Та собою похваляється:
«Наздогнав я дівку красную —
Йї під землею не сховалася!»

ВИШИВАННЯ

Сестра брату кошуленьку шила,
Як пошила, — три узори вшила.
Що взір перший — ясне сонце в небі,
Що взір другий — світлий місяченько,
Що взір третій — дрібнесенькі пташки.
Брат поїде в далеку дорогу,
А як стане братікові зимно,
Ясне сонце його обігріє,
А як стане братікові темно,
Світлий місяць дорогу просвітить,
А як стане братікові тужно,
Звеселять його пташки піснями.

НАД РІЧКОЮ

Що ходила дівонька
Біля річеньки,
Крикнула-гукнула
Перевозчикові.
Обізвався, одгукнувся
Її миленький:
— Я до тебе, моя мила,
На човні пливу.
— На твоєму на човночку
Я не плаватиму.
— Я до тебе, моя мила,
Та мости кладу.
— По твоїх я по місточках
Не ходитиму.
— Я по тебе, моя мила,
Коненят пошлю.
— На твоїх на кониченьках
Я не їдитиму.
— Я до тебе, моя мила
Сватів виряджу.
— Із твоїми із сватами
Я не знаюся.

— Я до тебе, моя мила,
Соколом лечу!
— Я ж до тебе, мій коханий,
Перепілкою!

ІВАН-ТА-МАР'Я

У Полоцьку на ринку
П'ють молодці горілку.
— Шинкарочко молода,
Продай меду гарнців з два.
— Тоді тобі меду дам,
Як заставиш свій каптан.
— Нащо тобі мій каптан,
Коли маю грошей дзбан?
— Коли в тебе грошей дзбан,
Я за тебе й дочку дам.
У суботу шлюб взяли,
У неділю зажили.
Питається дівчина:
— Звідки родом, хлопчина?
— А я родом міщанин,
По батьках — купецький сир.
Питається молодець:
— Хто твій, дівчино, отець?
— Я міщанка, молодець,
Батько мій був теж купець.
Бодай мати пропала —
Брата й сестру звінчала!
— Ой, сестрице ти моя,

Утікаймо в ті поля,
Обернімось на траву,
На зелену мураву.
Прийдуть дівки квітки братъ
То нас будуть споминать:
Та це ж тая травиця,
Що в ній брат і сестриця.

ЛЬОНОК

«Чий то льонок під болотом,
Не полотий під болотом?»
«Ольжин льон під болотом,
Не полотий під болотом.
Що вже й горе-горювання,
Ні з ким, братця, льонок брати.
Свекор каже: «Я з тобою,
Я з тобою, молодю».
— То ж не брання — горювання.

«Чий то льонок під болотом,
Не полотий під болотом?»
«Ольжин льон під болотом,
Не полотий під болотом.
Що вже й горе-горювання,
Ні з ким, братця, льонок брати.
Дівер каже: «Я з тобою,
Я з тобою, молодю».
— То ж не брання — горювання.

«Чий то льонок під болотом,
Не полотий під болотом?»
«Ольжин льон під болотом,

Не полотий під болотом.
Що вже й горе-горювання,
Ні з ким, братця, льонок брати.
Милий каже: «Я з тобою,
Я з тобою, молодою».
Ой, то ж брання — раювання!

ДУРНИЙ МАРТИН

Да й пішов же Мартин
По чужих містах, —
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там тії люди
Горох молотили.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Дай, каже, вам, боже,
Усього потроху —
Три діжки полови,
Решето гороху».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василица,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?»

Треба було стати
Да шапочку зняти:
— Дай вам, боже, стільки,
Щоб лік загубити,
Не переносити,
Не перевозити,
Вози поломити,
Коні потомити».

Да й пішов же Мартин
По чужих містах,
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там везли люди
Мерця хоронити.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Дай вам, боже, стільки,
Щоб лік загубити,
Не переносити,
Не перевозити —
Вози поломити,
Коні потомити».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василиха,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?»

Треба було стати
Та шапочку зняти:
— Вічний вам спокій,
Вічне раювання —
Душі спочивання».
Да й пішов же Мартин
По чужих містах, —
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там везуть люди
Молодих вінчати.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Вічний вам спокій,
Вічне раювання —
Душі спочивання».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василица,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?
Треба було стати
Та шапочку зняти:
— Дай вам, боже,
Щасливої долі,
Вік вам довгий,
Та побут добрий!»
Да й пішов же Мартин

По чужих містах, —
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там люди гнали
Собачую тічку.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Дай, каже, вам, боже,
Щасливої долі,
Вік вам довгий
Та побут добрий».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василица,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?
Було б кия взяти,
По собаках дати:
— По ночах не ходіть,
Та людей не будіть!»

Да й пішов же Мартин
По чужих містах, —
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там ішли в церкву
Ксьондзи із дяками.
Втямивши науки,

Взяв він кия в руки:
«По ночах не ходіть
Та людей не будіть!»

Вони його били —
І на смерть убили

ЧУРА У ТЕМНИЦІ

Два орли кружляють над горою,
Під горою долом в'ється річка,
У темниці Чура-темничарин
Пальці кришить — сокола годує,
Сльози ронить — птаха напуває.

Питається сокіл в того Чури:
«Ти мене годуєш, щоб продати,
Чи для того, щоб кудись послати?»
«Я тебе не хочу продавати,
В путь-дорогу хочу посилати —
Аж до мого двору, мій соколе!»

«Ти спізнився, Чуро-темничарин!
Сю ніч над твоїм двором літав я, —
Двір твій заглушило полинами,
Серед двору стоїть сухе древо,
На тім дереві кують три зозулі:
Одна кує, кує й не змовкає,
Друга кує звечора і зрання,
Третя кує, як лягає спати».

Зажурився Чура-темничарин:
«Та, що кує, кує й не змовкає, —

Та то ж моя остаріла ненька,
Та, що кує звечора і зрання, —
Та то ж мила сестра моя рідна;
Та, що кує, як лягає спати, —
То ж, соколе, моя вірна любачка...»

І з душею розлучився Чура.

БРАТТЯ ТА СЕСТРА

Мала мати дев'ять синів милих,
А десяту наймолодшу дочку,
Їх ростила, доки не зростила,
Доки час прийшов синам дружитись,
А дочці-мизинці віддаватись.
Лиш за кого віддавати дочку?
Просять бани, просять генерали,
Третій просить — хлібороб тутешній.
Мати хоче у селі віддати.
Браття хоче — банові з-над моря.
«Іди, кажуть, сестро наша люба,
Віддавайся за бана з-над моря,
Будемо до тебе приходжати
Ми кожного місяця щороку,
Щомісяця — кожної неділі».

Послухала сестра своє браття,
Віддалася за бана з-над моря.
Трапилося чудо превелике!
Де взялася на людей морія,
Поморила дев'ять братів милих,
Зосталася остаріла ненька.
Так пролинуло часу три роки.

Гірко плаче сестриця Єлиця:
«Милий боже, чудо превелике!
Чим своїм братам я завинила,
Що вони до мене не приходять?»
Та ще ж додають жалю ятрівки:
«Ти, зегзице, мила ятровице!
Мабуть, вдома ти братам обридла,
Що вони до тебе не приходять...»

Гірко плаче сестриця Єлиця,
Гірко плаче звечора і зрання.
Зжалівся тоді господь над нею,
Та й послав два ангели на землю.
«Ідіть, мої ангели, на землю,
До білого гробу Йован-бега,
Йован-бега — найменшого брата,
Натхніть його своїм живим духом,
Сотворіть йому коня живого,
Сотворіть з землиці паляниці,
З покрова дарів сестрі наріжте,
Справте його до сестри у гості».

Швидко линуть два ангели божі
До білого гробу Йован-бега,
Живим духом мерця надихають,
Сотворяють і коня живого,
Із землиці творять паляниці,
З покрова дарів сестрі врізають,
Виряджають до сестри у гості.

Швидко їде Йован-бег небіжчик,
Під'їздить до сестриного двору.
Здалеку сестра його узділа,
Вибігла Йованові назустріч,

Від жалю прегірко заридала,
Обнімала, в лице цілувала,
Так до свого брата говорила:
«Та ви ж мені, брате, обіцяли,
Коли молодую віддавали,
Що будете часто приходжати —
Будь кожного місяця щороку,
Щомісяця — кожної неділі.
Вже часу три роки проминуло,
А ніхто до мене не приходив!»
Та й ще сестра йому говорила:
«Чом з лица так почорнів ти, брате,
Наче був, мій рідний, під землею?»
Каже сестрі Йован-бег небіжчик:
«Що ти, сестро, кажеш, бог з тобою!
Мав я досить клопоту-турботи,
Восьмеро братів наших дружилось,
Восьмеро домів ми будували,
Одружився я — мені дев'ятий,
Тим і почорнів я, мила сестро!»

У сестри три дні Йован гостює,
З ним сестра збирається в дорогу
Та рідні своїй дари готує, —
Братам своїм дорогі кошулі,
А зовицям бурми та перстення.
Умовляти став Йован Єлицю:
«Не ходи зо мною, мила сестро,
Бо братів твоїх немає вдома —
Всі брати твої в поході нині».
Та не хоче слухати Єлиця,
Зготувала вже свої дарунки,
Вирушає Йован у дорогу,
Іде з ним його сестра Єлиця.

Ось вони до двору під'їжджають,
Коло двору стоїть біла церква.
Каже до сестри Йован-небіжчик:
«Почекай на мене, мила сестро,
Маю я заїхати за церкву, —
Як вінчали середнього брата,
Загубив я біля церкви персня,
Може, де найду його сьогодні».

Пішов Йован та й ліг в домовину.
Зосталася сестриця Єлиця,
Чекаючи брата біля церкви.
Як чекала — примічати стала,
Запримітила нові могили.
По могилах сестра зрозуміла
Що давно брати її померли.

Швидко йде Єлиця в двір до ньеньки,
Іще й не дійшла, коли зачула,
Що кує в дворі зозуля сива,
А то ж була не зозуля сива,
Була її остаріла ньенька.

До воріт Єлиця наближає,
Проквиляє тужно білим горлом:
«Одчини мені ворота, мамо!»
Стара ньенька зо двора гукає:
«Іди собі, страхітна моріє,
Дев'ять синів моїх поморила,
І мене, стару, вморити хочеш?»
А Єлиця знову проквиляє:
«Мамо моя, одчини ворота!
Я не тая страхітна морія,
Я Єлиця, дочка твоя вбога...»

Одчинила ненька їй ворота,
Закували вони, як зозулі,
Обнялися білими руками —
Мертві впали на землю обидві...

СВЕКРУХА

«Йоване, рождений сину!
Чому твоя Мара вірна
Порад моїх не приймає,
Не слухає неньки твоєї?»
Йован-бег говорить Марі:
«Маріє, дружино вірна,
Чом ти не слухаєш неньки,
Порад її не приймаєш?
Візьми серпа срібляного,
Ходімо зо мною в поле,
Достигли жито й пшениця...»
Скорилась Йову Марія,
Взяла серпа срібляного,
Пішли вони вдвох у поле,
Щоб жати жито-пшеницю...
По житу зростала рожа,
Зачала її Мара брати,
Набрала, поцілувала,
Сховала в себе на грудях.
«Оця буде рожа-квітка
Моїй шаленій свекрусі,
Щоб не карав мене Йово».
Набрала китицю другу
І знов сховала на грудях:

«А ця буде рожа-квітка
Йовану — моему пану,
Нехай не б'є мене Йово».
Йован-бег говорить Марі:
«Маріє, дружино вірна,
Чом ти не слухаєш неньки,
Порад її не приймаєш?»
Говорить Йову Марія:
«Йоване, мій любий пане!
У тебе ненька сердита,
Важко вгодити на неї».
Йован-бег ножа виймає,
Марію вдаряє в серце,
Каже Йованові Мара:
«Йоване, мій любий пане!
Зостав ножа в моїм серці,
Аж поки я біля двору
Сиріт своїх попрощаю».
Йован-бег згодивсь на теє,
Не витяг ножа із серця,
Поки вона біля двору
Сиріток своїх прощала:
«Діти мої, сиротята,
Діждетесь неньки чужої,
Помалу хліба з'їдайте,
Стоячи, їй озивайтесь».
Каже Йованові Мара:
«Йоване, мій любий пане,
Візьми ножа з мого серця».
Йован ножа витягає, —
Від рани Марія вмерла,
Йован помер од трутизни,
Зостались сироти діти —
Ні матері в них, ні батька.

МАЛИЙ РАДОЙЦА

Тридцять юнаків вино холодне
П'ють на тихім березі Цетіни.
Наливає красна городянка
І підносить келих юнакові —
Келиха того ніхто не візьме,
Не обнявши дівчини стрункої.

Засмутилась красна городянка.
«Слово честі, молоде юнацтво,
Слугувати вам усім я можу
Та не можу разом всіх кохати.
Покохаю я того лиш вірно,
Хто перепливе через Цетіну
В одязі своєму і при зброї,
І в своїй киреї малиновій».

Товариство славне, мов не чуло,
Дивиться несміливо у землю
Не злякався лиш малий Радойца,
Миттю він схопивсь на рівні ноги,
Зброю взяв — рушницю й шаблю гостру, —
Одягнувсь одежею своєю,
І в важкій киреї малиновій

Переплинув рицар бистру воду
Від одного берега на другий.
Навспак став перепливати річку
І на мить одну пірнув під воду
Не тому пірнув, що сил не стало,
А для того лиш, щоб перевірить,
Чи додержить слова городянка.
Як побачила, що поринає, —
Кинулась за ним у зимну воду.
Лиш помітив це малий Радойца, —
Виринув і підхопив кохану,
З хвилі виніс дівчину на берег,
Взяв за руку красну городянку
І повів до себе на подвір'я...

БРАТИ

П'ють вино два юнаки — два брати,
Якшичі — Дмитро й Богдан — хоробрі,
А коли вина вже напилися,
Стиха до Дмитра Богдан промовив:
«Дмитре-друже, любий ти мій брате!
Доки ми жили з тобою вкупі,
Доки мати нами піклувалась,
Доти і двори наші білили,
Доти нас відвідували й гості, —
А коли ми, брате, розділились
Та жінкам двори припоручили, —
І подвір'я наші потемніли,
І гостей, і друзів позбулись ми».

Братові Дмитро відповідає:
«Гей, Богдане, любий ти мій брате,
Це все сталось від твоєї любви,
Від твоєї, брате, Вукосави».
Гірко те було Богдану чути,
І до брата стиха він промовив:
«Дмитре-друже, любий ти мій брате,
Поспійтуймо наших вірних любок,
Щоб дізнатись, чи то від моєї,
Чи то, може, від твоєї, Дмитре».

Як сказали, так і сочинили.
У Богданів двір брати приходять,
Йде Богдан до любої в світлицю,
А Дмитро лишається на ганку
Слухати подружньої розмови.
Каже Богдан до своєї люби:
«Люба моя, вірна Вукосаво!
Маю в тебе ради поспитати,
Та й не знаю, чи є твоя воля...»
Вукосава стиха одвічає:
«Любий пане, Якшичу Богдане!
Кажи, душе, що хотів казати.
Коли сам собі ти не перечиш, —
Я тобі перечити не буду».
Каже Богдан Якшич до дружини:
«Вукосаво, вірна моя любо!
Цар Будимський женить свого сина,
Брата Дмитра у свати покликав,
Просить в нас Дмитро коня та зброю
І сідло цвяховане турецьке,
Та й не знаю, чи йому давати».
Вукосава стиха одвічає:
«Пане мій Богдане, треба дати
Братові твому коня та зброю
І сідло цвяховане турецьке,
Щоб не був він гірший між сватами,
Щоб твого він роду не знеславив!»

Чув Дмитро її слова на ганку,
Втер сльозу, що сплинула на око,
І подався з братом в двір до себе.
Став тепер Богдан на ганку слухать,
Як Дмитро з дружиною говорить.
Входить Дмитро до своєї люби

У світлицю з двору та й говорить:
«Гей, Милице, господине вірна!
Мав я тебе дещо поспитати
Та й не знаю, чи є твоя воля...»
Люба йому стиха одвічає:
«Кажи, душе, що хотів казати».
Каже Дмитро Якшич до дружини:
«О, Милице, вірна моя люба!
Цар Будимський женить свого сина,
У свати Богдана закликає,
Просить в нас Богдан коня та зброю
І сідло цвяховане турецьке,
Та й не знаю, чи йому давати».

Каже на те Милиця злостиво:
«Де в нас коні? Вовки їх подерли!
Де в нас зброя? Турки відібрали!
Де в нас сідла? Геть порозсихались!»

Як зачув Дмитро отую мову,
Ухопив її за біле горло,
Але ж так схопив її легенько,
Що полізли очі їй на лоба.
З ганку брат Богдан у хату вскочив,
Ухопив Дмитра за дужу руку:
«Що ти робиш, Дмитре, брате любий,
Глянь на свої діти-соколята!
Іншу собі любу, може, й знайдеш,
Та не знайдеш іншої їм ньєнки.
Не кривав руки своєї, брате,
Ліпше ми розлучимось з тобою...»

НАРЕЧЕНА

Проквилила гора шимширова,
Обізвалась гора биршленова:
«Що з тобою, шимширова горо?»

«Не питайся, горо биршленова!
Нині мені свати проїздили,
Провозили дівку наречену...
Усі свати добре кіньми їдуть,
Лиш недобре їде наречена —
Не співає, тільки конем грає,
Поломила віття шимширове,
Поки з неба голосу не вчула:
«Що ти, дівко, їдеш, конем граєш?
Що ти ломиш віття шимширове?
Чи ти знаєш, хто твій наречений?
Старший він сватів твоїх найстарших,
Сива борода в нього по пояс».

Вчула тее дівка наречена,
Сльози ронить на білее личко,
Під'їжджає конем до енчиці:
«Ти, енчице, по богу сестрице,
Позич мені ножа золотого,

Рум'яного яблука я вріжу —
Спрага мені груди ізв'ялила...»
Дали дівці ножа золотого,
Але ж тая дівка наречена —
Замість тее яблуко врізати —
Вдарила себе у бідне серце,
На ножі їй серце і зайшлося,
Як упала — більше не вставала.

СТОЯН ТА ЛИЛЬЯНА

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Купи воли круторогі,
Зори до схід сонця ниву,
Пояру посій пшеницю, —
Як будеш молоти збіжжя,
Зберуться до нас дівчата,
То, може, й Лильяна прийде».

Стоян послухався неньки,
Купив воли круторогі,
Зорав до схід сонця ниву,
Посіяв на ній пшеницю, —
Як стали молоти збіжжя,
Усі дівчата зійшлися,
Але не прийшла Лильяна.

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Постав на криниці зруба —
По воду прийдуть дівчата,
То, може, й Лильяна прийде».

Стоян послухався неньки,
Поставив нового зруба,
Дівчата прийшли по воду,
Але не прийшла Лильяна.

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради;
Збудуй муровану церкву,
До церкви прийдуть дівчата,
То, може, й Лильяна прийде».

Стоян послухався неньки,
Стоїть мурована церква,
Зійшлись дівчата до церкви,
Але не прийшла Лильяна.

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Вмирай, Стояне, мій сину,
Я вкрию тебе покровом,
Свічки в головах поставлю,
А як почну голосити,
То, може, й Лильяна прийде».

Стоян прислухався неньки,
Помер Стоян, не болівши,
Укрили його покровом,
Свічки над ним запалили
І мати над ним голосить.

Мела Лильяна подвір'я,
Мітла в неї з рук упала,
Вбігає вона в світлицю:
«О, матінко моя рідна,
Кажуть, Стоян помирає...»

Побігла у сад зелений,
Набрала ярого воску,
Вощану зліпила свічку,
Над Стояном запалила
Ї на груди поклала квітку.

Ой, боже, мій милий боже!
Предивний цей мрець у тебе!
Що в нього уста на посміх,
Що в нього очі на погляд,
Що в нього руки на похват,
Що в нього ноги на поскок!

Стоян ізвівся, схопився,
Палко обняв свою милу.
«Пусти мене, мій Стояне!
Пусти, я піду до неньки!
Буду дари готувати,
Сватів твоїх дарувати...»

Стоян не пустив Лильяну.

ОБРАЖЕНИЙ ЮНАК

Дві води шляхом своїм спливали,
Одна — Сава, а друга — Морава.
Сава несе древо та каміння,
А Морава окуте човенце,
В тім човенці брата та сестрицю, —
Брат дрімає, сестриця веслує.
Сестра брата потихеньку будить:
«Вставай, брате, Белгород палає!»
Брат сестриці крізь сон одвічає:
«Хай палає, а хоч і спалає!
Я у ньому прослужив три роки.
Що рік перший — за світлую зброю,
Що рік другий — за доброго коня,
Що рік третій — за красну дівчину.
Коли стали зброю поділяти,
Дали мені шаблю заржавілу.
Коли стали коні поділяти,
Дали мені підтоптану шкапу.
Коли стали дівчат поділяти,
Дали мені якусь стару хвойду...»

ВІВЧАР

Три дівчати баштан посадили, —
Долом — дині, кавуни — горою.
Посереду червона троянда.
По ночах червоної троянди
Треба їм було сторожувати.

Скрався якось вівчар до баштану,
Став ламати червону троянду, —
Тут його сторожа і схопила.

Стали раду радити дівчата:
Що зробити тому вівчареві?
Одна каже — вівчаря повісить,
Друга каже — хлопця заколоти,
Третя каже — на суд засудити.

Але каже той вівчар дівчатам:
«Я не вбивця, щоб мене судити,
Не ягня я, щоб мене колоти,
Краще мене — парубка — женити...»

МИСЛИВЕЦЬ

Перед світом був я коло двору,
А світало — вийшов я на лови.
Вже і сонце стало над горою,
Як натрапив я на тую здобич.
Під сосною дівчинонька спала,
Конюшини сніп під головою,
А на грудях два голуба білих,
Сивий олень на дівочім лоні.
Там спинився я переднювати,
Прив'язавши коня до ялини,
А сокола до свіжої гілки.
Дав я коню той сніп конюшини,
А соколу голубів тих білих,
Хортам своїм я віддав оленя,
А для себе дівчину зоставив...

НА СПОМИН

«Мила моя, чи ти заміж вийшла?»
«Вийшла, любий, і дитя родила,
Твоє ймення синові дала я,
Щоб розраду у недолі мати.
Не кажу я: йди до мене, синку!
Кличу сина: йди до мене, любий!»

КАРА

Дівчинонька з сонцем сперечалась:
«Ясне сонце, я краща за тебе,
І за твою сестрицю-зірницю,
І за твого брата-місяченька,
Що проходить проміж зір у небі,
Мов чабан проміж овечок ярих».

Богові поскаржилося сонце:
«Що ти, боже, клятій дівці зробиш?»

Стиха сонцю бог відповідає:
«Сонце ясне, миле моє чадо!
Не печалься, що тобі злоститись?
Скоримо ми ту дівочу гордість.
Розпалися, обпали їй личко,
А я дам їй іще тяжчу кару —
Будуть в неї в хаті лихі швагри,
Зла свекруха та ще гірший свекор, —
Вже їй буде не до сперечання...»

СОНЦЕ

Заводилась красна дівка з сонцем:
«Сонце ясне, я за тебе краща!»

«Дівчинонько, теє може бути.
Прокидайся, щойно засвітає,
Одягайся, як лиш можеш ліпше,
Та виходь, красуне, в чисте поле,
А я стану у сяйному небі,
Глянем одне одному ув очі,
То й побачим, хто з нас потемніє».

Пробудилась дівчина порану,
Одяглася красна якнайліпше,
Вийшла, стала у чистому полі,
Стало й сонце у сяйному небі.

Ліс зелений зів'янув від сонця
І криниця світла пересохла,
А краса дівоча не зів'яла, —
Тільки юнакові молодому
Серце молоде зів'яло в грудях,
Наче запахуца рожа-квітка...

ОЛЕНЬ ТА ВІЛА

Під горою — там олень пасеться,
День пасеться, другий день боліє,
А на третій гірко нарікає.
Питається в нього гірська Віла:
«Ти оленю, лісогірський звірю!
Що з тобою приключилось, брате,
Що пасешся ти попід горою,
День пасешся, другий день болієш,
А на третій гірко нарікаєш?»
Стиха Вілі олень одвічає:
«Сестро моя, лісогорська Віло!
Горе прикре сталося зо мною,
Мав я втіху — щиру олениху,
Подалася до води за гору,
Подалася й більше не вертає.
Чи вона у лісі заблудилась,
Чи її мисливці ісхопили,
Чи мене покинула назовсім,
Бо другого оленя кохає...
Якщо вона в лісі заблудилась,
Хай щастить їй вийти на дорогу,
Якщо її мисливці схопили,
Хай їх лихо в світі не минає;
Коли ж вона іншого кохає —
Хай її мисливці упіймають...»

ТРИ ТУРБОТИ

Всім ти, соловейку,
Завдаєш спокою,
Мені ж молодому
Три завдав турботи.
Що перша турбота
На серці моєму —
Матінка не хоче
Мене оженити.
Що друга турбота
На серці моєму —
Піді мною кінь мій
Вороний не грає.
А третя турбота
На серці моєму —
Дівчина кохана
Мене не кохає.
Скопайте у полі
Могилу високу,
Два штихи широку,
Чотири — глибоку.
В головах у мене
Хай зростають квіти,
А в ногах прозоре
Джерело струмує.

Молоде ітима —

Хаї себе квітчає,

А старе ітима —

Може, спрагу згасить.

ВІША ГЕРКИНЯ

Вголос гукнула
 Віша Геркиня,
 Віша Геркиня —
 Царська рабиня:
 «Той, хто посіє
 Лозу на морі,
 Той, хто засадить
 Темної ночі
 Садам ці скелі,
 Той буде мужем,
 Мужем коханим
 Віші Геркині,
 Віші Геркині —
 Царської рабині»

Так говорила
 Віша Геркиня,
 Так і почув її
 Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
 За ніч засіяв
 Море лозою,
 За ніч на скелях

Сад насадив він.
Мовить ласкаво
Віша Геркиня,
Віша Геркиня —
Царська рабиня:
«Ти помилився,
Чорний Латинчо!
Я говорила:
Той, хто із глини
Скрутить кодоли
І перекине
Тії кодоли
Від Цареграда
В Узун-Чаршія,
Той стане мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині,
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша чарівна,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
Взяв на планині
Білої глини,
Звив він із глини
Добрі кодоли,
І перекинув
Тії кодоли
Від Цареграду
В Узун-Чаршія. .

Мовить ласкаво
Віша Геркиня,
Віша Геркиня —
Царська рабиня:
«Ти помилився,
Чорний Латинчо!
Я говорила:
Хто переплине
Поночі море
Від Цареграда
До Кун-Капія,
Від Кун-Капія
До Єди-Куля,
Той стане мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині,
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша Геркиня,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
Кинувся в море,
В синее море,
І переплинув
Темної ночі
Від Цареграда
До Кун-Капія,
Від Кун-Капія
До Єди Куля.

Мовить ласкаво
Віша Геркиня,
Віша Геркиня, —
Царська рабиня:
«Ти помилився,
Чорний Латинчо!
Я говорила:
Той, хто дістане
Зорю-зірницю
З ясного неба,
Той стане мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша чарівна,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
Виробив добрі
Білії стріли —
З ясного неба
Збити на землю
Зорю-зірницю!
Мовить красуні
Чорний Латинчо:
«Слухай, Геркине,
Царська рабине!
Зійдем на тії
Скелі стрімчасті,
Вішо чарівна,
Щоб подивитись,

Як мої стріли,
Білії стріли,
Вдарять у небо!»
З дикої кручі,
З чорної кручі
Дивиться в хмари
Віша Геркиня.
Бачить красуня:
Чорний Латинчо
Із сагайдака
Стріли виймає,
Білії стріли...
Чорний Латинчо
І не подумав
В небо лучати, —
Білії стріли
Вдарили в серце
Віші Геркині —
Царській рабині.

ЯНКУЛА

Од Станкамена аж до Бичиці
Всі поля, всі ліси та всі гори
Захопили люті бусурмани,
Дім Янкули вночі оточили,
Оточили вночі, обложили,
А Янкула нічого не чує,
А Янкула нічого не знає,
А Янкула нічого не бачить.
У світлиці затишній Янкула
Колисає рожденного сина
І пісень йому стиха співає.
Рано-вранці вийшла Янкулиця,
Ізійшла на кам'яную вежу,
На зелені ліси подивилась, —
І в очах потемніло у неї;
Подивилась на поля та гори,
З переляку, бідна, сплотніла.
Бачить, чудо трапилось за ніч:
Вештають навколо бусурмани,
Дім і двір Янкули оточили,
Оточили вночі, обложили.
Коней тих — що лісу вікового,
А списів — мов хащів непролазних,

Мов зірниці, блискають шаблюки,
Прапори чорніють, наче хмари.
Вскочила в світлицю Янкулиця,
Заволала голосом тремтячим:
«Гей, Янкуло, мій коханий пане,
Поклади свого в колиску сина
Та виходь на кам'яную вежу, —
Двір наш, чоловіче, оточили,
Обложили люті бусурмани!»

Подививсь юнак на молодицю,
На свою Янкулицю-красуню,
Звільна звівся та розправив плечі,
Мовчки сина положив в колиску,
Мовчки вийшов, ізійшов на вежу,
Кинув на поля суворим оком,
Подивився на ліси спокійно —
І побачив клятих бусурманів,
І побачив лютих яничарів,
І побачив чорні їх знамена.
Зашуміли, наче чорнолісся,
Засичали люто бусурмани,
Задзвеніли шаблі, ятагани,
Крешуть іскру в порох гаківниці,
Коні ржуть, і пил до неба в'ється.

Заволав тоді Янкула гнівно:
«Гей, ти, жінко, пані молодая!
Подавай мій пас мені скоріше,
Черес бойовий тристасажневий
Та винось мою складану шаблю,
Гостру шаблю дев'ятисаженну, —
Тая шабля кремення рубає,
І залізо кришить тая шабля.

Лука дай та шестикрилу стрілку
Витягай з сагайдака тугого, —
Скелі тая стрілка пробиває.
Та виводь коня мого хутчіше,
Румака білішого за іней,
Дев'ятьма підпругами, як треба,
Підтягни сідло йому доладно,
Та давай топуз мій жовтомідний —
З ворогом я вийду переважусь».

Все як слід зробила Янкулиця.
Сів Янкула на коня баского,
Розчахнулись тесані ворота,
В остроги взяв румака Янкула
І помчав, і вривався з розгону
В бусурманські з'юшені ватаги,
Налетів на молодих хорунжих.
«Гей, чи чули, молоді хорунжі!
Ви на кого у похід зібрались?
Чи не Марка ви шукати вийшли,
Чи Янкули треба бусурманам?»
Одвічають згорда юнакові
Ті хорунжі, люті бусурмани:
«Нам не Марка треба, а Янкули,
На Янкулу вийшли ми походом!»

В чорні вуса Янкула всміхнувся,
По-юнацькому гукнув Янкула,
Так, що сосни в пояс поклонились,
Так, що скелі з жаху затремтіли:
«Якщо ви шукаєте Янкули,
Покажу я зараз вам Янкулу, —
Розступіться, пеське ваше кодрло!»
Наче хвилі в морі, розступились

Перед ним захланні бусурмани.
Заспівали кулі, наче бджоли,
Наче блискавки, шаблі звелися,
Заїржали, застогнали коні.

Усміхнувся в чорний вус Янкула,
Румака — коня свого баского —
Нагаєм оперезав ремінним,
Шаблю вихопив юнак із піхов,
Та не просту шаблю, а складанну,
Замахнувся шаблею праворуч —
Порубав хорунжих яничарів;
Замахнувся шаблею ліворуч —
Ні душі живої не зосталось,
Наче вітер гнівний вимів поле.
Похитнулись сосни, зашуміли,
Загули і до землі схилились,
Затремтіли крем'яні гори.
В чорний вус Янкула усміхнувся
І коня поворотив до дому,
І вернувся на своє подвір'я.

Вздріла чоловіка Янкулиця,
Як уздріла — гірко заридала,
Заридала та заголосила,
Ллються сльози, наче дощ осінній, —
По обличчю, що біліше снігу,
Сльози розбігаються струмками.
Руки заломила Янкулиця
І навколішки з плачем упала.
Заволав Янкула до дружини:
«Чом ти плачеш, жінко, чом голосиш?
Чи мене ти, жінко, не впізнала,
Чи, гадаєш, мертвий я вернувся?»

Я живий, а визирни в віконце —
Кінь мій вірний землю б'є копитом,
З бусурманської зчорнів він крові.
Подивись на шаблю, Янкулице,
Гостра моя шабля пощербилась,
Пощербилась ще й укрилась кров'ю,
Кров'ю бусурманською лихою».

Змовкла, стихла тая Янкулиця,
На коня, на шаблю не дивилась,
Ізійшла на кам'яную вежу,
Думала побачить бусурманів,
Лютих та захланних яничарів,
Обдивилась і поля й долини —
Аж ніде не видно бусурманів,
Обдивилась всі ліси та гори —
Аж ніде вже ворога не видно,
Наче вітер ті долини вимів,
Наче вихор вимів тії гори.
На подвір'я сходить Янкулиця,
Бачить — кінь стоїть од крові чорний,
Від лихої крові бусурманів,
Бачить — шабля дорога юнацька
Защербилась чисто й притупилась.
Лиш тоді повірила Янкулі
Янкулиця, рева й боягузка...

СТОЯН ТА ПІРИНСЬКА ЮДА

«Покохав я, мати, покохав я,
Покохав я дівчину русяву,
Покохав та імені не знаю,
Я не знаю імені, ні роду,
Ані роду її, ані дому,
Ані двору, ні села не знаю...
Покохав я, мати, покохав я!
Коли пас я в левадах отару,
Підійшла вона стиха до мене,
Коси — змії, очі — сине небо,
Може, й неба самого синіші...
Покохав я, мати, покохав я!
Підійшов я до красуні ближче,
Став питатися: звідки взялася,
Хто їй батько, а хто її мати?
Каже вона, що дочка кехая,
Вівчаря над всіма вівчарями —
Він пасе отари на Пірині,
На високій скелі крем'янистій...
Покохав я, мати, покохав я,
Покохав я дівчину русяву,
Покохав та імені не знаю,
Ані роду її, ані дому,
Ані двору, ні села не знаю!»

«Ой, Стояне, милий мій Стояне!
Ти послухай матері старої,
Набере для тебе сива мати
Дев'ять трав у дев'яти садочках,
Полину для тебе назбирає,
Знайде і втратиги й комониги,
Одностеблої синьої тинтяви,
Горечавки, пижми, стародубки,
Буркуна й рудої горобини,
Назбирає тих трав одворотних
І зашиє їх у твою шапку, —
Та коли та дівчина русява
Без страху наблизиться до тебе,
То, видать, вона людського роду,
Дочка чабана, чи то й кехая
Із далеких нам незнаних селищ.
А коли вона здалеку крикне:
«Скинь, Стояне, нову свою шапку!»
Відай — не людського вона роду,
Не дочка піринського кехая,
А триклята відьма, чорна юда
З тих піринських бездонних ущелин!»

Назбирала Стоянова мати
Дев'ять трав у дев'яти садочках,
Назбирала і в шапку зашила.
Знов пішов той Стоян у левади,
В зелені левади до отари,
Де й з'явилася дівка русява,
Підійшла і зоддалік гукнула:
«Гей, Стояне, коханий Стояне!
Швидше скинь ти нову свою шапку,
Щоб могла намілувать я око
Кучерями чорними твоїми!»

А Стоян і послухався дівки,
Шапку зняв він і кинув на землю,
Підійшла до нього чорна юда,
Підхопила його з трав зелених,
Підхопила, крила розпростерла
І злетіла в стуманіле небо.
«Ой, Стояне, коханий Стояне!
Не побачиш ти сивої неньки,
Ні дружини, ні діток не діждеш!
Ти зо мною зостанешся в небі,
Де лиш вольні вітри пролітають
Та морозяні блискають зорі!»

СТОЯН ТА ПЕТКАНА

З дива Стоянова сива мати
Не злюбила невістку Петкану,
Стоянову дружину-красуню.
Затаїла злість в старому серці,
Стала зілля шукати — коріння,
Стала трави шукати в левадах,
По лісних галявах та байраках,
Одворотнії зела розлучні,
Щоб Стоян зненавидів дружину,
Розлучився з милою навіки,
Одвернувсь од неї, одсахнувся
І ніколи з нею не кохався.

Вийшла сива мати за ворота,
У далеку рушила дорогу,
І зустрілись їй чорні циганки.
Смуглолиці циганки-ворожки.
І сказали матері циганки:
«Є в нас, матінко, такеє зілля,
Є такії коріння та трави,
Ми дамо тобі всього, що треба.
Тільки в нас недешево те зілля:
Злотий — за пучок, за в'язку — сукня

І нова сорочка полотняна.
Поскребла у потилиці мати,
Але злість перемогла вагання, —
Віддала циганкам два червінці,
Віддала циганкам і дві сукні,
Віддала невістчині дві сукні,
Віддала невістчину сорочку,
А циганки трав їй назбирали,
Одворотного злого трій-зілля.

«Ти звари у п'ятницю ті трави,
В чорну п'ятницю проти суботи,
У забутій, покинутій хаті,
В глиняному горщику простому,
В несвяченій воді придорожній,
Що тече край шляху по канавах.
А варивши трави — роздягнися,
Похизуйся зморшкуватим тілом,
Розпусти посивіле волосся,
Не вкривайсь ні одягом, ні хустям.
А зваривши — окропи Петкану
Тим відьомським гемонським узваром,
І Стоян одвернеться від неї,
Миттю від дружини одсахнеться,
Назавжди зненавидить кохану
І розлучиться з нею навіки».

Підхопила зілля стара мати,
Підхопила, подолом прикрила,
Подалась варити те трій-зілля,
Ворожити з ним та чаклувати.
А тим часом красуня Петкана
Від святої верталась криниці, —
Молодиця по воду ходила,

Та й зустріла тих чорних циганок,
А зустрівши з дороги звернула,
Пропустила їх та й ще вклонилась.
Похвалили циганки Петкану.
«Шо за мила жінка ця Петкана!
І розумна вона і прегарна,
А до того й серце має добре!
Чи не скажемо ми їй по правді,
Шо її свекруха потаємно
Трави варить на згубу невістці,
Шоб її з Стояном розлучити,
Шоб Стоян од неї відсахнувся?»

Глянула Петкана на циганок,
І впізнала свої гарні сукні,
Пречудові свої шлюбні шати
І свою полотняну сорочку,
І сказала циганкам Петкана:
«Ой, циганки, ви, чорні циганки!
Будьте мені сестрами, смугляві!
Все віддам, що за душею маю,
Тільки розкажіть мені, циганки,
Де взяли ви цю сорочку білу,
Звідки ви дістали ціі сукні?»

Одвічали Петкані циганки:
«Нам дала їх Стоянова мати
За чаклунське зілля та коріння,
За розлучні одворотні трави,
А потрібні їй розлучні трави,
Шоб Стоян од тебе одвернувся,
Розлучився назавжди з тобою,
Шоб тебе він розлюбив навіки.

З п'ятниці у ніч проти суботи
Не лягай од Стояна праворуч,
А лягай йому на ліву руку —
Тим себе врятуєш від свекрухи».
З п'ятниці у ніч проти суботи
Почала жалітися Петкана: —
Правий бік у неї розломило,
Хай дозволить чоловік лягти їй
Сю ніч не праворуч, а ліворуч.
Полягали, світло погасили, —
Опівночі увійшла свекруха,
Окропила замісто невістки
Чорним зіллям рожденного сина
І, подружжя не збудивши, вийшла.

Вранці люди сходились до церкви,
Ждали Стояна, та не діждались —
А Стоян був титарем церковним.
«Певно, з ним щось трапилось недобре,
Може бути, титар наш захворів?»

А Петкана, Стоянова жінка,
Корови в той час свої доїла.
Лиш зачула — подалася в хату,
Стояна до церкви розбудити.
Тільки що ж це сталось? На постелі
Чоловік лежить її незрушний,
Нечуване з ним лучилось чудо:
Він по пояс Стояном zostався,
Нижче пояса зробився змієм,
Жирним змієм, кільчатим, великим,
З риб'ячою синьою лускою.

Підхопила жінка чоловіка,
На широке винесла подвір'я

І поклала милого на землію.
Сполошилась птиця і худоба,
Квокчуть кури, бляють бідні вівці,
Корови й воли ревуть при яслах,
Брешуть вірні пси та шкірять ікла,
Стояна не можуть упізнати.
І сказав Стоян своїй Петкані:
«Однеси мене у луг батьківський
Та принось щодня чавун великий
Молока мені на годування».
Так минуло три дні і три ночі,
І щодня приносила Петкана
Молока своєму Стоянові, —
На четвертий день Стоян їй мовив:
«Пропаде душа моя, Петкано!
Полюбивсь я змії-лісовиці,
Хоче вона в ліс мене забрати,
Хоче стать дружиною моею».
Заридала красуня Петкана
І пішла, ридаючи, додому,
І зустріла в дорозі циганок,
Плачучи, про все їм розказала,
Попросила доброї поради.
І сказали циганки Петкані:
«Не печалься, Петкано-красуне!
Є для тебе чарівниче зілля,
Є у нас чаклунські чорні страви:
Дівки мертвої коси шовкові,
Синій цвіт та білая тинтява,
Жовта, наче сонце, комонига.
Одвари їх, красуне Петкано,
Окропи Стояна тим узваром, —
Гарний був Стоян, буде ще кращий,
Втричі кращим стане, ніж раніше!»

Наварила зілля Петкана,
Окропила свого чоловіка,
Роздвоївсь плямистий хвіст зміїний,
Став він знову людськими ногами,
Білими могутніми ногами.
Втричі кращий став Стоян одразу.
Взяв за руку він свою Петкану,
В двір вернувся, корову зарізав,
На гуляння покликав сусідів.
Три дні їли, пили та гуляли,
Із турецьких стріляли пістолів,
Прославляли Стояна й Петкану.
А Стоян свою матір-чаклунку
Загорнув у плетені рогожі,
Чорним дьогтем-катраном обмазав,
Іскру вибив з кременю огнивом,
Підпалив чаклунку проклятушу —
Три доби вона звільна горіла,
Три доби горіла й зотлівала,
А сусіди пили та гуляли,
Стрілами стрясаючи повітря.

ВІРНІСТЬ

Зашуміли гори, ліси та покоси.
Та де ж ви поділись, мої русі коси?

В зеленому гаї солов'ї співають,
Вже мого милого на війну волають.

Волають, волають... вже й нога в стремені.
Пам'ятай, кохана, що ми заручені!

Волають, волають... Коні б'ють дорогу.
На кого лишаєш сироту убогу?

На твоє сумління я тебе лишаю,
Два роки долине — повернусь до краю.

Третій рік минає, а війна триває.
Виплакала очі — милого немає.

Вийшла на могилу у широкім полі,
А чи не зустріну я своєї долі?

Іхали улани полями нічними,
Коник без сідельця тупав поміж ними.

Коник без сідельця, жалобою вкритий, —
Певно вже мій милий на війні убитий.

Не плач, дівчинонько, не вернеш милого.
Тисяча нас їде — вибирай нового.

Хоч би вибирала, хоч не вибирала,
Немає й не буде, якого я мала.

ДІВОЧА НАУКА

«Дощик пада, дощик пада, не дощик, а злива.
Кохай мене, мій коханку, вірно-незрадливо».

«А я тебе, дівчинонько, зрадити не смію,
Бо я, їдучи від тебе, зломлю собі шию».

Іще милий не виїхав на шлях, на дорогу,
А вже зломив собі шию, а кінць його ногу.

«От і вся тобі наука, дочко моя мила, —
Не вір хлопцям, хоч би мали ангельські крила».

НА ПЕРЕВОЗІ

Плине вода, плине,
Наче легіт лине, —
До води дівча підходить,
Її не омине.

Її не омине,
Ані переплине, —
А хоч схоче переплинуть,
В бистрині загине.

А на другім боці,
При бистрім потоці,
Хлопець держить перевоза,
Дівку має в оці.

«Перевозь молоду
Через бистру воду, —
Чим платитиму — не знаю,
Маю тільки вроду».

Вода хлюпотіла,
Трава шелестіла,
Як по той бік перевозу
Дівчина платила.

ВЕСІЛЛЯ

Ідуть, ідуть, борзо ідуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

У неділю рано-вранці
Сідлав Янчик вороного,
Прийшла к йому стара мати,
Почала його питати:
«Ти куди зібрався, сину,
Що сідлаєш вороного?»
«Я поїду по Божену,
Милу мою наречену».
«Не їдь, не їдь, любий сину,
Не бери її в родину!»
Син на матір не зважає,
Він із двору виїжджає.
«А бодай твій кінь спіткнувся,
Бодай сам ти не вернувся!»

Ідуть, ідуть, борзо ідуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

В полі кінь зламав копито,
Хлопця вбито, чи не вбито,
Він під липою у полі
Промовля сватам поволі:
«Ідьте, люде, по Божену,
Мою милу наречену!»

Ідуть, їдуть, борзо їдуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

Як приїхали на гору, —
Зупинились біля двору.
«Гей, ворота одчиняйте
Та сватів своїх вітайте!»
Ім Божена одчиняє,
Мов зозуля проквіляє:
«Люде добрі, де мій милий,
Де мій голуб сизокрилий?»

«Милий вдома порядкує,
Для гостей столи готує...»

Ідуть, їдуть, борзо їдуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

Біля липи в чистім полі
Зупинились притьмом коні, —
Кров побачила Божена,
Нещаслива наречена.
«То не людська кров гаряча,
То звичайна кров звіряча,

Ми на влови тут ходили, —
На весілля вепря вбили!»

Їдуть, їдуть, борзо їдуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

Як приїхали на гору, —
Зупинились біля двору,
Вийшла з двору сива мати
Наречену привітати:
«Бодай серце ти зламала,
Заким сина мого взнала!»
Чути сурми, дзвонять дзвони.
У Божени кров холоне.
Хай Божену заквітчають,
Разом з милим поховають.

Їдуть, їдуть, борзо їдуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

ВІНОЧОК

За лісочком квітка
Почала цвісти.
Мила дівчинонько,
Чом сумуєш ти?
Як та квітка розцвілася,
Геть зо мною подалася
Дівчина в світи.

Подалась зо мною
В сосни, в ялівці,
Назбирала квітів
На галявинці.
На кресаню почепила,
Білу руку залишила
У моїй руці.

Подалась зо мною
Через три ріки.
Перебродить бистрі
Було не з руки.
Спідничну замочила
Та на сонечку сушила
Мокрі бережки.

Подалась зо мною
Аж до Морави,
Там зняла для мене
Вінок з голови, —
Там удвох ми танцювали,
Поки геть не розірвали
Той віночок ми.

Там ми танцювали,
Мой той вихорець.
Нам музики грали
Щастя — не танець.
Натомились ми й послули,
А прокинулись — забули
Про отой вінець...

ВІДПОВІДЬ

Випасав я коні в лузі,
Взяла мене дрімота.
Задрімав я — кляті коні
Подалися у жита.

Коли ж мій старий хазяїн
Нагодився, як на гріх.
«Що ти, шельмо, гави ловиш?
Геть, кажу, з очей моїх!»

«Я, хазяїне, не шельма,
Не якийсь там невіглас!
На такую вашу мову
Відповім я, прошу вас.

Я сім літ у вас працюю,
А чи будлі що украв?
Хіба ту головку сиру,
Що з горища з нею впав!

Я сім літ у вас працюю,
А чи будлі що згубив?
Хіба колесо од воза,
Та й за те вам одробив!

Я сім літ у вас працюю, —
Хто ж від мене кривду зна?
Може, ваша одиначка
Так не скаже і вона.

Може б, вона і сказала, —
Так спромоги їй нема,
Бо в садочок ваш водила
Уночі мене сама!..»

КОХАНЦІ

«Дощик надворі,
Промок я, зоре,
Наче той миш.
Що ж тут стояти?
Пусти до хати,
Якщо не спиш».

«Ох, то не гоже...
Як же я можу
Тебе пустить?
В нашій хатині
Темно, як в скрині —
Нічим світить».

«Розгоним нічку —
Дай гріш на свічку,
Два гроші я.
Будем сміятись
Та милуватись
Вдвох аж до дня».

СОЛДАТ У ПОЛІ

Зорі мої, зорі,
Світлі та прозорі, —
В щасті ви мені світили —
Посвітить і в горі.

Місяць із зорею
Ходять над землею.
Мав я милу незрадливу, —
Розлучили з нею.

Казав мені милий
Батько посвільий:
«Будеш, хлопче, хліб солдатський
Їсти зачерствільий».

Говорила мати:
«Підеш у солдати,
Будеш воду каламутну
З-під копита брата».

Говорив рідненький
Брат мій молоденький:
«Буде тобі замість брата
Коник вороненький».

Мені говорила
Сестра моя мила:
«Буде вже тобі сестрою
 Шабля срібнобіла».

Прощались зо мною
Друзі під вербою,
Говорили: «Жив додому
 Не повернеш з бою».

В смертнім полі стану,
На всі боки гляну,
Ще раз серцем пригадаю
 Я свою кохану.

Зловорожа сила
Трупом поле вкрила...
Він упав у чистім пслі,--
 Не почула мила.

ЗРАДЖЕНИЙ НОВОБРАНЕЦЬ

«Тяжко мене мати доглядала,
З рученьки на ручку
На ніч клала.

Ще мене в колисці колисали,
А вже про війноньку
Повідали.

Іще не доріс я — йди в солдати!
Так мене зв'язали,
Що й не стати.

Зв'язали, скрутили, як хотіли, —
Із тобою, мила,
Розлучили.

Вийду я та стану під віконце:
Одчини, кохана,
Моє сонце!

Одчини, покіль я тут чекаю,
Покіль я мундира
Ще не маю»

«А я б тобі радо одчинила,
Коли б голівонька
Не боліла».

«Не ждав я, не думав, моя мила,
Щоб отак солдата
Ти дурила.

Зелені гайочки розцвітають,
Інші мою милу
Намовляють.

Якщо намовляють, — нехай мають!
Жаль, що при солдаті
Обнімають!..»

СЕСТРА-ОТРУЙНИЦЯ

Моравська

На Дунаї хвиля грала,
Там Уляна шати прала.
Йшли гусари берегами:
«Гей, Уляно, їдьмо з нами!»
«Я б із вами їхать рада,
Та не можу, — маю брата».
«Якщо хочеш вільно жити,
Можеш брата отруїти».
«І трутизни я не маю,
І труїти як — не знаю».
«Йди до лісу дубового,
Знайди гада отруйного,
Звари його як рибину,
Брат загине за годину».
Іде з лісу брат Уляни,
Везе древо мальоване.
Сестра його зустрічає,
Втомні коні випрягає.
«Йди, Яночку, к сніданочку,
Маєш рибку й слив'яночку».
«Досить рибки і підливки,

Але де ж тії голівки?»
«Я голівки одрубала,
Під віконцем закопала».
З'їв він перший шмат, сестричко,
Та й поблід на праве личко.
А як другий з'їв, сестричко,
Зблідло йому й ліве личко.
А як третій з'їв — мов лід
Похолов і тілом зблід.
«Біжи, сестро нещаслива,
Вточи мені кухоль пива!»
Принесла води з калюжі: •
«Пий, Яночку, та видужуй!»
«Принеси мені перину,
Може, сестро, я спочину».
Принесла кремняк великий:
«Спочинь, Яночку, навіки!»
Боцяньські дзвони дзвонять, —
Жандарі Уляну гонять.
Мутеницькі лунають, —
Вже Уляну здоганяють.
Годонські задзвонили, —
То Уляну ізловили.
«Живцем мене в стіну дайте,
Тільки пісні не складайте!»
Її в стіну мурували, —
Дівки пісеньку склали.
А коли замурували, —
Цюю пісню вже співали.

ПІД БЕЛГРАДОМ

Під Белградом коник стоїть вороний,
А на тому коні,
Скровлений по скроні.
Сидить милий мій.

Хочеш, мила, знати, що то за війна?
Тече з коня мого
І з мене самого
Кривава вода.

Хочеш, мила, знати, що в нас на обід?
Ох, печеня кінська
Та вода Дунайська, —
Такий в нас обід.

Хочеш, мила, знати, де спочину я?
В широкому полі,
На темнім роздоллі
Могила моя.

Хочеш, мила, знати, хто в нас звонарі?
Кулі та булати,
Шаблі та гармати,
Сурми на зорі!

ТУРОК ІДЕ

Чутно — новина,
Що буде війна!
Моя мила плаче,
Що буде одна, —
Гей, одна, одна...

Не плач, моя мила,
Не будеш одна, —
Дім тобі збудую,
Поки та війна, —
Гей, війна, війна..

Я той дім мурую,
Стоя на стіні,
А мій коник скаче —
Вже він турка баче,
Баче вдалині.

Вже він баче турка
Й того бранденбурка, —
Бути вже війні,
Великій війні —
Коневі й мені...

СОБЕСЬКИЙ І ТУРКИ

Чекаймо, шугайці,
Перейде Собеський,
Перейде Собеський,
Через горб Сілезький.

Через горб Сілезький,
Через Білу гору,
Через Білу гору
На червонім коню.

На червонім коню
З золотим кантаром,
З золотим кантаром
На поміч гусарам.

На поміч гусарам,
На січу шалену;—
З ним дамо ми жару
Турку-бусурману!

РЕКРУТ

Підемо походом
З Пешта до Будина,
Підемо походом
З Пешта до Будина, —
Налий нам, дівчино,
Червоного вина,
Червоного вина.

Червонеє винце
У скляночці скаче, —
Червонеє винце
У скляночці скаче, —
А вже моя мила
Прежалісно плаче,
Прежалісно плаче.

Я її благаю:
Годі-бо з сльозами, —
Я її благаю:
Годі-бо з сльозами, —
Адже мені добре
Поміж вояками,
Поміж вояками.

Гусари, гусари,
Добрі у вас коні,
Гусари, гусари,
Добрі у вас коні, —
Який з них мій буде,
Як стану до броні,
Як стану до броні?

Крайній твій, шугаю,
Якщо твоя воля, —
Крайній твій, шугаю,
Якщо твоя воля, —
Він тебе завіє
До темного поля,
До дикого поля!

ПОМИЛКА

Знаю я вербичку,
Під нею криничку,
В тій криничці мила
Білі ноги мила.

Взяв він свою любу
Та й повів до шлюбу,
З нею обвінчався, —
В ньеньки не спитався.

«Мати наша, мати,
Приймеш нас до хати?»
«Прийжджайте, діти,
Де мені вас діти!»

На дітей чекала,
По купцях блукала,
Щоб медів здобути —
Невістці отрути.

Дзвін ударив грізний,
Як прийшла та звістка:
Випив син трутизни,
А меду — невістка.

ЛІРИЧНА СЮІТА

1

Із-під гори бистра вода витікає,
Та вже мене мій миленький забуває, —
Забуває, забуває, забуває,
Іншу милу, кращу мене, певно має.

Не плач, мила, не нарікай, не будь смутна.
Найбистріша в світі вода — каламутна.
Бистру воду переплинемо човнами, —
Не перейдем тії прірви, що між нами.

2

Горо, горо, горо висока!
А хто тебе буде рубати,
Як я буду марширувати?
Ой, горо, горо!

Луко, луко, луко зелена!
А хто тебе буде косити,
Як я буду шаблю носити?
Ой, луко, луко!

Жито, жито, жито біляве!
А хто тебе, хто буде жати,
Як я буду бити з гармати?
Ой, жито, жито!

Вино, вино, вино червоне!
А хто тебе, хто буде пити,
Як я буду кривцю цідити?
Ой, вино, вино!

Ружо, ружо, ружо молода!
А хто тебе буде ламати,
Як я буду в гробі лежати?
Ой, ружо, ружо...

3

Шинкувала шинкарочка край вікна,
Аж прийшов мисливець гожий: — Дай вина!
Шинкарочка наливає,
А він її обнімає,
А коханцеві жаль душу розтина.

Чи у тебе встиду-сорому нема,
Що тебе заблуда кожний обніма?
У мисливця ніж холодний,
Серця він ділить не згодний,
Вже й лежиш ти, шинкарочко, мов німа...

4

Пішов милий, моя ненько,
Забрав ключик від серденька,
Болих серце, болять груди,
Що моїм вже він не буде.

Пішов милий, — на розстання
Забрав ключик від кохання.
Серце колеться від болю:
Верни мені мою волю!

Що ти думав в оту пору,
Як ішов з гори на гору?
Думав, мила, однієї: —
Що не будеш ти моєю...

5

Гей, що ж то був за мороз, що спалив тебе,
Який то був вихор, що зірвав тебе, квітко моя?
Птахи полетять у вирій — повернуться,
А ти до мене не вернешся вже ніколи....

ЛАНЦЮЖОК

Іде панство із походу,
Гей, гей!
Із походу.

Наш пан собі коня веде,
Гей, гей!
Коня веде.

На тім коні сідло срібне,
Гей, гей!
Сідло срібне.

На тім сідлі сидить пані,
Гей, гей!
Сидить пані.

Є у неї злотий перстень,
Гей, гей!
Злотий перстень.

В тому перстні синій камінь,
Гей, гей!
Синій камінь.

Крізь той камінь вода біжить,
Гей, гей!
Вода біжить.

На тій воді трава росте,
Гей, гей!
Трава росте.

По тій траві ходять пави,
Гей, гей!
Ходять пави.

Тії пави водить панна,
Гей, гей!
Водить панна.

Тая панна пряде нитку,
Гей, гей!
Пряде нитку.

Та віночка увиває,
Гей, гей!
Увиває.

Як повіяв тихий вітер,
Гей, гей!
Тихий вітер.

Зніс віночка в тую корчму,
Гей, гей!
В тую корчму.

В корчмі хлопці в кості грали,
Гей, гей!
В кості грали.

Взяли вінок у заставу,
Гей, гей!
У заставу.

Виграв його наймолодший,
Гей, гей!
Наймолодший.

РОЗСТАВАННЯ

Біла троянда у лісі зросла,
Легко схиляючись край джерела.

Ні, то не біла троянда зросла, —
То молодая коханка була.

Каже коханому хлопцю вона:
«Стукнеш мені уночі до вікна.

Стукнеш, як всі в нашій хаті поснуть,
Стукнеш тихенько, — приходь, не забудь».

Стало смеркатися, стала вже й ніч, —
Милий приходить на милої клич.

«Спиш, чи дрімаєш ти, любко моя?
Встань, одчини мені двері, — це я».

«Я не пускаю нікого вночі,
Мати сховала від мене ключі».

«Ти не впізнала мене в темноті?
А чи слова мої й голос не ті?»

Чи підійшов я не так, як давно?
А чи постукав не так у вікно?

Ну, то хоч свічку візьми засвіти,
Може, при свічці признаєшся ти».

«Що вже до свічки тобі до тії?
З іншим давно я спалила її...»

В хлопця скипіла і збурилась кров,
От яка вірна дівоча любов!

Плинуть дівочі чуття молоді,
Наче те пір'я пливе по воді.

Крутить, жене його бистра вода,
Вітер повіє — немає й сліда.

ДИВНЕ ВЕСІЛЛЯ

Хто нареченою буде?
Сова нареченою буде!
Сова править
Всім наперекір:
«Я занадто бридка дівка, —
Не можу нареченою бути,
Я не можу нареченою бути».

Хто нареченим буде?
Щиглик нареченим буде!
Щиглик править
Всім наперекір:
«Я занадто малий хлопчик, —
Не можу нареченим бути,
Я не можу нареченим бути».

Хто дружком буде?
Ворон дружком буде!
Ворон править
Всім наперекір:
«Я занадто чорний хлопець,
Не можу дружком бути,
Я не можу дружком бути».

Хто кухарем буде?
Вовк кухарем буде!
Вовк править
Всім наперекір:
«Я занадто дурний хлопець,—
Не можу кухарем бути,
Я не можу кухарем бути».

Хто слугою буде?
Заєць слугою буде!
Заєць править
Всім наперекір:
«Я занадто швидкий хлопець,—
Не можу слугою бути,
Я не можу слугою бути».

Хто музикою буде?
Цап музикою буде!
Цап править
Всім наперекір:
«Я занадто нудний хлопець,—
Не можу музикою бути,
Я не можу музикою бути».

Хто столом буде?
Лиска столом буде!
Лиска править
Всім наперекір:
«Хвоста мого розстеліте,—
Ото й буде стіл для вас,
Добрий буде стіл для вас!»

З М І С Т

З КНИГИ «СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ»

Стор.

З е м л я

В бій!	7
Я зростав на оцій неспокійній веселій землі	9
В осінньому полі між кіп почорнілого жита	11
Мати воїнів	13
Партквиток	16
Подвиг	18
Старий партизан	21
Розвідник	23
Закон сталевих соколів	26
Хустина	30
Земля	32
Шляхи	33
Партизанська балада	38
Партизанська колискова	40
Дівчина	42
Микола Шляховий	45
Івангород	48
На Осколі	51
Пісенька	54
Давньому другові	56
Курган	58
Сусанна	61
Пісня для мого друга Мартинюка	64
На захід	66
Світає... Музика гармат	68

Солов'ї	70
В наступі	72
Журавлі	74
День народження	77
Третя весна	81
Шлях додому	83
Сапер і смерть	86
Гармаші	88
Під Києвом	90
Квітень	92
Ми кажемо: після війни	97
В боях ми з краю в край пройшли по Україні	99
Лист з Будапешта	101
Серцем раз назавжди	103

В день і вночі

Ніч на крилі грузовика	106
Уночі в Старім Осколі	107
Потомились і ми й наші коні	109
Пісня бійця	111
Куземин	113
Ходить, бродить він за мною	115
Інза	118
Осінь на Дону	120
В землянці	123
Люлька	125
Пам'ятаеш: в небі над Москвою	128
Голубкою бути б могла	130
Ждеш мене чи не ждеш	132
Старий фотограф	133
Під небом чужим	135
Коли спитають в мене, де мій дім	140

З КНИГИ «ВСЕ, ЧИМ ЖИВЕ ДУША»

Все, чим живе душа	143
Після боїв	147

Київський листопад	152
На полі тім	157
Солдатські спомини	160
Яготинський шлях	163
Лінія вогню	168
Солдат на зверхсрочній	171
Ленін з нами	175
Степовий орел	179
В дні осені	180
Голубар	184
Травневе світання	188
Де тече Ла-Плата	191
Машенька	194
Зорі	199
Назим Хикмет	201
На українській золотій землі	204
Весна на поході	208
Мир	211

СЛОВ'ЯНСЬКІ БАЛАДИ

Російські

Заповіт козака	215
Віщий кінь	217
Наймолодший син	219
Допит	220
Відплата	222
Солдатське побачення	224
Після бою	226
Старий орел	227
Татарський полон	228
Полонянка	230
Сльози дружини	232
Шинкарка та козак	233
Свекруха-чаклунка	235
Жереб	237
Туґа	238
Видання дочкі	240
Розстання	242
Горе	244

Білоруські

Вишивання	245
Над річкою	246
Іван-та-Мар'я	248
Льонок	250
Дурний Мартин	252

Сербські

Чура в темниці	257
Братя та сестра	259
Свекруха	264
Малий Радойца	266
Брати	268
Наречена	271
Стояц та Лильяна	273
Ображений юнак	276
Вівчар	277
Мисливець	278
На спомин	279
Кара	280
Сонце	281
Олень та Віла	282
Три турботи	283

Болгарські

Віша Геркиня	285
Янкула	290
Стоян та піринська юда	295
Стоян та Петкана	298

Польські

Вірність	304
Дівоча наука	306
На перевозі	307

Чеські

Весілля	308
Віночок	311
Відповідь	313
Коханці	315
Солдат у полі	316
Зраджений новобранець	318
Сестра-отруйниця	320

Словацькі

Під Белградом	322
Турок іде	323
Собеський і турки	324
Рекрут	325
Помилка	327
Лірична сюїта	328

Лужицькі

Ланцюжок	331
Розставання	334

Старовендські

Дивне весілля	336
-------------------------	-----

Редактор — *О. Жолдак*
Техн. редактор — *С. Зіскіндер*
Коректор — *Г. Голонко*

Л. Первомайский. Стихи. Том III.
(На українском языкѣ)

БФ 03587. Здано на виробництво 18. IX. 1950 р. Підписано до друку 21. X. 1950 р. Друк. арк: 10, ⁹/₈. Обл.-вид. арк. 10,47. В друк. арк. 57,664 зн. Формат паперу 70×92¹/₃₂. Зам. № 1298, Тираж 10.000.

4-а Республіканська поліграффабрика, Київ, пл. Калініна, 2.

